

ПАЖЎҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ БА НОМИ АБДУРАҲМОНИ
ҶОМИИ АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 37. 03 : 681
ТКБ: 74. 0 : 73
М - 65

РИЗОЕВА НИГИНАМО МАҲМАДУЛЛОЕВНА

**АСОСҲОИ ПЕДАГОГИИ ТАШАККУЛИ ҶАҲОНБИНИИ
МИЛЛИИ НАВРАСОН ДАР АСОСИ ПЕДАГОГИКАИ ХАЛҚӢ**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои педагогӣ аз рӯи ихтисоси
13.00.05 – Назария, методика ва ташкили
фаъолияти фарҳангӣ-иҷтимоӣ
(13.00.05.03. – педагогикаи иҷтимоӣ ва худшиносӣ)

Роҳбари илмӣ: доктори илмҳои
педагогӣ, дотсент Иматзода Л.М.

Душанбе – 2023

МУҚАДДИМА	3-14
БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВЌ-АМАЛИИ ТАШАККУЛИ ҶАҲОНБИНИИ МИЛЛИИ НАВРАСОН	
1.1. Масъалаи ташаккули шуур ва ҷаҳонбинии миллии наврасон дар адабиёти педагогӣ-психологӣ ва методӣ.....	15-35
1.2. Педагогикаи халқӣ ҳамчун заминаи тарбияи маънавӣ-ахлоқӣ ва худшиносии наврасон	36-56
1.3. Роҳу усулҳои ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон мавриди истифода аз арзишҳои миллии халқи тоҷик	57-77
Хулосаи боби якум.....	78-79
БОБИ 2. ТЕХНОЛОГИЯИ ТАШАККУЛИ ҶАҲОНБИНИИ МИЛЛИИ НАВРАСОН ДАР АСОСИ ПЕДАГОГИКАИ ХАЛҚӢ	
2.1. Вазъи ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон дар замони муосир.....	80-103
2.2. Корҳои таҳқиқотӣ-озмоишии раванди худшиносии миллии наврасон дар асоси педагогикаи халқӣ.....	104-136
2.3. Меъёрҳои баҳодихии босамари ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон тавассути педагогикаи халқӣ.....	137-160
Хулоса боби дуюм.....	161-162
ХУЛОСА ВА ТАВСИЯҲО	163-166
РӢҲАТИ АДАБИЁТ	166-180
ЗАМИМАҲО	181-185

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Тарбияи маънавию ахлоқии насли наврас ҳамчун рукни асосии давлатдории миллӣ дар рушди ҷомеаи муосир яке аз самтҳои асосӣ маҳсуб меёбад. Дар ин зимн бо таъя ба таълимоти ниёгон ва баҳрабардорӣ аз арзишҳо ва муқаддасоти миллию умумибашарӣ комёбиҳои назаррасе дар тарбияи наврасону ҷавонон ба даст омаданд, ки боз ҳам рушд бахшидани онҳо вазифаи муқаддаси педагогикаи муосири миллӣ мебошад.

Муҳимтарин вазифаи маорифи кишвар рушди ҷомеаи инсонӣ, маънавиёт ва мустаҳкам намудани заминаи миллии таълиму тарбия буда, чиҳати баланд бардоштани дараҷаи ахлоқи ҷомеа, махсусан наврасону ҷавонон ҳиссаи беназир мегузорад. Ба ин маънӣ мулоҳизаҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти ҷумҳурӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки таваҷҷуҳи низоми маорифро ба тарбияи шахсияти фаъолу созанда ифода месозад, ҷолиби диққат мебошад: «Ҳадафи муҳими низоми маориф тарбияи шахсияти фаъол ва созанда аст. Масъалаҳои дар зехну шуури хонандагон ва ҷавонон тарбия кардани эҳсоси ҳудогоҳии миллӣ, худшиносии таърихӣ, истифодаи анъанаҳои беҳтарини маорифи миллӣ ва умумибашарӣ, арзишҳои фарҳангию ахлоқӣ, ки то имрӯз барои ноил шудан ба дастовардҳои илму техника ва фарҳанг мусоидат намудаанд, таҳти таваҷҷуҳи доимии давлат қарор доранд».

Аз ин лиҳоз, метавон гуфт, ки низоми таълиму тарбия ва афкори педагогии миллии муосир, ки тарбияи шахрвандони ояндаро ба зимма гирифтааст, бояд ҳама ҷомеа, аз ҷумла насли наврасро бо арзишҳои моддию маънавӣ, назарияҳои пешқадам ва сарчашмаҳои нодир, мероси адибону олимони бузург шинос созад. Ҳадафи асосӣ тарбияи инсонии комил, рушди некӯахлоқии он, муҳайё намудани шароити коркарди механизмҳои муассири татбиқи барномаҳои татбиқи рафтори иҷтимоӣ мебошад

Бо назардошти муҳимияти масъалаи зикршуда дар даврони истиқлолият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои ҳуқуқӣ ва барномаҳои зиёде, аз ҷумлаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”, Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатӣ дар бораи ҷавонон”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон», Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстӣ ва таҳкими хувияти миллии ҷавонони Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022”, Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то солҳои 2020, Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то солҳои 2030, ва ғайра қабулу амалӣ гашта истодаанд. Аз ҷумла, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», ки бо иқдоми бевоситаи сарвари давлат дар соли 2011 қабул гардид, сиёсати давлатиро барои тарбияи кӯдакон, наврасон ва ҷавонон боз ҳам бештар равона намуд.

Дар Консепсияи миллии тарбия ба нақши ҷомеа дар тарбия ва ниғахдошти арзишҳои ахлоқӣ ва худтарбиякунӣ ҳамчун омили муҳими ташаккули ахлоқи ҳамида таваҷҷуҳ гардидааст, зеро бар асари ҷаҳонишавӣ ё глобализатсия ба ахлоқи ҳамида таҳдидҳо ба миён омадаанд. Аз ин рӯ, мавзӯи мо ташаккули ҷаҳонбинии миллии дар шароити ҷаҳонишавӣ интиҳоб гардидааст, то ки барои шиноخت, ниғахдошт ва рушди арзишҳои миллии тоҷикон дар чунин шароит наврасону ҷавонон омода бошанд.

Махсусан бояд қайд кард, ки амалӣ **сохтани** Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстӣ ва таҳкими хувияти миллии ҷавонони Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 марти соли 2018, таҳти №79 тасдиқ гардидааст, ҷидду ҷаҳди якҷояи тамоми табақаҳои ҷомеа, кулли сохторҳои он ва пеш аз ҳама, мактаб ва худи шахсро тақозо мекунад. Омӯзиши ахлоқи ҳамида ва

одоби муошират як қадаме барои дастёбӣ ба ин ҳадаф ва амалӣ сохтани сиёсати давлат дар тарбияи наврасону ҷавонони муосир аст. Мақсаду вазифаҳои ниҳони тарбияи миллӣ ташаккули инсонии комили ҷомеа, соҳиби ватан, нангу номуси миллӣ, ифодагари симои зеҳнию маънавӣ, ахлоқӣ, фарҳангӣ ва арзишҳои дигари волои ҷомеа мебошад.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиклол бунёди давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягонро ҳадафи худ қарор додааст. Ташаккул ва рушди минбаъдаи он ба тарбияи шахсиятҳои дорои сатҳи баланди ахлоқӣ, дунёи пурғановати маънавӣ, фикру ҷисми солим, эҳсоси баланди ватандӯстӣ, масъулияти шаҳрвандӣ ва худшиносии худогоҳии миллӣ, риоягари қонунҳо, ҳуқуқҳо, озодиҳо, таҳаммулпазир, зебописанд, масъулиятшиносу ғаъол ва созандаю эҷодкор вобаста аст. Тарбияи чунин шаҳрвандон вазифаи давлат, ҷомеа ва оила аст.

Яке аз омилҳои муҳимтарини ҳаёти ҷамъиятию сиёсии халқҳои собиқ Иттиҳоди Шуравӣ дар давраҳои охир афзоиши босуръати худшиносии миллӣ мебошад. Имрӯз майлу хоҳиши миллатҳо ба соҳибхитиярии воқеӣ аён аст, ки гавари амалӣ гардидани манфиати миллии онҳо хоҳад буд.

Масъалаҳои мубрами хувияти миллӣ дар осори файласуфон ва мутахассисони хориҷию ватанӣ Л.В.Колесникова, В.П.Комаров, Р.Г.Абдулатипов, А.О.Бороноев, Т.Ю.Бургомистрова, М.С.Джунусов, А.Н.Старина, К.Н.Хабибулин ва дигарон; масъалаҳои марбути педагогикаи халқӣ П. Ф. Каптерев, Н. И. Костомаров, К. Д. Ушинский, корқарди моҳият, ҷамъбастқунии усул ва шаклҳои педагогикаи халқӣ Г.Н.Волков Г.С.Виноградов, асарҳои ба этнопедагогика бахшидашудаи В. А. Александров, О. Д. Мукаева, З. П. Василтсова, А. Е. Измайлов, А.П.Орлова, А.Б.Панкин, А.Г.Хузина, Я.И.Ханбиқов баррасӣ шудаанд.

Дар осори худ олимони кишвар Т.Атохонов, М.Орифӣ, Р.Амиров, И.Обидов, М.Лутфуллозода, Ф.Шарифзода, К.Б.Кодиров, Б.Раҳимов, А.Нуров, Х.Раҳимзода, С.Сулаймонов, Б.Мачидова, Н.Юнусова,

Д.Латифзода, Ҷ.Файзализода, А.Мирализода ва дигарон ба мероси педагогии ниёгон рӯ оварданд ва дар натиҷа таҳқиқотҳои зиёде ба майдон омаданд, ки дар онҳо масъалаҳои асосии инкишофи ақидаҳои педагогии мутаффакирони тоҷик баррасӣ шуданд. Дар асарҳои М.Лутфуллозода “Педагогикаи шафқат”, “Эҳёи педагогикаи Аҷам”, “Педагогикаи миллии халқи тоҷик”, Х.Афзалов, Б.Раҳимов “Таърихи педагогикаи халқи тоҷик”, Ф.Шарифзода, Ҷ.Файзализода “Ҳикмати афкори педагогии ниёгон”, А.Нуров “Нақши арзишҳои маънавӣ дар тарбияи мактабии хурдсол” Ш.Шарипов “Ғояҳои марифпарваронаи халқи тоҷик” ва дигарон муҳимтарин давраҳои инкишофи педагогикаи тоҷик баррасӣ гардидаанд.

Ҷанбаҳои гуногуни масъалаи мазкур дар таълифоти З.Б.Мубинов, Ф.М.Мирахмедов, М.М.Насриддинов, С.Е.Овлякулиев, В.А.Мандрагеля, П.Б.Дониярова, М.М.Насриддинова, Л.А.Альшевская, С.С.Бусыгина ва дигарон мавриди таҳқиқ қарор ёфтаанд.

Бояд қайд кард ки дар ҷаҳони имрӯза «бухрони амиқе соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷомеаи ҷаҳониро фаро гирифтааст, маънавиёти инсонро коста гардонид, ба густариши эҳсосҳои бадбинӣ, нафрат, ҷангу хунрезӣ, терроризм, харобкорӣ ва ғайра мусоидат менамояд». Аз ҷониби дигар, глобалӣ шудани мазмуни таҳсилот ва ҳамгироии халқҳою миллатҳо хавфи аз байн бурдани арзишҳои миллатҳои камнуфусро ба миён меорад. Аз ин сабаб, гуманизатсияи ҳаёти ҷомеа ва ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасону ҷавонон масъалаи муҳим маҳсуб меёбад.

Ҷиҳати ҳалли масъалаи мазкур истифодаи асарҳои педагогикаи халқиро дар ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон мавриди таҳқиқ қарор додан аҳамияти назарӣю амалии мавзӯи рисолаи илмӣ “Асосҳои педагогии ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон дар асоси педагогикаи халқӣ”-ро муайян намуд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертсионӣ дар пояи пажӯҳишҳое, ки дар асоси нақшаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии шуъбаи педагогика ва психологияи

Пажӯҳишгоҳи рушди маорифи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон дар мавзӯи “Асосҳои педагогӣ-равонии рушди ҳештаншиносиву ташаккули ҷаҳонбинӣ ва иҷтимоишавии хонандагон ва наврасону ҷавонон дар замони муосир” мавриди таҳқиқ қарор ёфтааст, таълиф гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мақсади тадқиқот таҳқиқи ҷанбаҳои педагогӣ ва методологии раванди ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон мавриди истифодаи педагогикаи халқӣ дар фаъолияти беруназтаълимӣ мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот:

- таҳлили ҷанбаҳои тарбиявии педагогикаи халқӣ, ҷойгоҳ ва мақоми низоми арзишҳои миллӣ ва анъанаҳои таърихӣ фарҳангии халқ дар рушди худшиносии миллии наврасон;

- омӯзиши сатҳи талабот, интизорӣ ва афзалиятҳои нигаронии омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ дар самти тарбияи худшиносии миллии наврасон;

- коркарди амсилаи “Барномаи ташаккули ҷаҳонбинии миллӣ тавассути педагогикаи халқӣ дар фаъолияти беруназтаълимӣ»;

- таҳияи мазмуну мундариҷаи «Барномаи ташаккули ҷаҳонбинии миллӣ тавассути педагогикаи халқӣ дар фаъолияти беруназтаълимӣ» бо истифодаи омӯзиши мероси намояндагони адабиёти классикӣ ва муосир, анъана ва ойинҳои миллӣ, ташкил ва баргузориҳои чорабинӣҳое, ки дар рафти онҳо ҳисси мансубият ба арзишҳои маънавии мардум ташаккул ёфта, фаъолияти иҷтимоӣ ва фарҳангӣ зоҳир мегардад;

- мавриди назар қарор ёфтани тавсия ва пешниҳоди омӯзгорон, волидон, мутахассисони соҳаи маориф дар маҳал, қоршиносон ва фаъолони ниҳодҳои ҷамъиятӣ оид ба ташаккули ҷаҳонбинии наврасон;

Объекти тадқиқотро пажӯҳиши адабиёти илмию методӣ, чорабинӣҳои беруназтаълимӣ, баргузориҳои суҳбату пурсишномаҳо бо

хонандагони синфҳои 7-9, омӯзгорон, гурӯҳҳои гуногуни ҷомеаи шаҳрвандӣ оид ба мавзӯи ташкил медиҳад.

Мавзӯи(предмети) таҳқиқот таҳлили заминаҳои педагогии ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон, муайян намудани ҷойгоҳи педагогикаи халқӣ дар худшиносӣ ва ҷаҳонбинии наврасон.

Фарзияи тадқиқот аз он иборат аст, ки самаранокии раванди ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон бо истифода аз педагогикаи халқӣ он вақт босамар мегардад, ки агар:

- муносибати нав ба ташаккули худшиносии наврасон дар асоси арзишҳои миллӣ ва башарият таҳия ва татбиқ карда шаванд;
- наврасон ба чорабиниҳои беруназгаълимӣ барои омӯзиши мероси таърихӣ фарҳангии халқ, меъёрҳои ахлоқии рафтор шавқманд гарданд.
- барои ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон тавассути омӯзиши амиқи таърихи халқи тоҷик, мероси намояндагони адабиёти классикӣ ва муосир, дин, анъана ва оинҳои миллӣ «Барномаи ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон тавассути педагогикаи халқӣ дар фаъолияти беруназгаълимӣ» таҳия гардида, дар амалия мавриди санҷиш қарор дода шавад.
- аҳамияти тарбиявии мероси таърихӣ фарҳангии халқ дар раванди тарбияи ҷаҳонбинии миллӣ чун воситаи ташаккули шахсияти комили наврасон баррасӣ гардад.

Марҳила, ҷой ва давраи омӯзиш. Тадқиқоти диссертатсия дар се марҳила сурат гирифт. Ташкил ва методологияи таҳқиқ ба системаи усулҳои мукаммали таҳлили сотсиологӣ, иҷтимоию психологӣ ва пеш аз ҳама педагогӣ, ки ба ҳадафҳо, вазифаҳо, объект, предмет ва методологияи таҳқиқ мувофиқанд, асос ёфтааст.

Дар марҳалаи аввал (солҳои 2017-2018) вазъи мушкилоти мавриди омӯзиш дар адабиёти психологию педагогӣ мавриди омӯзиш қарор гирифта, шароит ва омилҳои таъсиргузор ба ташаккули ҷаҳонбинии

миллии наврасон дар минтақаҳои ҷумҳури мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Фарзияи корӣ тартиб дода шуда, объект, предмет ва асосҳои тадқиқоти он аниқ карда шуд.

Дар марҳалаи дуум (солҳои 2019-2020) омӯзиши адабиёт оид ба масъалаи идома ёфта, маводи таҷрибавӣ таҳия карда шуданд, ки ба ташҳиси вазъи сатҳи ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон асос ёфтаанд. Дар асоси истифодаи усулҳои гуногуни мушоҳида ва озмоиш, бо роҳи гузаронидани таҷрибаи баёни маводҳо гирд оварда шуданд, ки барои сатҳи ҷаҳонбинии миллии наврасон имкон медиҳанд.

Дар марҳилаи сеюм (солҳои 2020-2021) дар муассисаҳои таълимӣ, фарҳангу маориф, ҷамоатҳои ноҳияҳои таҷрибавӣ ва шаҳр қорҳои таҷрибавӣ гузаронида шуданд. Барномаи ташаккули худшиносии миллии наврасон тавассути педагогикаи халқӣ берун аз фаъолияти таълимӣ амалӣ гардид. Дар қорҳои таҷрибавӣ қариб 120 нафар наврасон (хонандагони мактабҳои маълумоти миёнаи умумӣ ва наврасоне, ки аз таҳсил дур мондаанд), 35 нафар омӯзгорон ва 25 нафар намоёндагони гуруҳҳои гуногуни аҳоли иштирок намуданд.

Дар марҳилаи чорум (солҳои 2021-2022) натиҷаҳои дар рафти тадқиқот бадастомада ҷамъбаст, қорқард ва пайваста пешниҳод карда шуданд. Дар асоси онҳо тавсияҳои методӣ барои беҳтар намудани шароит барои ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон таҳия карда шуданд.

Асосҳои назариявӣ таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки таълимоти файсалуфон, муҳаққиқон, педагогҳо, равшаншиносони ватаниву хориҷӣ дар бораи тарбияи наврасону ҷавонон, истифодаи осори онҳо дар ташаккули ҷаҳонбинии наврасон мавриди таҳлили омӯзиши амиқ қарор ёфтааст. Самаранокии таҳқиқот дар асоснокии назариявӣ ва методии барномаи педагогии ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон, шароитҳои педагогии бо ҳам алоқаманд, дар асоси принсипҳои ҳамгироии арзишҳои педагогии миллӣ ифода меёбад, ки дар давоми

карнҳо инкишоф ёфтаанд ва ташаккули ҷаҳонбинии миллии насли наврасонро аз нуктаи назари инкишофи ҳаматарафаи шахсият таъмин менамоянд.

Сарчашмаи маълумоти тадқиқотӣ осори файласуфон, мероси намояндагони адабиёти классикӣ ва муосир, омӯзгорон, равоншиносон ва дигар олимон дар соҳаи ташаккули ҷаҳонбинии миллӣ, эътиқоди ахлоқӣ, меъёру принципҳои рафтори шаҳрвандӣ мебошанд. Инчунин, санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва барномаҳои зиёд, аз ҷумлаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”, Консепсияи милли тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» (соли 2017), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатӣ дар бораи ҷавонон” (соли 2014), Барномаи давлатии тарбияи насли наврас дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2017”, Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то солҳои 2020, Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то солҳои 2030, ки дар онҳо гуманизатсияи ҳаёти ҷомеа ва ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасону ҷавонон масъалаи муҳим маҳсуб меёбад, мавриди таҳлилу омӯзиш қарор ёфтанд.

Заминаҳои эмпирикии тадқиқот ба ҳамкориҳои бевоситаи амалии муаллиф бо объекти таҳқиқшаванда, таҳияи нақшаи тадқиқот, ташкили корҳои таҷрибавии тадқиқотӣ, тавсиф ва ҷамъбасти маълумоти бадастомада, гурӯҳбандӣ ва умумикунонии онҳо тавассути истифодаи усулҳои эмпирикӣ; ҷалби мақсадноки наврасон ва гурӯҳҳои гуногуни аҳоли ба чорабиниҳои таълимӣ ва фарҳангӣ, ки ба тағир додани дониш дар бораи арзишҳои миллӣ ва фарҳангии халқи онҳо мусоидат мекунанд, ҳамбастагӣ дорад

Пойгоҳи таҳқиқотро муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №10,1-и ноҳияи Восеъ, №21-и шаҳри Кӯлоб ва №№35,36-и шаҳри Душанбе, наврасони синни 15-17 солаи ҷамоати шаҳраки Хулбук, ҷамоати деҳоти

Тугараки ноҳияи Восеъ ташкил дод. Дар чараёни корҳои илмӣ-тадқиқотӣ сатҳи ҷаҳонбинии миллии иштирокчиёни он – наврасон, омӯзгорон, ниҳодҳои ҷамъиятӣ, ҷорабиниҳои фарҳангии маърифатӣ мавриди таҳлил қарор гирифт. Дар кори таҷрибавӣ қариб 120 нафар наврасон (хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва наврасоне, ки аз таҳсил дур мондаанд), 35 нафар омӯзгорон ва 25 нафар намояндагони гуруҳҳои гуногуни аҳоли иштирок намуданд.

Навоварии илмӣ тадқиқотро чунин баён кардан мумкин аст:

- вазифа, мазмуни шакл ва усулҳои ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон аз нуқтаи назари инкишофи ҳамаҷонибаи шахсият муайян карда шудааст;
- самарои педагогии ташаккули ҷаҳонбинии миллии хонандагон, омӯзгорон, гуруҳҳои гуногуни аҳоли, ки дар раванди таҳқиқот иштирокдоранд, исбот шудааст.
- хусусиятҳои минтақавии ташаккул ва зухуроти ҷаҳонбинии миллии наврасон ошкор гардида, дар асоси он роҳҳои бартараф намудани мушкилот дар шаҳру ноҳияҳои таҷрибавӣ муайян карда шуданд.
- Барномаи ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон тавассути педагогикаи халқӣ берун аз фаъолияти таълимӣ, коркард ва асоснок шуда, тавсияҳои методӣ оид ба такмили ин раванд пешниҳод гардид.
- ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон тавассути омӯзиши мероси намояндагони адабиёти классикӣ ва муосир, анъана ва ойинҳои миллӣ, ташкил ва баргузори иҷро, ки дар рафти онҳо ҳисси мансубият ба арзишҳои маънавии мардум ташаккул ёфта, фаъолияти иҷтимоӣ ва фарҳангӣ зоҳир мегардад, таҳқиқ гардидааст.

Муқаррароти зерин барои дифоъ пешниҳод карда мешаванд:

1. Тавсифи мазмун ва моҳияти ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон дар асоси:

- арзишҳои миллӣ-фарҳангӣ, омӯзиши анъанаҳои миллӣ ва фарҳангӣ дар ҳамаҷиҳат бо арзишҳои муосирӣ умумибашарӣ, мавриди истифода қарор меёбанд;

- афкори наврашон дар бораи арзишҳои миллии халқи тоҷик ба эътиқоди ахлоқӣ, меъёр ва принципҳои рафтори шаҳрвандӣ дар фаъолияти ҳаррӯза таъдил меёбад;

— мақоми тарбиявии арзишҳои миллӣ ба рушди ҷаҳонбинии миллии насли навраш таъсир расонида, ба ин раванд гурӯҳҳои гуногуни ҷомеа ҷалб мегарданд..

2. «Барномаи ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврашон тавассути педагогикаи халқӣ берун аз фаъолияти таълимӣ» таҳия мегардад, ки дар он пешбинӣ шудааст:

- ҷалби наврашон ба рӯйдодҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ва омӯзиши анъанаҳои таърихӣ фарҳангии халқ, дар асоси таъсири эҳсосӣ ба ҳонандагон тавассути азхудкунии дониш дар бораи мероси таърихӣ фарҳангии халқ, ба меъёрҳои ахлоқии рафтор;

- ҷалби мақсадноки табақаҳои гуногуни аҳоли ба ҷорабиниҳои маърифатӣ ва фарҳангӣ, ки ба таъдил додани дониш дар бораи арзишҳои миллӣ ва фарҳангии халқи худ ба ҷаҳонбинии миллӣ, ба худшиносии миллӣ мусоидат мекунанд;

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқ дар он ифода меёбад, ки дар рисола концепсияҳои педагогӣ ва иҷтимоӣ асосҳои педагогии ташаккули ҷаҳонбинии миллии насли навраш ҷамъбасти карда шудааст; моҳияти педагогии ибораи «ҷаҳонбинии миллӣ», мазмун ва ҷузъҳои сохтори он муайян карда мешавад; аҳамияти педагогикаи халқӣ ҳамчун эҳтиёҷоти анҷезандае муайян карда мешавад, ки раванди ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврашонро таъмин менамояд. Дар асоси назария ва муқаррароту ҳулосаҳои таҳияшуда «Барномаи ташаккули ҷаҳонбинии миллӣ тавассути педагогикаи халқӣ берун аз фаъолияти таълимӣ» таҳия ва амалӣ гардид. Барнома имкон медиҳад, ки муассисаҳои таҳсилоти

миёнаи умумӣ дар машгулиятҳои беруназсинфӣ, инчунин гурӯҳҳои гуногуни аҳоли ба раванди иҷтимоӣ фарҳангӣ ҷалб карда шаванд, самарани ташаккули ҷаҳонбинии миллии насли наврасро таъмин намоянд.

Мутобиқати рисола ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Рисола ба нуктаҳои зерини шиносномаи ихтисоси илмии 13.00.05 – Назария, методология ва ташкили фаъолияти иҷтимоӣ фарҳангӣ (13.00.05.03 – Педагогикаи иҷтимоӣ ва худшиносӣ) мувофиқ аст: **банди 1** – Методикаи омӯзиши ҷомеашиносӣ. -фаъолияти фарҳангӣ ва иҷтимоӣ педагогӣ, аз ҷумла моҳият, сохтор, вазифаҳо, принсипҳои онҳо; **банди 2** - Татбиқи равишҳои методологӣ дар омӯзиши фаъолияти иҷтимоӣ-педагогӣ; тарҳрезӣ, пешгӯӣ, моделсозии равандҳои иҷтимоӣ-педагогӣ дар муассисаҳои таълимӣ ва фарҳангӣ) ва **банди 4** — Сифати ташкили фаъолияти иҷтимоӣ фарҳангӣ (технология ва усулҳои баҳодихии сифати фаъолияти иҷтимоӣ фарҳангӣ ва иҷтимоӣ педагогӣ; меъёрҳо, нишондиҳандаҳо, нишондиҳандаҳои баҳодихии сифати фаъолияти иҷтимоӣ фарҳангӣ ва иҷтимоӣ педагогӣ; назорат ба сифати ҷорабинҳои иҷтимоӣ маданӣ) мувофиқ аст.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои тадқиқот бо истифода аз муқаррароти илмӣ-педагогӣ ва муносибати мунтазам ба омӯзиши мавзӯи тадқиқот; маҷмӯи усулҳои тадқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ, ки ба мавзӯи интиҳобшуда ва ҳадафҳои асосии тадқиқот мувофиқанд; хусусияти мураккаби озмоиши марҳилавӣ, ки фарзияи тадқиқотӣ ва ғояи тадқиқотро тасдиқ мекунад, истифодаи усулҳои собитшудаи тадқиқот ва коркарди натиҷаҳои бадастомада, талабот ба коркарди педагогӣ ва илмию методӣ барои ташаккули ҷаҳонбинии насли наврас дар марҳалаи ҳозира таъмин карда мешавад.

Саҳми шахсии довталаб барои дарёфти дарачаи илмӣ дар соҳаи тадқиқот бо таҳлили ҳамаҷонибаи мушкилот, пайвастагии мувофиқи тадқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ муайян карда мешавад; таҳлили

микдорӣ ва сифатии маълумоти бадастомада; истифодаи маҷмӯи усулҳо ва усулҳои марбут ба ҳадаф ва вазифаҳои омӯзиш; таҳияи «Барномаи ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон тавассути педагогикаи халқӣ берун аз фаъолияти таълимӣ», ки ба раванди ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон тавассути омӯзиши амиқи таърихи халқи тоҷик мероси намояндагони адабиёти классикӣ ва муосир, дин, анъана ва расму оин, ташкил ва баргузориҳои ҷашнҳои миллий ва таҷрибаи шахсии қорӣ дар Қумитаи дин, танзими анъана ва ҷашну маросимҳои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат кардааст.

Санҷиш ва татбиқи натиҷаҳои тадқиқот. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшаванда, аз рӯйхати тавсияшудаи Комиссияи Олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар нашрияҳои илмии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ чоп шудаанд, инъикос ёфтаанд. Дар рафти таҳлили натиҷаҳои «Барномаи ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон тавассути педагогикаи халқӣ берун аз фаъолияти таълимӣ», иштирок ва баромад бо маъруза дар конференсияҳои илмию амалӣ ва семинарҳо ва инчунин дар ҷаласаҳои шуъбаи педагогика ва психологияи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон маъруза ва мавриди баррасӣ қарор ёфтаанд.

Мақолаҳо дар мавзӯи рисола: Муаллиф дар мавзӯи рисола 11 мақола ба таъб расонидааст, ки 4-тоаш дар маҷаллаҳои илмии тақризшаванда аз рӯйхати тавсияшудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд ва 7 мақола дар матбуоти даврӣ ва маҷмӯаҳои маводи конференсияҳои илмӣ.

Сохтор ва ҳаҷми рисола мантиқ ва натиҷаҳои таҳқиқотро инъикос мекунад. Қори рисола дар ҳаҷми 185 саҳифа пешниҳод гардида, аз муқаддима, ду боб, хулоса, рӯйхати адабиёт ва замима иборат аст. Дар рисола 5 расм, 8 ҷадвал ва 10 диаграмма ҷойгир шудааст.

БОБИ 1. АСОСҶОИ ИЛМӢ-АМАЛИИ РАВАНДИ ТАШАККУЛИ ҶАҲОНБИНИИ МИЛЛИИ НАВРАСОН

1.1. МАСЪАЛАИ ТАШАККУЛИ ШУУР ВА ҶАҲОНБИНИИ МИЛЛИИ НАВРАСОН ДАР АДАБИЁТИ ПЕДАГОГӢ-ПСИХОЛОГӢ ВА МЕТОДӢ

Дар дахсолаҳои охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дигаргуниҳои куллӣ дар соҳаҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ ба амал омадаанд, ки ба тафрикаи назарраси иҷтимоии аҳоли ва аз байн рафтани арзишҳои муайяни маънавийбоис гаштаанд. Ин дигаргуниҳо дар дараҷаи муайян таъсири тарбиявии фарҳанг ва маорифи миллиро, ки омили муҳими ташаккули хисси шаҳрвандият, шуурнокии ҳуқуқӣ ва ватандӯстӣ маҳсуб меёбанд, коҳиш додаанд. Дар ҳома аз байнравии тадриҷии шуури анъанавии миллии шаҳрвандӣ-ватандӯстӣ равшану возеҳ ба назар мерасад.

Ҷаҳонбинӣ – низоми нигариши илмӣ, фалсафӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, ахлоқӣ ва эстетикӣ нисбати ҷаҳон (яъне табиат, ҳома ва тафаккур) мебошад. Ташаккули ҷаҳонбинӣ яке аз вазифаҳои тарбия, қисми таркибии раванди муташаккили мақсадноки ташаккул ва иҷтимоии шахсият мебошад. Ташаккули пуршиддати шахсият дар давраи наврасӣ ин равандро барои аз худ кардани концепсияи диалектикӣ-материалистии ҷаҳон хеле муосид месозад.[4,36]

Амалӣ намудани сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф, махсусан дар тарбияи насли наврас хеле муҳим буда, мақсад ва вазифаҳои гузошташуда бо воситаи таҳияи дастурҳои таълимию методӣ дар самти тарбияи ахлоқию маънавии насли наврас дар мавриди татбиқи татбиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” ба амал бароварда мешаванд. [76]

Дар даврони истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси дастовардҳои навтарини илми ҷаҳонӣ барои таълими насли наврас ва тарбияи ахлоқи ҳамида ва рӯҳҳои волои он, чун ростӣ, эҳсон,

шафқат, сидку вафо, саховату каромат ва амсоли он чораҳои зиёде андешида шуданд.

Сентябри соли 2009 Президенти мамлакатамон Эмомалӣ Раҳмон пешниҳод карданд: «Эҳёи тафаккури миллӣ, фарҳангу тамаддуни ниёгон воситаи муассири ҳудогоҳӣ, хувияти миллӣ ва ташаккули ҷаҳонбинии нави миллӣ буда, халқу миллатро аз тариқи ваҳдату ягонагӣ ба пешрафтҳои азим хоҳад расонд. Таҷрибаи сиёсии давлатдорӣ моро ба ҳулосае овард, ки дар ин раванд пеш аз ҳама, андешаи миллии тоҷикон ҳамчун ҷавҳари муттаҳидсозу ваҳдатофарин хизмат карда метавонад. Чунки андешаи миллӣ маҳсули ақли солим, хиради азали ва ҳикмати чандинҳазорсолаи миллатамон буда, тавассути он тоҷикон ҳудро ҳамчун миллат ҳифз кардаанд, фарҳанги оламшумул офаридаанд ва дар асри ХХ боз ба соҳибистиклолӣ расидаанд».[156]

Бояд қайд намуд, ки баъзе аз ин ҳуҷҷатҳо дар солҳои аввали истиқлолияти давлатии Тоҷикистон қабул гардиданд. Барномаи давлатии тарбияи насли наврас дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2017 бо мақсади тақмили низоми тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, дастгирии соҳаи таълиму тарбияи насли наврас, муҳайё намудани шароит барои беҳтар намудани шаклу усул ва воситаҳои тарбия, таъмини робитаи доимӣ миёни падару модар, муассисаҳои таълимӣ ва аҳли ҷомеа дар тарбияи насли наврас мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд" таҳия гардидааст.

“Мақсадҳои асосии Барнома аз баланд бардоштани сатҳи тарбияи насли наврас, тарғибу ташвиқи одоби муошират, риояи арзишҳои миллӣ ва умумибашарӣ ва дар рӯҳияи ватандӯстӣ, ҳештаншиносӣ ва ҷавонмардиву ахлоқи ҳамида ба воя расонидани хонандагону донишҷӯён, эҳтиром нисбат ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қонунҳои амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, фароҳам овардани шароити зарурӣ барои дастгирӣ, сарпарастӣ ва тарбияи насли наврас, таъмини маҷмӯи тадбирҳо ҷиҳати ҷалби аҳли

ҷомеа ба масъалаҳои тарбия, ба роҳ мондани низоми корҳои тарбиявӣ бо аҳли ҷомеа, бунёди заминаи илмӣ ва тайёр намудани мутахассисони соҳавӣ, таъмини тарзи ҳаёти солим, пешгирӣ намудани ҳодиса ва рафторҳои номатлуб, ҷинойткорӣ ва ғайра иборат мебошанд” - оварда шудааст дар Барномаи мазкур. [22]

Муассисаҳои таълимӣ амалкунанда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон воситаҳои тарбиявиеро мавриди истифода қарор медиҳанд, ки ба фаъолияти хонандагон таъсири мусбӣ мерасонанд. Корҳои зиёде амалӣ карда мешаванд, ки ба натиҷанокӣ ва татбиқи сифатҳои маънавияи фаъолияти тамоюлноки хонандагон, новобаста аз синну сол ва ҷинсиати онҳо, нигаронида шудаанд. Дар муассисаҳои таълимӣ бо мақсади таъсири мусбӣ расонидан ба ташаккули шахсияти оянда, аз ҷумла дар самти тарбияи шахрвандӣ-ватандӯстӣ, мунтазам корҳои ҳадафманд роҳандозӣ мегарданд.

Дар моддаи якуми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид ёфтааст, ки «Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона мебошад». Дар ин кишвар ҳуқуқи конститутсионӣ тарбияи ҳамаи шахрвандони ҷумҳурӣ, қатъи назар аз миллат, наҷод, эътиқод, ҷинс ва забонашон таъмин карда мешавад. Ҳамаи шахрвандон метавонанд фарзандонро дар руҳи анъана ва арзишҳои миллии худ тарбия намоянд. Аммо дар назар бояд дошт, ки арзишҳои умумӣ ва умумидавлатии Тоҷикистони соҳибистиклол ва ҳифзи манфиатҳои кишвар ҳамчун парчам ҳамаи халқҳоро муттаҳид менамоянд.

Дар маркази ҷаҳонбинӣ ҷаҳонфаҳмӣ, яъне маҷмӯи донишҳои муайян дар бораи махфӯз аст. Ин дониш ва андешаҳо на танҳо ба имрӯз, балки ба гузашта ва интизории оянда низ ишора мекунанд. Онҳо олами маънавии одамонро бо ҳам нигоҳ медоранд. Дар асоси ҳамин гуна дониш ва ақидаҳо дар ҳамаи соҳаҳои фаъолияти инсон анъанаҳо ба вучуд омада, ташаккул ва инкишоф меёбанд. Дар таркиби ҷаҳонбинӣ якҷанд сатҳҳои умумисозии

афкорро чудо мекунанд. Ба баландтарин онҳое дохил мешаванд, ки мазмуни системаи фалсафии ҳастиро ташкил медиҳанд.

Дар Стратегияи миллии рушди маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030 ва Концепсияи миллии тарбия, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тасвиб расидаанд, тарбияи ватандӯстӣ ва маънавӣ-ахлоқии насли наврас ҳамчун омили муҳимми рушд, ваҳдат ва муттаҳидсозии ҷомеаи муосири тоҷик зикр шудааст. Ташаккули ҳисси ватандӯстӣ ва ваҳдати маънавӣ дар асоси сарнавишти муштаракӣ миллатҳое, ки дар мамлакати мо ҳаёт ба сар мебаранд, ба номгӯйи самтҳои афзалиятноки рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид карда шудааст.

Маълумотнокӣ ва таҷрибаи фаъолияти шахрвандӣ ба шахс имкон медиҳанд, ки дар амал арзишҳои асосии инсониро, тарзи рафтор ва муносибати, ки дар ҷаҳонбинии ӯ нухуфтаанд, интихоб кунад, то ки муносибати худро нисбати ҷомеа ва нисбати худ, ки яке аз самтҳои муҳимми тарбияи шахрвандӣ маҳсуб меёбад, ифода намояд.

Анъана, суннатҳои воло, арзишҳои миллии халқи тоҷик, ки дар давоми қарнҳо ба тарзи ҳаёти мо ворид шудаанд, менталитет ё маҷмуи сифатҳои онро ташкил медиҳанд. Одобу рафтори шахс аз талаботи ахлоқ сарчашма гирифта, ҳамзамон бо меъёрҳои ахлоқӣ баҳо дода мешавад. Дар маҷмӯъ ҳамаи навъҳои рафтор мавриди танзими ахлоқӣ қарор мегиранд. Баҳогузориҳои риояи чунин рафтор аз ҷиҳати ахлоқӣ чунин аст: шахс барои рафтори шоистааш сазовори таҳсину офарин ва соҳиби эҳтиром мегардад ва ё барои рафтори ношоиста аз тарафи атрофиён мавриди сарзанишу бадбинӣ қарор мегирад.

«Агар мафкура ва шуури сиёсӣ ҳар қадар баланд шавад, ҳамон қадар шахс дар сиёсату сиёсатмадорӣ ва дарки арзишҳои демократӣ ба хато роҳ намедиҳад, ҳар қадар муносибат ва психологияш тарҳи демократӣ гирад, ҳамон қадар майлу рағбаташ ба ин сохт меафзояд ва худаш ҳиссагузори фаъол мешавад. Дар акси ҳол, аз як сӯй, ба шахси мушоҳидакори афсӯсхӯр мубаддал мегардад ва аз сӯи дигар, хубӣҳо ва пешравиҳои хурду калонро, ки

дар чомеа рӯй медиҳад, дида наметавонад ва агар бинад ҳам, худро ба нодонӣ зада, нодида мепиндорад» - қайд менамояд академик М.Лутфуллоев.

Шуури ҷаҳонбинии инсон якранг набуда, таркиби он низоми мураккаби зинаҳоеро дар бар мегирад, ки дар он таҷрибаи худмуайянкунии инсон инъикос меёбад.[24,78] Ташаккули шуури шаҳрвандӣ-ватандӯстӣ ҳамчун хусусияти шахсият, дар сатҳи саъю кӯшиши субъективии омӯзгорон, волидайн, созмонҳои ҷамъиятӣ, инчунин омилҳои объективии амаликунии чомеа – ҳукумат, сохторҳои шаҳрвандӣ, фарҳанги ҳуқуқӣ, сиёсӣ ва маънавӣ дар онҳо муқаррар карда мешавад.

Яке аз вазифаҳои пешбарандаи тарбия фарҳанги шахсият, ташаккули ҷаҳонбинии хонандагон мебошад. Дастовардҳои тамаддуни ҷаҳониро таҷассум намуда, ҷаҳонбинии илмии инсонро, ки муҳимтарин ҷанбаҳои мавҷудият ва тафаккур, табиат ва чомеаро инъикос мекунанд, бо тасвири илмии ҷаҳон мучаҳҳаз менамояд. Дар ин ҷо гуфтаҳои равоншиноси маъруф Л.Н.Леонтевро ёдовар шудан бамаврид аст, ки навишта буд: «Як фард, як кӯдак на танҳо ба олами инсонӣ раҳо карда шудааст, балки ўро одамони гирду атрофаш ба ин олам ворид мекунанд ва ўро роҳнамоӣ мекунанд» [147,79]. Аз ин рӯ, шахс ба кумаки педагогӣ эҳтиёҷ дорад, то ки дар ин дунё роҳат бошад.

Тарбияи ҷавонони муосир бояд ба ташаккул додани майл ба худтакмилдиҳива ҳадафҳои муайяни ҳаётӣ дар шуури онҳо равона карда шавад. Дар нтиҳои роҳи ҳаёт ҷаҳонбинӣнақши арзанда дорад. Дар зери мафҳуми ҷаҳонбинӣсистемаи ақидаҳои инсон нисбат ба чомеа, табиат ва худ фаҳмида мешавад. Ҷаҳонбинӣдар раванди фаъолияти амалӣ ва идрок (донистан) ташаккул меёбад.

Ҷаҳонбинии шахс ба унвони “донишҳо, таҷриба ва баҳогузориҳои эҳсосоти хулосакардашуда” “тамоили идеявии тамоми ҳаёт ва фаъолияти ўро” муайян мекунанд. Маълум аст, ки фард ҷаҳонро нахуст тавассути ҳиссиёт дарк менамояд, баъдан дар заминаи донишҳои

андӯхта ҷаҳонбинии инфиродӣ(фаҳмиши ҷаҳон) ташаккул меёбад, ки бо таъба он фаҳмиши худии худ ташаккул меёбад. Тамоми донишҳои дар бораи ҷаҳон андӯхташуда муттаҳид мешаванд ва то ба дараҷаи ҷаҳонбинии комил ташаккул меёбанд. Густариши ҷаҳонбинии илмӣ ба рушди шахс таъсир мерасонад ва натиҷаҳои мусбати педагогӣ-медиҳад. Азхудкунии арзишҳои умумииinsonӣ дар раванди ташаккули ҷаҳонбинии илмӣ аз тарафи мутахассисони оянда ба унвони ташаккули маънавият хидмат мекунад.

Ба ақидаи А.Богдасаров, «Шуури милли ин маҷмӯи ақоиди иҷтимоӣ, сиёсӣ, экологӣ, маърифатӣ, эстетикӣ, фалсафӣ, динӣ ва ғайра мебошад, ки мазмун, сатҳ ва хусусияти ривочи маънавии умумиятҳои гуногуни миллиро инъикос мекунад. Пас, шуури миллиҷаҳатҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, сиёсӣ, маънавии ҳаёти иттиҳодияҳои миллиро акс менамояд».

Пас, худшиносии миллиро роҳи ташаккули иҷтимоии шахс, тарбия ва худтарбия зери таъсири омилҳои объективӣ ва субъективӣ зуҳр мекунад. Имрӯз ҳам мактаб чун воситаи таъсирбахши эҳёи милливу фарҳангӣ баромад мекунад ва дар қалби муҳассилин худшиносии миллиро ташаккул дода метавонад. Чунки худшиносии милли ва ҳифзи хотираи таърихӣ, бузургдошти забон ва мероси фарҳангӣ, аз ҷумла арзишҳои исломӣ бояд ба он равона карда шавад, ки симои миллат, суннатҳои давлатдорӣ ва расму оинҳои аҷдодӣ ҳарчӣ бештар ташаккул ёбанд. Дар ин роҳ мактаб сахнаи асосии тарвиҷдиҳандаи ин идеяҳо ба насли наврас мебошад, ки ояндаи халқу миллатро ташкил медиҳанд.

Дар охири қарни XX ва ибтидои қарни XXI инсоният ба хатари ҷиддӣ мисли ифротгарӣ ва терроризм рӯ ба рӯ шуд, ки ба бақои одаму олам таҳдид мекунад.

Ифротгарӣ ва терроризм падидаҳои мебошанд, ки инсониятро дар тамоми тӯли таърих ҳамроҳӣ намуда, решаҳои онҳо хеле чуқур мебошанд. Ҳоло касе гуфта наметавонад, ки якумин амалиёти

террористӣ кай, дар кучо ва бо кадом мақсад сар задааст. Пӯшида нест, ки тафаккури ифротӣ, гурӯҳҳои ифротгароии динӣ ва созмонҳои террористӣ чӣ дар минтақа ва чӣ дар миқёси ҷаҳонӣ ба мавҷудияти кишварҳо хатарҳои ҷиддӣ эҷод намудаанд.

Дар замони имрӯза ин падидаҳо ва зухуроти дигари ба он алоқаманд дар шаклу намудҳои мухталиф зухур мекунад: ба вучуд овардани таркишҳо дар ҷойҳои сараҳоли, дохили автобусҳо, фурудгоҳу мағозаҳо, тавассути таркиш хароб кардани биноҳои аҳамияти муҳимдошта, гаравгон гирифтани одамон, бо роҳи зӯрӣ дар одамон ба вучуд овардани тарсу ваҳм ба хотири дар шуури онҳо ҷой додани нобоварӣ нисбати ҳаёти ояндаи дурахшон, бо роҳи сӯиқасд ҷисман нобуд кардани шахсиятҳо ва ғайра.

Шароит имрӯз моро водор мекунад, ки мубориза бо ифротгароии динӣ ва терроризмро чун масъалаи ҳаёту мамот қабул намоем, зеро ин масъала ба сарнавишти давлатдорӣ миллии мо низ саҳт марбут аст. Лозим аст, ки ба шинохти моҳияти ифротгароии динӣ, дарки хатари воқеии он ва ба мубориза бо он тавачҷуҳи бештаре намоем.

Аз ин рӯ, бояд донист, ки маънои аслии «экстремизм» чист ва он чӣ гуна падида аст? Дар ҳақиқат барои як инсонӣ оддӣ фаҳмиши терроризм, экстремизм ва радикализм душворӣ пеш меоварад. Бояд гуфт, ки мутахассисон дар ин масъала андешаи ягона надоранд. То ҳол таърифи аз тарафи олимон ва таҳлилгарон қабулшудае мавҷуд нест. Ҳар соҳибназар, таҳлилгари касбӣ нисбат ба ин падидаҳо андешаҳои мухталиф дорад.

Дар соҳаи омӯзиши табиати терроризм, экстремизм ва радикализм, шинохти он ҳамчун падидаи манфии ҷамъиятӣ тадқиқоти ҷиддие ҳам ханӯз анҷом наёфтаанд. Олимон, соҳибназарону таҳлилгароне, ки ба омӯзиши ин се падидаи манфӣ даст ба кор зада бошанд, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёд нестанд.

Дар луғат калимаи «ифрот» (арабӣ) аз решаи «фарт», яъне «авҷ» ё «ниҳоят» сохта шудааст. «Ифрот» ба маънои аз ҳаду андоза гузаштан, аз эътидол берун шудан ва зиёдаравӣ кардан мебошад. Ибораи «ифрот

кардан» низ маъноӣ аз ҳад гузаронидан ва аз эътидолу тавозун, яъне аз меъёр берун шудан аст.

Агар шабеҳаи як шахси ифротгароро тасвир карданӣ бошем, пас, ин шабеҳа чунин аст. Шахси ифротӣ касест, ки дар тарзи фаҳмиш ва ё дар тарзи амал дар ягон масъала аз меъёри қабулшуда аз ҳадди эътидол мегузарад. Инсоне дар пурхӯрӣ аз ҳад мегузаронад, дигаре дар харчи беҳудаи пул зиёдаравӣ ва ифрот мекунад. Дар ин маврид амали дуи онҳо ба маъноӣ луғавии «ифрот» мувофиқат мекунад.

«Ифротгароии динӣ» ҳолатест, ки инсон дар фаҳмиши меъёрҳои дин ва дар амал кардан ба таълимоти динӣ саҳтгирии беш аз ҳад намуда, дар ин кор аз ҳадду андозаи эътидол мегузарад. Ифротгар динро ба таври рӯякӣ, маҳдуд ва танг фаҳмида, бо ҳамин фаҳмиши худ амал карда, аз дигарон низ чунин тарзи амалро талаб менамояд» [2,83].

Ифротгароии динӣ тарзи фаҳмиш, навъи тафаккур дар дохили ҳуди инсон аст, аммо агар ин навъи тафаккур ба марҳилаи паҳншавӣ ва амал гузарад, он ба радикализм ё тундравии динӣ табдил меёбад.

Ақидаҳои ифротгароӣ аз сатҳи тафаккур баромада, ба сатҳи таблиғот, ба сатҳи талаботи қатъӣ аз дигарон ва ба сатҳи амалҳои тунд мегузаранд. Дар ин ҳолат шахси ифротгароӣ динӣ тарзи зиндагонии дигаронро ошкоро танқид карда, нисбат ба онҳо дар амал оштинопазирӣ нишон медиҳад ва ҳамфикрони худро ба муборизаи амалӣ ба муқобили фаҳмиш ва тарзи зиндагии дигарон даъват мекунад. Ин ҳолат аллақай шакли радикалишудаи ифротгароии динӣ мебошад.

Ифротгароёни динӣ барои расидан ба ҳадафҳои худ аз зӯроварию хушунат истифода мекунанд, аз ин рӯ дар зиндагии рӯзмарра фаҳмиш ва арзишҳои ифротгароён барои аъзои дигари ҷомеа қобили қабул нест. Ифротгароёни динӣ мекӯшанд, ки ҷомеа ва давлатро тарсонида, бо роҳи зӯрӣ инсонҳоро ба худ тобеъ карда, мақсадҳои худро ба ҷомеа таҳмил намоянд. Ҳамин тавр, ифротгароии динӣ аз марҳилаи радикализм ба марҳилаи терроризм мегузарад.

Экстремизм аз калимаи фаронсагии «extremisme» ва лотинии «extremus» гирифта шуда, маънои аслиаш ифротгароӣ, тундравӣ, фикру андеша ва амали тундравона, аз андоза гузаштан аст. Экстремист шахсест, ки дар фаъолияти худ ҷонибдори амалҳои якравию тундравист. Ин амал метавонад дар тамоми соҳаҳои фаъолияти инсон - дин, сиёсат, идеология, илм ва ҳатто варзиш низ ба миён оянд.

Дар луғат «террор» (terror) ба маънои тарсондан ва даҳшатафканӣ омадааст. Истилоҳи терроризм барои ифодаи анҷоми амалҳои террор ё даҳшатафканӣ дар роҳи ба даст овардани ҳадафҳои сиёсӣ, идеологӣ ва иқтисодӣ истифода мешавад. Баъди ба зӯрварӣ ва қатлу куштор рӯ овардани ифротгароён ин амалашон ба ҳаракати террористӣ табдил меёбад.

Маъмулан имрӯз дар муошират, дар забони илм ва воситаҳои ахбори омма ифротгароиро «экстремизм», тундравиро «радикализм» ва даҳшатафканиро «терроризм» мегӯянд. Аз ифротгароии динӣ то терроризм як қадам аст.

Ифротгароӣ, тундравии динӣ ва даҳшатафканиии динӣ нишонаҳои асосии гурӯҳҳои ифротгарои динӣ мебошанд. Мушкилӣ дар он аст, ки ифротгароии динӣ ба рӯҳия ва ахлоқи шахсии инсон, ба муносибати ӯ ба муҳит ва ба робитаҳои ҷамъиятии шахс таъсири бисёр ҷиддӣ мегузорад. Ба арзишҳо ва меъёрҳои амалкунандаи ҷомеаи дунявӣ демократӣ, қонунҳои мавҷуда, тартиботи ҷамъиятӣ, ниҳодҳои қудратӣ, шахсиятҳо ва мақомоти расмӣ ва умуман нисбат ба низоми эҳсосӣ бадбинӣ ва нафрат дошта, дар муқобили онҳо қарор мегирад. Ба фарҳанг, санъат, ҳунар, адабиёт, мусиқӣ, ахлоқ ва ба расму оинҳои мардум бадбинӣ ва нафрат пайдо карда, рӯҳияи зиддифарҳангӣ ва зиддитамаддунӣ дорад.

Мафҳуми экстремизм (ифротгароӣ) дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгароӣ)» аз 8 декабри соли 2003 муайян карда шудааст, ки тибқи он экстремизм - ин изҳори фаъолияти ифротии шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ ба даъвати

нооромӣ, дигаркунии сохти конституционӣ дар давлат, ғасби ҳокимият ва аз худ намудани салоҳиятҳои он, ангезонидани наҷодпарастӣ, миллатгароӣ, бадбинии иҷтимоӣ - мазҳабӣ мебошад [3].

Тибқи муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгароӣ)» таҳти мафҳуми ташкилоти экстремистӣ - иттиҳодияи ҷамъиятӣ, динӣ ё дигар ташкилоти ғайритихоратие фаҳмида мешавад, ки нисбати он тибқи асосҳои пешбиниамудаи Қонуни мазкур оид ба барҳам додан ё манъ намудани фаъолият вобаста ба машғул шудан ба фаъолияти экстремистӣ қарори суд бақувваи қонунӣ даромадааст.

«Ифротгароӣ ва терроризм дин, мазҳаб ва миллат надорад ва бо ин зухуроти нангин омехта кардани Ислом кори нодуруст аст. Мубориза бо экстремизм, терроризм ва ҷинояткориро ҳаргиз чун мубориза бар зидди дин муаррифӣ набояд кард. Зарур аст, ки бо истифода аз Ислом ба чунин мақсадҳои зишт роҳ дода нашавад ва ҷинояткорону ифротгароён барои амалҳои ҷинояткоронашон дар назди қонун ҷавоб гӯянд!..» Ин суханонро Пешвои миллатамон борҳо аз минбарҳои баланд гуфтаанд.

Яке аз омилҳои муҳими паҳншавии экстремизмро олимони дар душвориҳои раванди иҷтимоишавии ҷавонон дар муносибатҳои бозори ҷаҳонӣ медонанд, ки он дар сармоя ҳамчун меҳвари асосӣ баромад мекунад.

Агар мушаххасан дида бароем, сабабҳои пайдоиши экстремизм-ифротгароӣ инҳоанд: сатҳи пасти дониши динӣ ва дунявӣ; сатҳи пасти маърифати ҳуқуқӣ, моддӣ, идеологӣ хоҳиши табаддулот ва норозигӣ аз вазъи воқеӣ; ҷой доштани камбудихо дар тарбияи оилавӣ; коҳиши сатҳи зиндагӣ; поймол намудани ҳуқуқҳои динӣ ва этникӣ, дар сатҳи паст қарор доштани фарҳанги иттилоотӣ; фаъолияти динии намояндагони хориҷӣ афзудан ва густариши ҳисси маъюсӣ, нобоварӣ; парешонӣ аз зиндагӣ ва ғайраҳо.

Ин ҷо ҷаҳонишавӣ низ яке аз сабабҳои муҳим аст. Ҷараёни бошиддати ҷаҳонишавӣ зиндагиро тағйир дода, тамаддун, фарҳанг,

анъана, урфу одат, дину мазҳаб ва суннатҳои анъанавиро заиф месозад ва ҳатто, тамоман аз байн мебарад. Натиҷаи он на ҳама вақт дилхоҳ аст ва дар бисёр маврид нафрат, эътироз ва муқобилиятро ба миён меорад.

Чорабиниҳои пешгирикунандаи экстремизм дар байни ҷавонон ҷанбаҳои педагогӣ, психологӣ, амалӣ доранд. Аз ҷумла, пешгирии экстремизм дар раванди таълим, таҳлили фалсафӣ, таърихӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, гузаронидани тадбирҳои варзишӣ ва фароғативу маишӣ, ба вучуд овардани муҳити созандаи муоширати байни миллатҳо ва дину оини мухталиф барои аз назари сиёсӣ зираку ҳушёр намудани ҷавонон мусоидат менамоянд. Маърифати сиёсӣ, динӣ ва дунявӣ ҷавонон бояд баланд бардошта шавад. Корҳои фаҳмонидадиҳӣ, воҳӯриву сухбатҳо, таҳияи барномаҳои сиёсии телевизионӣ муҳим аст.

Аз нуқтаи назари академик Ф.Шарифзода «Ҷаҳонишавӣ раванде мебошад, ки ба ташаккули иқтисодии глобалӣ ва баъдан иттифоқи иқтисодиёти миллатҳо, васеъшавии анбӯҳи сармояҳои хориҷӣ, мол ва хидматрасониҳо оварда мерасонад». [160].

Ба ақидаи баъзе аз муҳаққиқон ҷаҳонишавӣ ҳамчун амалияи якҷои васеъшавӣ ва арзишҳои неолибералӣ, ҳамчунин концепсияи сиёсии ҷаҳони якутбии муосир ва ташаккули низоми нави ҷаҳонист.

Муҳаққиқон муҳимтарин хусусиятҳои раванди ҷаҳонишавиро дар маҷмӯъ ба таври зер медонанд:

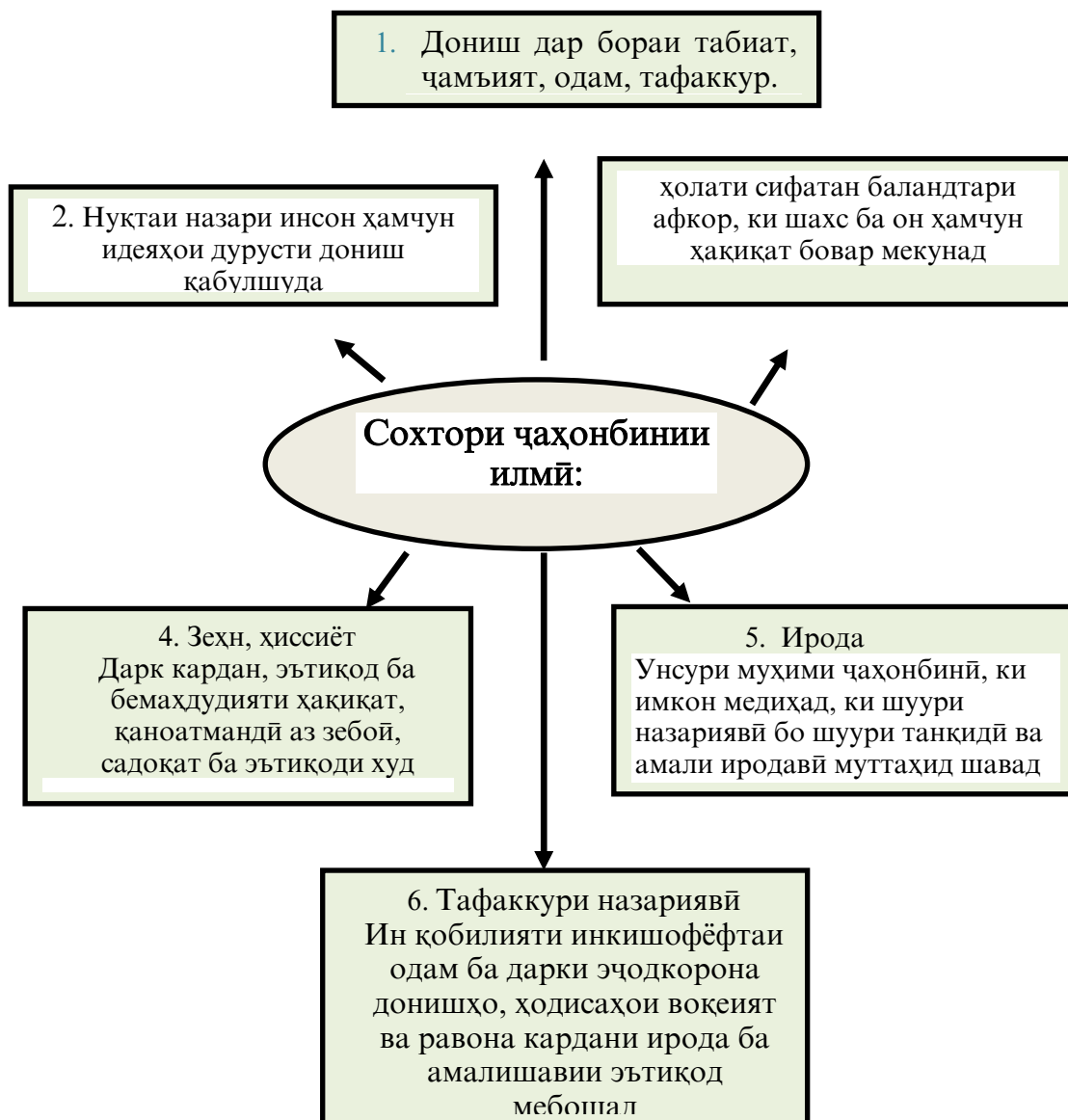
- ҷаҳонишавӣ ҳамчун раванди таърихии доимотараққиқунанда;
- ҷаҳонишавӣ ҳамчун гомогенизатсия ва умумишавии ҷаҳон;
- ҷаҳонишавӣ ҳамчун азбайнравии марзҳои миллий.

Саъйю талош барои умумисозии ҷаҳон ё ҷаҳони бидуни марз, махсусан барои замони мо хос аст, зеро имрӯз ҷаҳони дар ҷунин шакл зӯхуркунанда заминаву шароитҳои аёнӣ аз замони дигар бештар аст.

Ҷаҳонишавӣ ҳамчун сифати нави алоқаи иртиботи муштарак ва ниёзмандии муштаракӣ башарият ҷилва мекунад ва боиси бунёди ташкилотҳои миллий ва ғайримиллӣ, институтҳо ва маорифи шуда, ҳамзамон нақши маориф, дониш, сармояи инсонӣ муҳимтару заруртар мегардад.

Дар асоси ҷаҳонишавӣ ҷаҳонфаҳмӣ, яъне маҷмӯи донишҳои муқарраргардида дар бораи ҷаҳон нухуфтааст. Ин донишҳо ва таассурот на танҳо ба имрӯз, инчунин ба гузашта ва мавриди интизор низ тааллуқ доранд. Онҳо ба унвони асоси олами маънавии одамон хизмат менамоянд. Ба ҷаҳонбинӣ дарки ҷаҳон низ нисбат дода мешавад, ки дар идеалу образҳои муайяни воқеият ифода ёфта, дар ҳаёти воқеӣ, санъат, адабиёт, илм ва дин ташаккул меёбад. Ҷаҳонбинӣ бо эътиқод зич алоқаманд аст. Ҷаҳонбинӣ дар натиҷаи фаъолияти дурударозу мураккаби зеҳнии шахсият ташаккул меёбад. Ҷаҳонбинӣ пойгоҳи фарҳанги маънавии инсон, моҳияти «Ман»-и ӯ гардида, мавқеъҳои ҳаётиро муқаррар месозад. Ҷаҳонбинӣ метавонад номуташаккилона дар заминаи таҷрибаи рӯзмарра ва ё натиҷаи амали мутақобилаи меъёрҳои гуногуни ҷаҳонбинӣ ва ё дарк аз тариқи коркарди назариявии ғояҳо, ормонҳо ва принципҳои умда ба миён ояд.

Дар ҷаҳонбинии шахсият ҳамеша хусусиятҳои даврони муайян зоҳир мешаванд. Ба даврони мо, эътирофи ҳамагонии арзишҳои, ба монанди демократия ва ҳуқуқҳои инсон, озодиҳои иқтисодӣ ва сиёсии ӯ, озодии вичдон ва ҷаҳонбинӣ хос мебошад. Инчунин, нақши таҳсилот муҳим арзёбӣ мегардад. Дурнамои рушди ҷомеаҳо аз он вобаста медонанд ва ҳангоми коркарди нақшаҳо, лоиҳаҳо ва барномаҳои дарозмуддати давлатӣ онро ба инобат мегиранд. Вазифаи аслии ташаккули ҷаҳонбинии илмӣ аз он иборат аст, ки ба шахс барои фаъолияти мустақилона дар ҷаҳони мураккаб ва пур аз ихтилоф роҳнамоӣ намояд.

Худшиносӣ ё ҳештаншиносӣ, як мафҳумро ифода мекунад, маънои васеъ доранд, яъне худро дарк кардан, худро ҳамчун шахсе фаҳмидан, мувофиқи фаъолияти аъмоли худ муносибат кардан, ба қору кирдори худ, тафаккур ва ҳиссиёти худ, хоҳишу ҳаваси худ, донишу эътиқод, доираи назари худ баҳо дода тавонида аст. Чун шахсе ин фазилатҳоро дорад мешавад ва худро то андозае мешиносад, тақдирро ба тақдир миллату меҳан мепайвандад ва дар шахс хоҳ-нохоҳ дархости ба қадри ватану миллати худ, забон ва адабиёти халқи худ, таъриху фарҳанги кишвари худ, анъана, расму ойинҳои волои халқи худ расидан, ба хоҳири халқу ватани азизи худ чун супурдан пайдо мешавад. Миёни

мардуми машриқзамин, аз ҷумла тоҷикон мафҳумҳои хеле арзишманд аз қабилӣ некӣ, масъулият, шаъну шараф, вичдон, баробарӣ, адолат, вазифа ва уҳдадорӣ, қадру қиммат ва фазилати инсон, маънии рӯзгор, меҳр, муҳаббат, эҳтиром, садоқат ва амсоли ин вомехӯранд, ки бозгӯи ахлоқи ҳамидаи инсонҳо буда, ҳам аз нигоҳи сурат ва ва ҳам сират зебоии барандагони худро мефизоянд.

Имрӯз дар муассисаҳои таҳсилоти умумии ҷумҳурӣ ба роҳ мондани фаъолият дар самти тарбияи худшиносии ватандӯстӣ ба мақсад мувофиқ мебошад, ки нигаришҳои хосеро дар хонандагон ташаккул медиҳанд: муҳаббат ба Ватан, муносибати ғамхорона нисбати таърихи Ватан, осори фарҳангӣ, урфу одат ва анъанаҳои халқи худ ва ғайра.

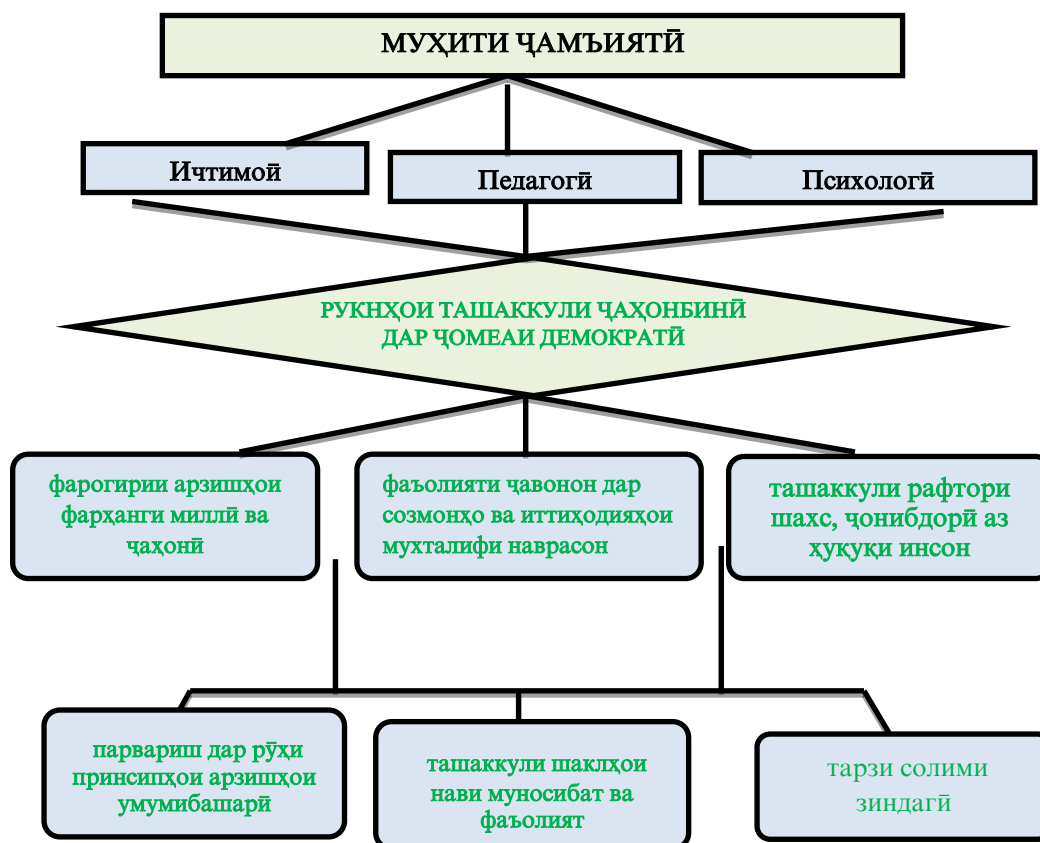
Дарки раванди ҷомеа, дастгирӣ ва иштироки фаъолоне дар он муҳимтарин вазифаи тарбия буда, ба инкишофи шахсият алоқаманд мебошанд. Дар асоси гуфтаҳои боло метавон рӯҳҳои тарбияро дар ҷомеаи демократӣ дар нақшаи зерин тарҳрезӣ намоем:

Мақсади асосӣ мукамалгардонии худшиносии миллӣ ва ватандӯстӣ мебошад, ки байни арзишҳои маънавӣ-ахлоқӣ ва иҷтимоӣ муҳим арзёбӣ мегарданд. Онҳо дастовардҳои насли калонсол ва алоқамандӣ бо онҳоро метавонад инъикос кунанд.

Тарбияи шахрвандӣ-ватандӯстӣ аз маҷмуи муносибатҳои универсалии арзишманд нисбати масоили глобалӣ, муҳити ҷамъиятӣ, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, шахсони ҷудоғона, фаъолияти онҳо, нисбати падидаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва шуур иборат мебошад.

Вазифаи асосии ҷомеаи инсонӣ интиқоли таҷрибаи иҷтимоии насли калонсол ба насли ҷавон, яъне ташаккули сифатҳои, ки барои ҳалли масъалаҳои имрӯзаи ҷомеа заруранд. Ҳаллу фасли ин вазифаи муҳими давлатӣ тавассути низоми муассисаҳои таълиму тарбия, хонавода ва муҳити иҷтимоӣ сурат мегиранд.

Расми 2.

Аз ин рукнҳо маълум мешавад, ки пояҳои тарбияро дар мактаб арзишҳои миллӣ ва умумибашарӣ ташкил медиҳанд, ки онҳо аз манфиати ҳар гуна сиёсату идеология, ҳизбу соҳмонҳо афзалтаранд.

Ҷаҳонбинӣ системаи таркибии афкори илмӣ, фалсафӣ, иҷтимоӣ-сиёсӣ, ахлоқӣ, эстетикӣ ба ҷаҳон (табиат, ҷамъият ва тафаккур) мебошад. рироос

Давраи ҳасос барои рушди мавқеи фаъоли шаҳрвандӣ ва ватандӯстӣ синнусоли наврасӣ маҳсуб меёбад, чунки маҳз дар ҳамин давра хонанда талабот ба худтатбиқкуниро тавассути иштирок дар фаъолияти ҷамъиятӣзоҳир менамояд.

Бо рушди тафаккури шаҳрвандӣ ва ватандӯстӣ дар синну соли наврасӣ зарурат ба баҳогузорию дурусти худ тавассути иштироки шахсӣ дар фаъолияти аз ҷиҳати иҷтимоӣ арзишманд ба миён меояд. Рушди фаъолнокии мусбати иҷтимоӣ дар синну соли мактабӣ ба рушди

мавқеи фаъоли шаҳрвандӣ, шуурнокии ҳуқуқӣ ва ватандӯстии шахсият мусоидат мекунад.

Выготский Л.С. пешниҳод мекунад, ки давраи наврасӣ аз нуқтаи назари манфиатҳое, ки сохтори самти ангезандаҳоро муайян мекунад, дида баромада шавад. Масалан, хусусиятҳои рафтори наврасонро (пастшавии сатҳи хониш мактаб, бад шудани муносибат бо падару модар ва ғайра) бо тағирёбии томи ҳамаи ҳавасҳо дар ин синну сол шарҳ додан мумкин аст.

Элкони́н Д.Б., давраи наврасиро дар асоси меъёрҳои тағирёбии шаклҳои пешбари фаъолият давраи аз 11 то 17 сола номида онро ба ду давра таксим мекунад: синни миёнаи мактаби миёна (11-15 сола), ки фаъолияти пешбарандаи муошират аст ва синну соли калони мактабӣ (15-17 сола), ки фаъолияти таълимию касбӣ пешбаранда мешавад.

Ядов В.А. ва Драгунов Т.В. синни 11-12-солагиро давраи гузариш аз мактаби ибтидоӣ ба наврасӣ ҳисоб мекунад. Бӯҳроне, ки синну соли наврасиро аз давраи навҷавонӣ ҷудо мекунад, Д.Б. Элкони́н бӯҳрони 15-сола доништа, ҷудо кардани синни навҷавониро аз калонсол - бӯҳрони 17-сола мешуморад. [173].

Сарҳади синну соли наврасӣ дақиқ муайян карда нашудааст, ҳар як наврас шахсияти худро дорад. Дар баробари мафҳуми «наврасӣ» мафҳуми «синни гузариш» истифода мешавад.

Дар ин давра наврас роҳи бузурги инкишофи худро тай мекунад, ба воситаи зиддиятҳои дохилӣ бо худ ва дигарон, ба воситаи нокомиву муваффақиятҳо ӯ ҳиссиёти шахсиятро пайдо карда метавонад.

Дар ин давраи синну сол дар кӯдак заминаи рафтори бошуурона гузошта шуда, дар ташаккули афкори ахлоқӣ ва муносибатҳои иҷтимоӣ самти умумӣ пайдо мешавад.

Ҳамин тариқ, давраи наврасӣ давраи хеле масъулиятнок аст, зеро аксаран ҳаёти ояндаи инсонро муайян мекунад. Ба даст овардани мустақилият, ташаккули шахсият, таҳияи нақшаҳои оянда - ҳамаи ин маҳз дар ҳамин синну сол ташаккул меёбад.

Наврасон курсҳои систематикӣ асосҳои илмро меомӯзанд, ашёву падидаҳои воқеиятро амиқтар таҳлил карда, дар онҳо хусусиятҳои шабоҳат ва тафовут, робитаи мутақобила ва сабабиятро пайдо мекунанд, қонуниятҳо ва қувваҳои пешбарандаи раванди таърихро муқаррар мекунанд, ба хулоса мустақилона меоянд. [6, с.23]

Дар синни наврасӣ махсусан масъалаи маъноӣ ҳаёт, мавқеи шахс дар ҷаҳони одамон аҳамияти калон пайдо мекунад. Ба наврас бешубҳа ҷавоби мутааллиқ, формулае лозим аст, ки ба ӯ ҳам маъноӣ мавҷудияти худ ва ҳам маъноӣ мавҷудияти инсониятро дар умум дарҳол фаҳмонад.

Аммо шинохти мақсади асосии ҳаётӣ, чунон ки А.Н.Леонтьев дуруст таъкид мекунад, - раванди мураккабест, ки камолоти баланди иҷтимоӣ ва маънавро тақозо мекунад. Бо вучуди ин, наврас, бар хилофи кӯдак, намехоҳад ва наметавонад ҳар чизеро, ки калонсолон ба ӯ мегӯянд, қабул кунад. Вай ба муқоисаи гуфтор ва кирдори калонсолон шурӯъ карда, дар онҳо зиддиятҳо пайдо карда, муносибати шахсии худро ба олами атроф ҳосил мекунад.

Ташаккули нақшаҳои ҳаётӣ, ки худмуайянкунии ахлоқӣ ва иҷтимоиро дар назар дорад, хусусияти хоси давраи наврасӣ ва навҷавонӣ мебошад.

Дар давраи наврасӣ одатан мафҳумҳои «кӣ будан» ва «чӣ будан» фарқ намекунанд. Чизи асосӣ одами хуб, қаҳрамон будан аст, вале масъалаи чӣ тавр иҷро кардани ин корро ҳанӯз ба миён нагузоштааст.

Ба наврас аз ҳад зиёд баҳо додан ба сатҳи даъвоҳо хос аст, ки ин ба маъноӣ муайян муфид аст, зеро вайро барои баргараф кардани душвориҳои зиндагӣ ҳавасманд мекунад. Аммо ҳамоно сатҳи аз ҳад зиёд арзёбишуда дар дигар шароит метавонад ба рушди худхоӣ, ҳавобаландӣ ва аксар вақт - ташаккули рафтори зиддиҷамъиятӣ мусоидат кунад.

Яке аз принципҳои муҳими тарбияи шахрвандон, аз ҷумла - наврасону ҷавонон арзишҳои миллӣ ва гуманизм ё башардустӣ, инсондустӣ, инсонгароӣ мебошад. Боиси хурсандист, ки олимони мо-

И.Х.Каримова, А.Нуров ва Д.Латифов оид ба масъалаҳои гуманизм ва арзишҳои миллию умумибашарӣ рисолаҳои докторӣ ҳимоя намуда, натиҷаи онҳоро дар шакли рисола ба таъб расондаанд. Аз ҷумла: И.Каримова: «Фарҳанг-сарчашмаи гуманизм», «Некӣ некӣ ба бор орад»; А.Нуров: «Нақши арзишҳои маънавӣ дар тарбияи мактабиёни хурдсол», «Арзишҳои миллӣ ва умумибашарӣ, заминаҳои пайдоиш, инкишоф ва нақши онҳо дар тарбияи инсон»; Д.Латифов: «Тарбияи донишҷуён дар рӯҳияи арзишҳои миллӣ ва умумибашарӣ»; М.Лутфуллоев «Арзишҳои миллӣ дар китоби «Шарафномаи миллат», «Эҳёи педагогикаи Аҷам», «Тоҷикистони соҳибистиқлол ва масъалаҳои тарбия».

Ин ва дигар муаллифон масъалаи нақш ва мавқеи гуманизм ва арзишҳои миллию умумибашариро дар тарбияи мардум, хусусан насли наврас ба таври боварибахш инъикос намудаанд. Аз ҷумла оид ба гуманизм таъкид мекунанд, ки принсипи гуманистӣ муносибати фардии раванди педагогиро дар назар дорад, ки он гардиш ба сӯй кӯдак, эҳтироми шахсияти ӯ, боварӣ ба ӯ, пазириши арзишҳо, талабот ва рағбати ӯ мебошад; муҳайё намудани шароити мувофиқ, барои инкишофи қобилияти ӯ, рӯ овардани мактаб ба фарҳанги миллӣ ва ҷаҳонӣ, арзишҳои маънавии мардумро дар назар дорад.

Тарбияи миллӣ дар шахрванд сифатҳои баланди ахлоқӣ, ҳувияти миллӣ, инсондӯстӣ, озодандешӣ, мавқеи шахрвандӣ, ташаббускорӣ ва амсоли инро ташаккул медиҳад. Чунин шахрванд қодир аст, ки дар пояи манфиатҳои миллӣ фаъолият намояд, нисбати зухуроти манфии ҷомеа аз лиҳози танқидӣ назар кунад, Ватани хешро дӯст дорад ва манфиатҳои онро ҳимоя намояд, ҳамчун соҳиби тафаккури миллӣ ва посдори тамаддуни миллӣ дар пешрафти ҷомеа саҳмгузор бошад.

Фақат моро лозим меояд, ки дар вақти тарбия аз ин мантиқ моҳирона истифода барем.

Чадвали 1.

Пифагор:	Хирад пайкарасози бузургро мемонад, ки инсонро дар рӯхи олами зебоиҳо тарбия менамояд.
Анаксагор:	Дар азал ҳама чизҳо омехта, якҷоя буданд, ақл омаду онҳоро бо тартиб овард.
Эмпедокл:	«Панҷоҳ сол боз зиндагӣ мекунам, сӣ сол аст, ки дар рӯйи замин одами боақл мечӯям, лекин намеёбам!» гуфт шахсе ба файласуф Эмпедокл. –«Дӯсти ман,-ҷавоб дод файласуф ба ӯ,- боақлонро ақлмандон меёбанд».
Хирадномаи Шарк:	Агар хирад чизеро маъкул донад, ҳеч гоҳ муқобилият нишон надох.
Фирдавсӣ:	Хирад раҳнамою хирад дилкушой, Хирад даст гирад ба ҳар ду сарой. Касе к-ӯ надорад хирадро зи пеш, Дилаш гардад аз кардаи реш
Саъдӣ:	Тамиз бояду тадбиру ақл в-он гоҳ мулк, Ки мулку давлати нодон силоҳи ҷанги Худост
Берунӣ:	Қабл аз ҳама бояд мо ақламонро аз чизҳои нопок пок созем, яъне аз одатҳои кӯҳна, аз фанатизм, ки одамонро гумроҳ месозад.
Ш.Руставели:	Хираду ҳиссиёту шуур бародарони ҳамтананд, хирад ба кадом сӯйе равад, дуи дигар аз ақби он кашоланд.
Муҳаммади Ҳичозӣ:	Ақл агар комил шуд, дил бад-ӯ таслим мешавад.
Д.Кардано:	Ақли парешон барои ба тартиб овардани чизҳо қобил нест.

Конфутсий:	Се тарз аст, ки хирадро муайян мекунад: тарзи фикр, ки олист, тарзи тақлид, ки осон аст ва тарзи таҷриба, ки басо душвор аст.
Калила ва Димна:	Хирад ганҷест, ки бо ҳар гуна сарфу харҷ кам намешавад ва хазинаест, ки одамро эҳтиёҷманд намесозад.
В. Гёте:	Ақле, ки мақсади амалӣ дорад, беҳтарин ақл дар рӯйи замин аст.
Жан Жак Руссо:	Чавонӣ! Ин аст давраи омӯхтани хирад: пирӣ давраи қабули он аст.
М.Лутф	Осиёби ақли мунаввар ҳамеша гардон аст.
В. Белинский:	Инсон бо ақл он аст, ки бо ақлона мезияд, на он аст, ки аз зиндагии беақлонаи худ бинолад. Ақл аслиҳаи рӯҳии инсон аст. Истифодаи ин аслиҳа ҳам ба дасти инсон аст. Қонуниятҳои ақлро бояд дар фаъолияти ақл мушоҳида кард.

Ташаккули ҷаҳонбинии шахрвандӣ ва ватандӯстӣ эҷоди тасаввуроти хонандагонро дар бораи тасвири муносири илмии ҷаҳон – табиат, ҷомеа ва тафаккур дар назар дорад. Барои ташаккули ҷаҳонбинии васеъ ва тарбияи шахрвандӣ ва ватандӯстии хонандагон, истифодаи имконоти иртиботи байнифаннӣ аҳамияти зиёд дорад.

Таъкид менамоем, ки умуман тафаккур на (ҳар як инсон соҳибқад дорои тафаккур аст), балки эҳё ва равнақи тафаккури миллий лозим аст. Тафаккуре, ки зарурияти ваҳдатро байни миллати тоҷик, аз як сӯй ва аз сӯи дигар, байни ҳамаи халқу миллатҳои сокини ҷумҳури дарк намояд. Дар айни замон одамони дорои чунин тафаккурро бояд тарбия намуд, ки он миллатро ба андешамандӣ водор месозад.

Инак, тамоми муассисаҳои тарбия (оила, мактабу донишгоҳҳо, пажӯҳишгоҳҳо, матбуот, садо ва симо созмону ҷамъиятҳо...) бояд ба ин кори муқаддас камар банданд, то дар тафаккури ҳамагон, аз хурд то калон, як тағйироти кулӣ ба нафъи ваҳдати миллӣ ба амал ояд.

Робиндранат Тагор мегӯяд: «Муҳофизати ҳақиқии инсон идеали ӯст, ки ҳамеша дар робита аст ва ҳамроҳи ӯ ба камол мерасад». Инсонии дорони идеал ба таърифу тавсиф эҳтиёҷ надорад, ӯ ҳамеша дар ҷустуҷӯст. Ба қавли Абай Кунанбаев, «Инсонии соҳиби идеал ҳамеша дар тараддуд аст, чизеро меҷӯяд, мечӯяд ва ӯ онро меёбад».

Мо низ мекӯшем, то бузургонеро ҳамчун идеал намунаи ибрат биёрем ва калимаҳои дигар, ки аз ҳамин реша ибтидо мегиранд (некӣ, нақӯкорӣ...) хеле зиёд воҷеҳурӯд ва дар ҳама маврид се дастури «Авасто»-ро (пиндори нек, гуфтори нек, рафтори нек) ба хотир меорад. Ин бесабаб нест: аввал ин, ки барои устод «Авасто» («Ҳамчун Абистост фазлу сирати ӯ-Занд») ҳамчун мероси ниёғони мо муқаддас мемонад; дуввум ин ки дастурҳои «Авасто» шохбайти (эпиграфа) илми педагогикаи башар дар ҷаҳон аст. Ӯ «нек»-ро дар матн (контекст) вобаста ба афкори фалсафии худ тавзеҳ медиҳад, ки дар ин сурат нақши тарбиявии он боло мегирад.

Перомуни шахсиятҳои бузурги таърихӣ, қаҳрамонони миллии мардуми тоҷик ва муосир силсилаасарҳо, асарҳои сахнаӣ, филмҳо ба вуҷуд омада, аз як су, боиси тарбияи миллии мардум, хусусан насли наврас мегарданд, аз сӯи дигар, ҳазинаи маънавияти мардумамон ғани мегардад. Ҳамгироии тарбия бо таълим боз ҳам устувор гардида, инсон ва мақоми он дар ҷомеа боло мегирад. Дар робита ба ин «риояи меъёрҳои ахлоқ талаботи ҳатмии давлат ва ҷомеа гашта, сатҳи маънавияти ҷомеа баланд мегардад» - оварда шудааст дар Консепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Вазифаи тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстӣ аз он иборат аст, ки он эҳтиромро нисбати дигарон, таҳаммулпазириро нисбати нуқтаи назари муҳолиф, қоидаҳои муҳоқимарониҳои ҷамъиятиро ташаккул медиҳад. Он ба муқолаи мутамаддин мусоидат намуда, ба ҳар як шаҳрванд

барои иштирок дар муҳокима ва коркарди қарорҳои барои ҷомеа муҳим имконият фароҳам меорад.

Вазифаи тарбиявии сифатҳои маънавӣ-ахлоқии бо хонандагон аз рӯйи андозаи воридсозии ин қишри ҷомеа ба фаъолияти амалӣ ва дастраси ҷамъиятӣ-шаҳрвандӣ зоҳир мегардад. Маҳз дар он дар хонандагон ҳисси волои ватандӯстӣ ва интернационализм, инчунин сифатҳои ахлоқӣ ва сиёсӣ зоҳир мегарданд, аз ҷумла: ростқавлӣ, хушахлоқӣ, риояи одоби сиёсӣ ва поквичдонӣ дар муносибат ба одамон, нисбати дастовардҳои ҷамъиятӣ, интизомнокии бошуурона, масъулиятшиносӣ, дурандешии сиёсӣ, интиқодпазирӣ, қобилияти ислоҳи хатогихои худ.

Шуури худшиносию ватандӯстӣ ва шакли фаъолият ба рушди тафаккури сиёсӣ ва малакаҳои муносибат ба рӯйдодҳои муҳим мусоидат менамояд, то онҳо аз нуқтаи назари тафаккури нави сиёсӣ дарк карда шаванд. Хонандагон дар анбуҳи ахбороти сиёсӣ мавқеи худро пайдо намудан, иттилооти мазкурро арзёбӣ намудан, ба мағзшӯихо муқобилият намуданро меомӯзанд.

1.2. ПЕДАГОГИКАИ ХАЛҚӢ ҲАМЧУН ЗАМИНАИ ТАРБИЯИ МАЪНАВӢ-АХЛОҚӢ ВА ХУДШИНОСИИ НАВРАСОН

Имрӯз дар қатори дигар илмҳои ҷаҳонӣ илме бо номи “педагогика” дар пешравӣ қарор дорад, ки ҳадафи асосиаш ташаккул додани шахсиятҳои ҳаматарафа иштироқдорона мебошад. «Предмет ё мавзӯи омӯзиши педагогика раванди комилу воқеии педагогика махсуб меёбад, ки ба таври ҳадафманд институтҳои махсуси иҷтимоӣ, хонавода, муассисаҳои омӯзишӣ ва фарҳангӣ-тарбиявиро ташкил медиҳанд». – қайд мекунад академик Ф.Шарифзода

Ба мо маълум аст, ки илми педагогикаро доираи шавқӣ атрофи чор мафҳум аст ва ҳамеша сайри ин чор мафҳуми асосӣ дорад, ки асосан ташаккулдиҳандаи шахсити «комил» буда, аз оддитарин қоида ва талаботи педагогӣ ба шумор мераванд. Инҳо тарбия, таълим, маълумот ва инкишоф мебошанд, ки дар баробари додани дониши нав инсонро ба сӯи созандагӣ роҳнамоӣ намояд ва дорои методу усулҳои ҳарчӣ бештари таъсиррасонӣ бошад, ки инсонро заррае бошад ҳам маълумотнок гардонад, тафаккури ӯро инкишоф бидиҳад.

Ин ҷо бисёр меҳостем то собит сохта бошем, ки дар ҳақиқат истифодаи дурусти унсурҳои педагогӣ, яъне тарбия ба воситаи таълим, таълим ба мақсади тарбия ва таълиму тарбия барои маълумотнокунонӣ, ки дар маҷмӯ тавлидсози тафаккури инсонӣ мебошанд, метавонанд заминаи ибтидоии пайдоиши шахсиятро ба вуҷуд биоваранд, ки мустакилият дар андешаи хонанда пайдо шуда, асоси интихоби касб, ки муайянсозандаи мақоми инсон дар ҷомеа аст, пайдо мешавад. Яъне истифодаи дурусти тарбия, таълим, маълумот ва инкишоф дар ҷараёни дарс асоси пайдоиши заминаи ибтидоии шахсият шуда метавонанд, ки ӯ дорои андешаи мустакил ва интихоби дурусти роҳи ояндаи худ мегардад. Тарбияи ахлоқӣ, тарбияи ҷисмонӣ, тарбияи ақлӣ-фикрӣ ва тарбияи таҳассусӣ асоси ташаккулёбии шахсият шуда метавонанд.

Педагогикаи халқӣ маҷмӯи донишҳои педагогист, ки аз таҷрибаи рӯзгор ба миён омадааст. “Педагогикаи халқӣ ниёзи ғамхорӣ намудан ба алоқамандии он бо ҳаёт нест, зеро ӯ худ ҳаёт аст; зарурати дар байни омма ҷорӣ ва паҳн кардани комёбиҳои он набуд, зеро он педагогикаи худӣ омма, педагогикаи аксарият, педагогикаи халқ аст, ки онро халқ — барои халқ офаридааст. Маҳаки асосӣ дар педагогикаи халқӣ раванди таълиму тарбияи насли наврас мебошад” -

Концепсияи педагогикаи халқӣ афкори педагогии халқро ҳамчун ифодаи фалсафаи амалии халқӣ, маҷмӯаи таҷрибаи чандинасраи коллективонаи омма дар тарбия ва таълими насли наврас, ки дар ёдгориҳои гуногуни эҷодиёти даҳонии халқ таҷассум ёфтааст, меонад.

Педагогикаи халқиро халқ ба вучуд овардааст, назарияи педагогӣ фақат онро меомӯхт, бо он алоқаманд буд ва ӯро таркибз мекард. Педагогикаи халқӣ ҳанӯз дар системаи умумии тадқиқоти педагогӣ ҷои сазовори худро ишғол накардааст» [157,83].

Онҳое, ки дар ибтидои сарчашмаи педагогикаи рус истода буданд, К.Д.Ушинский, Н.К.Крупская, А.В.Луначарский, П.П.Блонский, С.Т.Шатский, А.С. ба он ақида така менамуданд, ки асоси раванди и мураккаби ташаккули шахсияти гуногунсоҳа, аз ҷиҳати маънавӣ ғанӣ ва баланди ахлоқӣ бояд ба принципҳои умумибашарӣ ва идеяи таносуби мутақобилан ғанигардонии миллии асос ёбад, ки асоси шакли нави таълиму тарбияро ташкил медиҳад.

Истилоҳи педагогикаи халқиро ба адабиёти педагогӣ К. Д. Ушинский дохил кард ва моҳияти тарбиявии эҷодиёти лафзии халқи русро низ ӯ шарҳ дод. Аввалин тасаввуроти одамон доир ба зиндагӣ, муҳит ва таҷрибаи рӯзгор дар эҷодиёти лафзии халқ ифода ёфта, ҳар халқ вобаста ба тараққиёти таърихию мавқеи географӣ тарзи зиндагӣ ва расму оини хоси худро дорад.

Дар ҳалли масъалаҳои ташаккули худшиносии миллии арзишҳои этнофарҳангӣ ва умумибашарӣ ба татбиқи эҷодии мероси педагогии классикии Шарқ дар осори мутафаккирони барҷаста Балъамӣ, Ар Розӣ,

Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Абуалӣ ибни Сино, Носир Хусрав, Ҳофизу Саъдӣ, Камол Хучандӣ ва Абдурахмон Ҷомӣ, Аҳмади Дониш ва Садриддин Айнӣ ва дигарон ҷои муҳим дода мешавад, ки ба ғанӣ ва амиқтар шудани ҷанбаҳои нави илми педагогӣ такони хеле қавӣ бахшиданд.

Пешравии ҳар як давлати соҳибистиклол ба анъанаҳои миллӣ ва фарҳангӣ, ба дарки ҳар як фард аз ҳувияти миллии худ, дастовардҳои беназир ва беҳамтои фарҳангӣ, ки таърихи ин қавм, муҳити табиӣ, хусусияти геополитикӣ ва дастовардҳои ки дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти маънавӣ ба вуҷуд омадаанд, асос меёбад.

Масъалаҳои тарбияи ҷавонон дар рӯҳияи анъанаҳои миллӣ ва умумибашарӣ низ дар осори олимон, омӯзгорон, равшаносон ва методистони Ҷумҳурии Тоҷикистон, бахусус, Ҳ.Авзалов, Р.Амиров, М.Орифӣ, Ҳ. Буйдоқов, Х.Лутфуллоев, И.Обидов, А.Пахлавонов, А.Рахимов, Б.Раҳимов, Ф.Шарифов, И.Каримова, Б.Сафаралиев, С.Сулаймонов, М.Юлдошев ва дигар муҳаққикон инъикос ёфтаанд. Дар осори онҳо тамоюли ҷустуҷӯи роҳҳои талабмандии арзишҳои фарҳангии умумибашарии халқи тоҷик дар масъалаи таълиму тарбия инъикос ёфтааст, ки ин ба инкишофи афкори педагогии ҷӣ Шарқ ва ҷӣ дар Ғарб таъсири калон расонд.

«Дар ҷаҳони муосир системаҳои гуногуни арзишӣ мавҷуданд. Ба системаи арзишҳои ҷомеаи аврупоӣ хусусиятҳои зерин хосанд:

- арзишҳои шахсиятӣ, арзишҳои, ки инсон офаридааст – арзишҳои иқтисодӣ (ҳуқуқ ба меҳнат, интиҳоби озоди касб, ҳимоя аз бекорӣ, маоши муносиб ва ғайра);
- арзишҳои демократӣ (ҳиисси дӯстӣ, ҳуқуқи озод будан аз таъбиз аз рӯйи наҷод, миллат, ҷинсият, забон, дин, насаб ва ғайра);
- арзишҳои ҷамъиятӣ (ҳуқуқ ба сатҳи зиндагии муносиб» [82,83].

Арзишҳои умумибашарии педагогикаи гуманистӣ иборатанд аз: ҳуқуқҳои инсон, эътирофи инсон ҳамчун арзиши воло, эҳтиром нисбати шахсияти кӯдак ва шаъну эътибори ӯ; озодии инсон; ҳифзи ҳуқуқҳои инсон ба озодӣ ва рушд; пойдор намудани принципҳои демократӣ дар

тарбия ва таҳсил. Ҳуқуқу озодиҳои инсон арзишҳои умумибашарӣ маҳсуб меёбанд.

Чӣ хеле, ки муҳаққиқ А.Нуров қайд менамояд, «Ҳар як миллат арзишҳои худро ташаккул дода, ҳамчун муқаддасот аз насл ба насл мегузаронад. Ба ҷумлаи онҳо чунин арзишҳои миллии чун эҷодиёти бебаҳои санъат, санъати бемисли меъморӣ, урфу одат, анъана ва маросимҳои миллие, ки халқ дар давоми муборизаи худ барои бахту саодат ба даст овардааст, шомил мебошанд. Ин гуна арзишҳои миллии, инъикосгари руҳияи халқ, орзуву омол ва ҳиссиёти миллии мебошанд» [104,54].

Дар “Луғати мухтасари фалсафа” мафҳуми маънавият бо мафҳуми ахлоқ баробар доништа мешавад. “Ахлоқ (аз калимаи латинии *mores* – феълу хӯй, хислат, табиат) меъёрҳо, усулҳо ва қоидаҳои рафтори одамон ва ҳамчунин ҳуди рафтори инсонӣ (ангезаҳои рафтор, натиҷаҳои фаъолият), ҳиссиёт ва мулоҳизаҳо мебошад, ки танзими меъёрии муносибатҳои одамон бо якдигар ва дар маҷмӯъ муносибат бо ҷомеа (коллектив, синф, халқ)-ро ифода менамояд [81:191-192].

Данилюк А.Я. калимаи ахлоқро ҳамчун “таълимоти маънавий, қоидаҳои ирода, вичдони инсон” маънидод намудааст [43:345]. Ӯ чунин меҳисобид, ки “Маънавиятмандӣ – муҳолифат кардан бо ҷисму тан мебошад. Ҳастии маънавии инсон аз ҳастии моддиаш муҳимтар аст”. “Мансубият ба нимаи дигари ҳастии маънавий, муҳолифи ҳастии ақлонӣ, аммо татбиқкунандаи мабдаи маънавий дар якҷоягӣ бо он аст. Ба ҳастии ақлонӣ ҳақиқат ва дурӯғ, ба ҳастии маънавий некӣ ва бадӣ мансубанд. Ҳушахлоқ, хайрхоҳ, мувофиқ бо ахлоқ, бо қонунҳои ҳақиқат, бо шаъну шарафи инсон, бо қарзи шаҳрванди поквичдон ва покдил. Он инсонии бомаънавият, пок ва писандида мебошад. Ҳама гуна фидокорӣ рафтори маънавий, нексиришті, шуҷоатмандӣ аст” [44:558].

Муаллиф педагогикаи халқиро воситаи мебинад, ки барои нигоҳ доштани таҷрибаи иҷтимоии халқ, ифодаи расму оин, урфу одат ва

идеологияи табакаи муайян кӯмак расонида, ба наслҳои оянда дар шакли талаботи муайян нисбат ба тарбияи насли наврас ирсол менамояд.

Дар таърифи А.Г.Хузина фикрҳои зерин барои таҳқиқи мо махсусан арзишманданд: педагогикаи халқӣ - ин анъанаҳои тарбиявист, ки ҳамчун воситаи нигоҳ доштан, азнавҳосилкунӣ, интиқол ва мустаҳкам намудани таҷрибаи иҷтимоӣ, арзишҳои маънавӣ амал мекунанд.

Таҳқиқотҳои В.Ф.Афанасьев, Г.С.Виноградов, Г.Н.Волков, А.Е.Измаилов, А.П.Орлова, К.Д.Ушинский, Г.Н.Филонов, Якова, А.Г.Хузина ва дигар олимони собит мекунанд, ки мақсаду вазифаҳои тарбияи ахлоқӣ дар тарбияи педагогикаи халқӣ - ин тарбияи одами ахлоқи ҳамида ва меҳнатдӯст буда, идеали ахлоқии халқ дар худ сифатҳои - меҳнатдӯстӣ, ватандӯстӣ, поквичдонӣ, ростқавлӣ, эҳтироми одамон, вичдон, меҳрубонӣ, шаъну шараф, шаъну шарафро таҷассум менамояд.

Инак, Г.Н.Волков ба воситаҳои тарбияи ахлоқӣ шумурак, зарбулмасалу мақол, чистон, афсона, эпос, ривоятҳо, яъне жанрҳои эҷодиёти даханакии халро ҳисобида, табиат, бозӣ, калом, муошират, урфу одат, санъат, дин, намуна-идеалро омили тарбия медонад. [30:17]

Бозоров О. табиат, муошират, сухан (фикр, меҳнат), амал, кирдор, фаъолият, зиндагӣ, урфу одат, анъана, санъат, дин, мисолро ҳамчун омилҳои тарбия ҷудо мекунад. [27,7]. Сухан, кирдор, муошират, урфу одат ва анъанаро воситаи тарбия медонад.

А.П.Орлова чунин мешуморад, ки «воситаҳои тарбияи ахлоқӣ тамоми намудҳои эҷодиёти халқиро дар бар мегиранд, вале дар байни онҳо бояд навҳои гуногуни фаъолияти меҳнатӣ, калимаи модарӣ, хунарҳои шифоҳии мардумӣ, бозиҳо, анъанаҳо, расму оинҳо, идҳо дар ҷои аввал қарор гиранд» (106:16).

С.Кукушкин дин ва табиатро сарчашмаи педагогикаи халқӣ медонад (79:69). Аз ин рӯ, дар этнопедагогика оид ба интихоби воситаҳои тарбия ақидаи якдилона вучуд нашошт.

Мардум арзишҳои фарҳанги миллиро дар эҷодиёти мардумӣ: фолклор, ҳунарҳои бадеӣ, ҳунармандӣ ҳифз кардааст. Инак, воситаҳои тарбия дар омӯзиши мо инҳо мебошанд: каломи модарӣ, эҷодиёти даҳанакии халқ, эҷодиёти халқ, бозиҳо, расму оин, идҳо. Моҳияти онҳоро мухтасар тавсиф мекунем.

Ба унвони василаи аввал бояд каломи модариро ном бурд, ки тавассути донишони забони модарӣ қудрати худро пайдо мекунад. Забон маҳсули иҷтимоӣ таърихӣ, нишондиҳандаи асосии худшиносии шахсӣ ва этникӣ, муҳимтарин унсурҳои сохтори фарҳанги этнос мебошад. Забон фарҳанги маънавии мардумро моддӣ мегардонад, ба ташаккули хусусияти этнофарҳангӣ таъсир мерасонад, ба унсурҳои фарҳанг ишора мекунад, ки аҳамияти функционалии он равшантар ифода ёфтааст.

«Бозӣ як намуди маҳсули фаъолияти кӯдак аст, ки муносибати ӯро ба воқеияти атроф, пеш аз ҳама иҷтимоӣ, таҷассум мекунад, ки мазмун ва сохтори ҳосилҳои худро дар субъект ва мотивҳои фаъолият ва системаи маҳсули амал дар сохтори онро дорад».[54,68]

Иҷрои эҷодкоронаи бозии миллиро зиндагӣ меноманд. Бозии миллии барои рушди ақлонӣ ва ҷисмонии насли наврас аҳамияти бузург дошта, ба ташаккули озодии баён, амалиётҳои ҳаракатии бозӣ, ташаббускорӣ хонандагон, изҳори сифатҳои шахрвандӣ, шуури ҳуқуқӣ ва ватандӯстӣ онҳо бештар мусоидат мекунад, ки дар онҳо на танҳо сифатҳои ҷисмониро бештар зоҳир мекунад, балки фаъолияти маърифатӣ онҳо низ зиёд мегардад.

Бо вучуди тафовут ҳамаи намудҳои бозии кӯдакони аз нигоҳи психологию педагогӣ оид ба тарбияи шахрвандӣ ва ватандӯстӣ умумияти зиёд доранд. Иқтидори омӯзишӣ аз мазмуни иттилооти маърифатӣ ва ахлоқие, ки дар сужаи бозӣ мавҷуд аст, аз он ки кӯдакони чӣ гуна ба қаҳрамонҳо тақлид мекунанд, вобастагӣ дорад. Ниҳоят,

чараёни бозӣ ҳамчун фаъолияте пешбинӣ карда мешавад, ки ноил шудан ба мақсад, мустақилона дарёфт намудани воситаҳои мутобиқгардонӣ бо шарикон, худмаҳдудсозӣ дар самти ба даст овардани муваффақият, зуҳуроти муайяни сифатҳои шахрвандӣ ва ватандӯстиро талаб менамояд.

Дар бозиҳо кӯдакон бо якдигар муошират мекунанд, ҳамчун як даста ё дар алоҳидагӣ ба ҳамдигар кумак ва ҳамкорӣ мекунанд. Намудҳои тоҷикии бозиҳои варзишӣ ва бозиҳои серҳаракат ҳамчун ҷузъи ҷудонопазири фарҳанги халқ бояд дар низоми тарбияи ҷисмонӣ ҳамчун омодагии кӯдакон ба ҳаёт ва ҳифзи сарзамини худ истифода шаванд.

Бозиҳои серҳаракат ва варзишӣ хотира, дарки ҷаҳони атроф, тасаввуроти эҷодӣ, тафаккур, зиракӣ ва қобилияти ҷамал кардан дар ҳама гуна шароитро инкишоф медиҳанд. Ба бозиҳои миллии тоҷикӣ эҳсосоти баланд хос аст. Масалан, бозиҳои «Чигар-чигар», «Гургбозӣ», «Ҷавлон давгир», «Бозии фалахмон» ва ғайра. Дар ин бозиҳо дар бачаҳо на танҳо эҳсосот, балки сифатҳои ҷисмонӣ, аз ҷумла суръат, чолокӣ, чобукӣ, қувва инкишоф ва сайқал меёбанд.

Дар системаи педагогикаи халқӣ расму оинҳо қувваи махсуси таъсири тарбиявӣ доранд. «Оин аз либоспӯшӣ, ороиш додани чизи муҳим аст. Фармоиш - он чизе, ки одатан, муқаррарӣ, баланд, қабул аст. Анъанаҳо комёбиҳоро мустаҳкам менамуданд, таҷрибаи беҳтарини муносибатҳои инсонӣ, амалҳои расмӣ фазои бозии импровизатсияро ба вучуд меоварданд».

Низоми анъанаҳои ҳар миллат натиҷаи заҳматҳои тарбиявии он дар тӯли садсолаҳост. Халқ ба воситаи ин низом худ, маданияти маънавии худ, характери миллӣ ва психологияи наслҳоро пай дар пай таҷассум мекунад. Дар давраи тағйирёбии анъанаҳои фарҳангӣ маданияти мардумӣ ғанӣ мегардад.

Анъанаҳо нақши механизми иҷтимоии интиқоли таҷрибаи насли калонсолро мебозанд. Моҳияти мутассили дар ҳамин аст. Дар рушди фарҳанг, ҷамъоварӣ, ҳифз ва идомаи анъанаҳои фарҳангӣ, ба наслҳои

оянда интиқол додани онҳо аҳамияти бузург дорад. Ба шарофати мутассили интиқол ва рушди анъанаҳо, ғояҳо, шаклҳо ва воситаҳои асосии рушди этнофарҳанг таъмин карда мешавад, ки онҳо аз насл ба насл мегузаранд, инкишоф меёбанд, ғанӣ мешаванд ва тағир меёбанд [30:68].

Пас, анъана ҳифз, таҷдид ва аз насл ба насл интиқол додани намунаҳои фарҳанги интиҳобкардаи афкори ҷамъиятӣ ва пеш аз ҳама усулҳои санчидашудаи фаъолият ва рафтор мебошад.

Ид инчунин воситаи анъанавии педагогикаи халқӣ мебошад. Омезиши бомақсади воситаҳои педагогикаи халқӣ - бозӣ, каломи модарӣ, эҷодиёти даҳонии халқ, урфу одат, анъана дар идҳо қувваи тавоноии тарбиявӣ доранд.

Охир, ҳар як ид расму оини ба худ хос дорад, тайёри ба он вақти зиёдеро талаб мекунад, ҳатман навъҳои анъанавии эҷодиёти даҳанакии халқ - суруд, тарона, бозиҳои халқиро дарбар мегирад.

Ба ҳамин тариқ, баъзе муаллифон ба ҷиҳати маърифатии масъала диққати махсус дода, чизи асосиро дар маҷмӯи донишҳои эмпирикӣ, маълумотҳои ҷамъкардаи халқ дар бораи одам ва тарбияи ӯ мебинанд. Зимнан, як ҷузъи муҳими педагогикаи халқӣ фаъолияти амалии мардум дар тарбияи насли наврас мебошад.

Аз ин рӯ, ҳангоми муайян кардани моҳияти педагогикаи халқӣ на танҳо маҷмӯи донишу маълумоти интиқолёфта, балки фаъолияти амалии тарбиявии одамонро низ дар назар доштан лозим аст, ки ба туфайли онҳо ин дониш ба маҳорату малака табдил меёбад.

Мавзӯи дигаре, ки мавриди баррасии мо қарор гирифтааст, ин масъалаҳои тарбияи ахлоқӣ ва худшиносӣ дар осори ниёгон, махсусан дар андарзнома ё пандномаҳо аст.

Халқи тоҷик дар гузашта фарҳанг ва забони ғанӣ дошт ва аз онҳо фахр мекард, назми мафтункунандаи бузургшоирони худро аз ёд медонист. Акнун ба мо лозим аст, ки анъанаҳои қадимии таълиму тарбияи халқамонро эҳё намоем, зеро қатъи пайванд бо анъанаҳои

гузаштаи наздик ва дур, қатъи алоқаи байни наслҳо дар арсаи тарбия ба душвориҳо, баъзан ба масъалаҳои душворҳалшавандаи соҳаи таълиму тарбия оварда мерасонад.

Саҳми халқи тоҷик дар маҳзани арзишҳои маънавии инсоният хеле бузург мебошад. Дар арзишҳои умумиинсоние, ки то имрӯз эътироф карда мешаванд (замин, Ватан, оила, инсон, фарҳанг, сулҳ, заҳмат, илм, дониш) менталитети тоҷикон таваҷҷуҳро ба худ ҷалб менамояд [185:11].

Масъалаҳои ахлоқӣ дар адабиёти оламшумули мо аз замони зуҳури адабиёти шифоҳӣ ва сипас адабиёти хаттӣ яке аз мавзӯҳои меҳварӣ буда, аксари шоирону нависандагони дирӯзу имрӯз атрофи ин масъалаҳо андешаронӣ намудаанд. Масъалаҳои мазкур, махсусан дар “Авасто” ва дигар манбаъҳои тоисломии тоҷикон, дар сарчашмаҳои динӣ, осори ахлоқии ниёғони тоҷик, дар адабиёт ва дар асарҳои мушаххасе чун «Қобуснома»-и Унсурмаолии Кайковус, «Гулистон» ва «Бӯстон» -и Шайх Саъдӣ, «Андарзномаи Анӯшервон» -и мансуб ба Бадеъи Балхӣ, «Ахлоқи носирӣ»-и Насириддини Тӯсӣ, «Ахлоқи мӯҳсинӣ» ва «Футувватномаи султонӣ»-и Ҳусайн Воизи Кошифӣ, «Баҳористон»-и Абдурахмони Ҷомӣ ва бисёр дигарон хеле нишонрас баён гаштаанд, ки дар тарбияи инсонии комил нақши созгоре доранд.

Ба масъалаи тарбияи маънавӣ ва ҷисмонии насли наврас ҳанӯз Абӯалӣ ибни Сино ва Абӯнаسر Муҳаммад ибни Форобӣ аҳамияти махсус додаанд. Ба фикри онҳо муттасилияти машқҳои ҷисмонӣ барои тарбия ёфтани шахсияти баландахлоқ ва саодатманд кӯмак мерасонад. Яке аз асосгузори илми дин имом Ғаззоли қаноатмандӣ дар маишат, қавиירוудагӣ ва пуртоқатӣ, бо ёрии машқҳои ҷисмонӣ тарбия кардани худро сифатҳои баланди инсонӣ мешуморид. Ба фикри ӯ, агар инсон як рӯз узвҳои бадани худро беҳаракат гузорад, дар рӯзҳои дигар одам бекорӣ мекашад.

Тарбияи оқилонаву дилсӯзона ба муҳити зист дар асари безаволи Фирдавсӣ "Шохнома" бо устокорию маҳорати баланди шоирона тасвир ёфтааст, ки омӯзиши он ҳисси табиатдустӣ, ватандустӣ, меҳнатдустӣ ва

эҳтироми насли наврасро ба табиати кишвару боигарихои табиии он афзун мегардонад. Ў чун шоири пешқадами замони худ дар назди шоҳону мардум вазифаи поку тоза нигоҳ доштани обу замини меҳани худро гузошта, амирони чангҷӯ ва саркашро, ки саргарми ҷоҳу ҷалоли шахсии худ шуда, кишвар ва марзу буми онро зери хатар мегузоштанд, саҳт маҳкум намудааст. Фирдавсӣ дар рӯҳияи меҳнатдӯстиву дӯстдори табиат тарбия намудани насли наврасро аз ҳама афзал ҳисобида мефармояд: "Биё то ҷаҳонро ба бад наспарем...".

Ҳифзи муҳити зист дар афкори илмӣ ва бадеии Абуалӣ ибни Сино яке аз ҷойҳои аввалро ишғол кардааст. Ба ақидаи ҳақим, инсон аз рӯзи таваллудаш ба табиат ва неъматҳои бебаҳои он: замин, ҳаво, хок, об, офтоб, моҳтоб, ситорагон, ҳайвоноту наботот рубарӯ мешавад. Ба ибораи дигар: «худи инсон маҳсули табиат ва муҳити атроф буда, дар ҷараёни ҳаёташ ҳамгуна хаводиси табиат ва поку тоза нигоҳ доштани муҳити ҳешро дарк менамояд».

Ташаккули нақшаҳои ҳаётӣ, ки худмуайянкунии ахлоқӣ ва иҷтимоиро дар назар дорад, хусусияти хоси давраи наврасӣ ва навҷавонӣ мебошад. Дар давраи наврасӣ одатан мафҳумҳои «кӣ будан» ва «чӣ будан» фарқ намекунанд. Чизи асосӣ одами хуб, қаҳрамон будан аст, вале масъалаи чӣ тавр иҷро кардани ин корро ҳанӯз ба миён нагузоштааст.

Тавре боло қайд намудем, дар осори мутафаккирони форсу тоҷики асримиёнагӣ масъалаҳои тарбияи ахлоқӣ ҷойгоҳи асосиро ишғол мекарданд. Ин осор асосан дорои хусусияти пандомезона буда, муаллифони онҳо ҳамчун сарчашмаи маънавиёт ва ахлоқи баланд на танҳо дар Шарқ, балки инчунин дар тамоми ҷаҳон шуҳратманд гардиданд. Бинобар ин, таҳқиқи осори олимони ва маорифпарварони халқи тоҷики асрҳои X–XI, ва дар навбати аввал, эҷодиёти классикҳои адабиёти форсу тоҷики он давра на танҳо аз арзиши таърихӣ педагогӣ бархурдоранд, балки инчунин барои рушди илмҳои муосири ҷамъиятӣ, аз ҷумла педагогика дорои аҳамияти бузург мебошад.

Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ дар афкори педагогии худ барои насли наврас ва ҷавонон пеш аз ҳама сифатҳои неки инсониро ташвиқу тарғиб менамояд. Ӯ мегӯяд:

Мардӣ набувад фитодаро по задан,
Гар дасти фитодае бигирӣ мардӣ.

Бояд қайд кард, ки дар миёни мутафаккирони асри IX – аввали XI Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ мутафаккирест, ки зимни изҳори афкори педагогӣ ва назарҳои педагогии худ ба ақидаҳои ахлоқии олимони ҷунунӣ пайравӣ накардааст, бо вучуди он ки дар замони ӯ тарҷумаҳои таълифот ва асарҳои олимону файласуфони Юнон ба таври васеъ паҳн шуда буданд.

Афкори педагогии Рӯдакӣ дар аз назарҳои педагогикаи мардумӣ маншаъ гирифта, дар назми ӯ муваффақиятҳои педагогии мардумӣ, насиҳатҳо ва пандҳои ахлоқии асри X ҷамъбаст гардидаанд. Услуби панду насиҳати ӯ бо назарҳои мардумӣ робитаи зич дошта, тарбияи ахлоқи баланд, мубориза барои адолат, башардӯстӣ, ва ғамхорӣ дар бораи халқро дар насли наврас ва ҷавонон зарур мешуморад. Дар тафаккури Рӯдакӣ одамон бояд якхела аз ҷиҳати ҷисмонӣ, ақлонӣ ва эҳсосотӣ рушду такомул ёфта бошанд. Ба ақидаи ӯ, ҳар як инсоне, ки дорои ҷаҳор чиз аст, хушбахт мебошад:

Ҷаҳор чиз мар озодаро зи ғам бихарад,
Тани дурӯсту ҳӯи неку номи неку хирад.
Ҷар он, ки эзидаш ин ҳар ҷаҳор рӯзӣ кард,
Сазад, ки шод зияд ҷовидону ғам нахӯрад.

Ҷамин тариқ, ақидаҳои пешқадами Рӯдакӣ ба омузиши илм, ҳаёт ва хусусиятҳои беҳтарини ахлоқи инсонӣ ба анъанаҳои пешқадами халқӣ асос ёфтаанд. Сухани Саъдӣ дар пештоқи СММ бо ҳарфҳои заррин навишта шудааст:

Бани одам аъзои якдигаранд,
Кӣ дар офариниш зи як гавҳаранд
Чу узверо ба дард оварад рӯзгор,
Дигар узвхоро намонад қарор.

Ту ки худ озод аз ғамӣ

Намояд, ки ноомад ниҳанд одамӣ.

Гиёсиддин Абдулфатх Умар ибни Иброҳим Хайёми Нишопурӣ чун ситораи дурахшони илму адаб ба мо маълум ва мащҳур аст. Ба Ҳаким Хайём зиёда аз 5000 рубоиёт нисбат дода шудаанд, ки онҳо ба забонҳои бисёри дунё тарҷума шуда аз ҷиҳати мазмуни баланди тарбиявӣ доштанишон ҳамчун хазинаи миллат бо зарҳал навишта. Ин хазина ба дили халқ, ва мухлисони сершумораш ғизои маънавӣ мебахшад, умдатарин масъалаҳои ҳаёти инсонро аз ахлоқи ҳамида иборат доништа лаҳзаҳои нотакрори ҳаёт, муҳаббат ва зебой, маънавиёти инсониро тараннум кардааст.

Мавзӯи асосии рубоиёти Хайём аз озодии иродаи тақдири инсон, таҳлили некию бадӣ, нақди индунёию насяи ондунёиро фош намудан иборат аст. Хайём ҳамеша кӯшиш дошт, ки ҳаёти халқашро осоишта бинад ва ба халқ барои аз гуломӣ озод шудан ёрии худр расонад.

Абдулқосим Фирдавсӣ низоми назарҳои педагогии худро дар манзумаи «Шоҳнома» баён кардааст. Дар низоми дидгоҳҳои педагогии ӯ ақл, ба истиснои Худои Қодир, аз ҳама чиз болотар аст. Дар дидгоҳҳои омӯзгории ӯ чунин андешаҳо, ба монанди моҳияти (маънои) инсоният, имон ба қудрати далерӣ, иродаи созандаи инсон, инсондӯстӣ, муҳаббати бузург ба инсон, ҳимояи манфиатҳои омма, даъвати золимон ба меҳрубонӣ ва корҳои нек, зебоии маънавӣ, тозагии ахлоқӣ ҷои махсусро ишғол мекарданд. Асарҳои А Фирдавсӣ на танҳо намунаи доруҳое мебошанд, ки рӯхро тақвият медиҳанд, балки табобати рӯҳи инсон низ мебошанд. Вай дар низоми педагогии худ унсурҳои зерини пешбарандаи тарбияи кӯдаконро муайян мекунад: кӯдакро ба бекорӣ ёд надихед; кӯшиш кунед, ки ба кӯдак зиракӣ ва кордониро омӯзонед; ба ӯ дар вақти лозима донишero таълим диҳед, ки асоси камолот ва муваффақият мебошад.

Дар ахлоқи ниёгон ҷавонмардӣ мақоми хеле баланд доштааст. Футувват ё ҷавонмардӣ ин машҳур будан ба сифати ҳамида ва ахлоқи

писандида аст, ки инсонро бо ин хислатҳо аз ашхоси дигар фарк мекунонад. Ҷавонмардӣ натиҷаи худтарбиякунии инсон ва сифати ботинии ӯст. Амир Хусрави Деҳлавӣ дар ин бора мегӯяд:

Ҷавонмардӣ, ба даст омӯз худро,
Ки назди ҳамгинон миқдор ёбӣ.
Ба дасти дод бояд шуд ҷавонмард,
Ҷавонмарди забон бисёр ёбӣ.

Чунин ақидаҳоро бо мазмуни нав дар асрҳои минбаъда шоирони муосир идома додаанд, ки беҳтарин намунаи он байти зерини Аублқосими Лоҳутист:

Ҳар шаб зи худат бипурс, агар ту мардӣ,
К-имрӯз чӣ хизмате ба мардум кардӣ.
(Каждую ночь спрашивай себя, если ты мужчина,
Что за заслугу сегодня ты сделал для своего народа.)

Тоҷикон панднома ва андарзномаҳои зиёде аз ниёғони худ ба мерос гирифтаанд, ки то кунун ҳам метавонанд мавриди истифода қарор дошта бошанд. Ин андарзномаҳоро метавон ба гуруҳҳо ҷудо намуд. 1) сарчашмаҳои зардуштӣ ва андарзномаҳое, ки дар рӯҳияи ахлоқи зардуштӣ ва ориёӣ нигошта шудаанд. Ба ин аввалан худи «Авасто», пандҳои Анӯшервони одил, андарзномаҳои машхуре аз қабиле «Андарзи Озарбади Маҳраспандон», «Андарзи Хусрави Ковадон», «Андарзи Беҳзоди Фаррухпирӯз», «Андарзи Пурёткешон», «Андарзи дастурон ва беҳдинон», «Андарзномаи Анӯшервон»-и мансуб ба Бадеъи Балхӣ ва ғайра; 2) сарчашмаҳои исломӣ чун Қуръону ҳадисҳо ва пандномаҳои асосгузори мазҳаби ҳанафӣ чун Имоми Аъзам ва Мотурӯдӣ; 3) андарзномаҳои дар назму насри адабиёти мо овардашуда; 4) асарҳои фалсафии ба ахлоқ бахшида шуда; 5) асарҳои маъмулан серистифода аз илму адабиёт, ки байни онҳо «Қобуснома»-и Унсурмаолии Кайковус, «Гулистон» ва «Бӯстон»-и Саъдии Шерозӣ, «Ахлоқи носирӣ»-и Насириддини Тӯсӣ, «Ахлоқи муҳсинӣ» ва

«Футувватномаи султони»-и Ҳусайн Воизи Кошифӣ ва «Баҳористон»-и Абдурахмони Ҷомӣ серистифодаанд.

Пиндори нек аз назари зардуштон иборат аз нияти нек аст, ки ба рӯҳияи таълимоти Аҳурамаздо мутобиқ бошад. Пиндори нек омода будан ба набарди зидди шар ва зулмат, мадад ба хешу ақрабо ҳангоми эҳтиёҷ ва хатар, ҳаёти мусолеҳаомез боҳамагон аст.

Фирдавсӣ одамонро чун таълимоти зардуштиён ба ростқавлӣ ва парҳезкорӣ аз дурӯғу фиреб даъват менамояд:

Чавонмардию ростӣ пеша кун,
Ҳама некӯӣ андар андеша кун.

Насихатҳои Унсурмаолии Кайковус дар таърихи миллати мо хеле сарчашмаи пурарзиш ҳисобида шудаанд. Ин адиб ва мутафаккир яке аз намояндагони барҷастаи фарҳанги асри XI ба ҳисоб меравад. Шоир шахси пуртаҷрибаву донишманд будааст, аз ин рӯ, таҷрибаи рӯзгор ва панду ҳикматҳои хешро дар асараш “Қобуснома” ҷамъоварӣ намудааст. Муҳимтарин хулосаи асари Унсурмаолии Кайковус ин андешаҳои ӯ дар бораи ҳислатҳои чавонмард аст. Аз ин рӯ, бояд бидонӣ, ки чавонмард кист ва чӣ гуна ҳислатҳое дорад: «Се ҳислати нахустини чавонмард инҳоянд: хирадманд будан, ростӣ пеша кардан ва бо мардум будан. Барои чавонмард ин ҳислатҳо низ ҳатмیان: ҳар чӣ, ки бигӯӣ, бикунӣ ва ҳамеша сабру таҳаммулро ба кор барӣ». Аз ин ҷо бармеояд, ки чавонмард будан ҷавҳари «Қобуснома»-и Унсурмаолии Кайковусро ташкил медиҳад.

Ҳамзамон, Саъдӣ дар низ наврасону ҷавонон, дар умум мардумро ба чавонмардиву бахшандагӣ ва олиҳимматӣ роҳнамоӣ месозад:

Чавонмарду хушхӯю бахшанда бош,
Чу ҳақ бо ту бошад, ту бо банда бош.

Дар ҳикояҳои «Гулистон» Саъдӣ беҳуда гузаштани вақт ва ғоиданок истифода намудани онро барои насли чавон таъкид менамояд.

Дар «Футувватномаи султонӣ»-и Хусайн Воизи Кошифӣ мавзӯи асосӣ футувват ё чавонмардӣ аст. Оид ба чавонмардӣ сухан гуфта, зикр бояд кард, ки он аз қадим дар байни ниёғони мо машҳур будааст. Аз нуқтаи назари Хусайн Воизи Кошифӣ, далерӣ, хушсуханӣ ва амсоли он низ аз хислатҳои чавонмардон буда, оид бо ахлоқи ҳамида ва рафтори намунавӣ овардааст:

Меҳрубонӣ кун, ки марди меҳрубон,

Дорад аз асли чавонмардӣ нишон.

Дар «Баҳористон» нависанда ҳангоми таълиф пеш аз ҳама, мақсади тарбияи насли наврас ва дар ҷавонон парваридани ахлоқи некро дар мадди назар доштааст. Ё чавонмардиро бо қадр кардани ахлоқи ҳамида ва парҳез аз корҳои ношоиста – сидқан боадабу бофарҳанг будан тавъам медонад:

Ба симу зар чавонмардӣ тавон кард,

Хуш он кас, к-ӯ чавонмардӣ ба ҷон кард,

Устод Садриддин Айни – шоир, нависанда, мунаққид, педагоги барҷастаи халқӣ мебошад. Асарҳои безаволи вай: Мактаби кӯҳна, Одина, Дохунда, Ғуломон, Марғи судхур, Ёддоштҳо дар тарбия намудани ахлоқи ҳамидаи инсонӣ дар наврасону ҷавонони мо саҳми босазое гузоштаанд. Дар асарҳояш Айни норозигии худро аз замонаш изҳор намуда ба халқи азизаш бо дилсузӣ ба ҷо овардани одоби хубро тавсия намудааст.

Одоби муошират қоидаҳои дорад, ки риояи онҳо барои ҳар як фарди ҷомеа шарт ва зарур аст. Метавон гуфт, одоби муошират шохсутунест, ки ҳама гуна ҷомеаи инсониро пойдору бардавом нигоҳ медорад.

Чун одоби муошират дар ҷомеа мавқеи аввалиндарача дорад, биноан суханварони бузурги форсу тоҷик дар мавридҳои гуногун рукнҳои асосии онро ба миён гузоштаанд ва мо бар асоси мулоҳизаҳои эшон баъзе ҷиҳатҳои онро ба тавачҷӯҳи хонандагони гиромӣ мерасонем.

Ахлоқ, одоб ва ҳусни рафтор дар тамоми даврони зиндагии бошуурокаи инсон меъёри возеҳтарини сирати иҷтимоӣ ва маънавии ӯ шинохта шудааст.

Одоб усул, меъёр, арзишҳои иҷтимоӣ, маънавӣ ва ахлоқӣ натиҷаи ташаккули тӯлонии табиӣ ва қонунии инсон ва ҷомеаи инсонӣ мебошад. Бидуни онҳо шартҳои муҳимтарини ҳастии иҷтимоии инсон-муошират ва равобити гуногуни башарӣ имконпазир нест. Маҳз онҳо муҳимтарин василаи таъмини равобити байни халқҳо, кишварҳо ва ҷомеаҳо гардидаанд. Возеҳ аст, ки ин равобити васеъ ва ҳамаҷонибаи сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоию фарҳангӣ ва маънавӣ фақат замоне имконпазир аст, ки агар ҷонибҳо усул, меъёр ва арзишҳои хосу мушаххасро эътироф намуда, мӯҳтарам шуморанд, ӯҳдадорӣ, масъулият ва маҳдудиятҳои муайянро пазиранд ва ба ҳамдигар эҳтиром гузоранд.

Он дар силсилаи осори хос («адабномаҳо», «насиҳатномаҳо», «ахлоқҳо», «дастур-ул-мулукҳо» ва «дастур-ул-вузароҳо») инъикоси муфассал дорад, ки маъруфттарини онҳо: «Насиҳатнома» ё «Қобуснома»-и Унсур-ул-маолии Кайковус, «Гулистон»-и шайх Саъдии Шерозӣ, «Маснавии маънавӣ»-и Ҷалолуддини Балхӣ (Румӣ), «Баҳористон»-и Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ, «Ахлоқ-и Мӯҳсинӣ»-и Ҳусайн Воизи Кошифӣ, «Сиёсатнома»-и Низомулмулк ва силсилаи осори фалсафӣ сиёсӣ ва иҷтимоии Форобӣ, Ибни Сино, Берунӣ ва дигарон мебошанд.

Дар Достони менуи хирад, «казовати рӯҳи ақл» - Анушервон Озарбоди Маҳраспандон чунин мегӯяд: марди баландпояи доноро гиромӣ дор, аз ӯ сухан бипурс ва аз ӯ сухан бишна. «Сухан ҷуз он чи пурсанд магӯӣ. Он низ, ки пурсанд, нигариста гӯӣ. Сухани нарм гӯӣ!. Гуфтори нарм дор!. Суханеро, ки аз он суди вижае нест, ҷуз барои хуррамӣ магӯ. Сухани тез ба андеша гӯӣ, чи сухан хуб гуфтан аст ва ҳаст хомӯш будан ва хомӯш будан беҳ аз он ки гуфтан».

Кайковус дар китоби арзишманди «Қобуснома» оид ба сухан ва сухангӯӣ чунин гуфтааст: «Бидон, ки аз ҳама хунарҳо беҳтарин хунар сухан гуфтан аст. Ва бо ҳама хунарҳо ҷаҳд кун то сухан ба ҷойгоҳ гӯӣ,

сухани на бар чойгоҳ агар чи хуб бошад, зишт намояд ва аз сухани бефоида дурӣ гузин, ки сухани бесуд ҳама зиён бошад. Сухан, ки бар мардумон намоӣ накӯтарин намоӣ, то мақбул бувад. Мардумон дараҷаи ту бишиносанд, ки бузургону хирадмандонро ба сухан бидонанд, на суханро ба мардум, ки мардум ниҳон аст зери сухани хеш. Ва сухан бувад, ки бигӯянд ба иборате, ки аз шунидани он рӯҳ тоза шавад ва ҳамон сухан бо иборати дигар битавон гуфт, ки рӯҳ тира гардад.

Пас пушту рӯи сухан нигоҳ бояд дошт ва ҳар чи гӯӣ некӯтарин возеҳ бояд гуфт, то ҳам сухангӯӣ бошиву ҳам сухандон. Аммо суханро бузург дон, ки аз осмон сухан омад. Ва ҳар суханро, ки бидонӣ аз чойгоҳ он суханро дареғ мадор ва ба ноҷойгоҳ зоеъ макун, то бар дониш ситам накарда бошӣ. Ва ҳар чи гӯӣ ба андеша гӯӣ, андешаро муққадимаи гуфтори хеш дор то аз гуфта пушаймон нагардӣ, ки пешандешӣ дуввуми кифоят (кордонӣ) аст. Ва сардсухан мабош, ки сухани сард чун тухмест ки аз вай душманӣ рӯяд».

Марди соҳибмаърифат касест, ки дар кучо чӣ гуфтанаширо медонад. Ва каммаърифат касест, ки маърифатшинос нест ва дар кадом маврид чӣ гуфтанаширо намедонад. Обрӯю эътибори инсон баста ба сухангӯӣ будааст. Ба маврид ва ба қавли Кайковус, ба чойгоҳ сухан гуфтан дуввумин ва муҳимтарин шартӣ сухангӯист.

Унсурулмаолии Кайковус, таъкид месозад, ки шахсияти ҳар як инсон ва мақоми маънавии ӯро пеш аз ҳама сухани ӯ муайян мекунад. Одамон дар кадом дараҷа қарор доштани шахсро аз тарзи суханронии ӯ мефаҳманд. Аз ин рӯ, ҳар як фард бояд кӯшад, ки суханаш бомаънӣ, пурмазмун ва нарму мулоиму беозор ва гӯшнавоз бошад, аз каломаш меҳру муҳуббат эҳсос шавад, рӯҳи хонанда шукуфад, дилаш ба вачд ояд. Агар бо нармӣ ва лутфу меҳрубонӣ сухан гӯӣ, ҳамчунин нармӣ ва лутфу меҳрубонӣ мебинӣ, ба таъкид зикр мекунад. Кайковус.

Ин маъниро ҳақим Абулқосим Фирдавсӣ чунин тақвият медиҳад:

Ту чандон ки бошӣ, сухангӯӣ бош,
Хирадманд бошу чаҳончӯӣ бош.

Нигар то чӣ корӣ, ҳамон бидравӣ,
Сухан ҳар чӣ гуӣ, ҳамон бишнави.
Дурушти зи кас нашнавад нарм гуӣ,
Сухан то тавонӣ ба озарм гуӣ.

Барои он ки сухан бомаънию пурмазмуну ва дилрасу дилкушою фараҳбахш бошад, онро андешида, ҳаматарафа санҷида пасон ба забон овардан зарур аст.

Донишманди машхури тоҷику форс Ҳусайн Воизи Кошифӣ нутқ, суханро шарафи одамӣ сифат карда таъкид месозад ки сухан бояд бо савоб бошад, агар сухан носавоб бошад, пас аз ин гуна сухангуӣ хомушӣ беҳтар бувад: «Бидон, ки шарафи одамӣ ба нутқ аст ва ҳар кӣ дар нутқ адаб риоят накунад, аз ин шараф бебаҳра бошад. Барои он ки нутқ ба савоб бояд ва илло хомушӣ беҳ аз он бувад».

Кошифӣ тавсия медиҳад, ки одам бояд ба лутф сухан гуяд, на ба унф (дурушти) дар вақти такаллум хандон ва шукуфон бошад, на турушрӯю гирифта, аз сухани ӯ шунаванда наранҷад, озор наёбад, то аз вай сухан напурсанд, нагуяд, дар вақти сухан гуфтан овоз баланд накунад, ба чапу рост нанигарад, ғаразомез ва киноя нагуяд, то фикр накунад сухан нагуяд, то пушаймон нашавад, дар рӯи шунаванда наҷаҳад ва сухани саҳт нагуяд, дар миёни сухани мардум сухан дарнаёрад, бисёр нагуяд ва ғайра.

Дониш ва донишандӯзӣ дар олами мутамаддин вазифа ва шарафи инсон маҳсуб меёбад. Инсон бояд тамоми умр илму дониш ва маърифат омӯзад. Дар Авасто омадааст: «Доноӣ амри хайру нодонӣ амри шар аст». Дар ҳамин радиф Иброҳими Зардушт чунин мегӯяд: «Шир ғизои кӯдак аст ва илм ғизои рӯх».

Бузургмеҳри Бухтагон вазири шоҳи сосонӣ худ савол медиҳад ва посух мегӯяд: Ба некӣ кӣ комилтар аст? он ки донотар аст.

Дар Достони менуи хирад, «қазовати рӯхи ақл» - чунин омадааст: «Марди зираку доно монанди замини некӯ, ки дар он тухм афканӣ аз он

хурданиҳои гуногун ояд. Ҳар хирад ба дониш ва ҳар дониш ба озмоиш ниёз дорад. Барои фарҳанг хоستان бикӯшед».

Аз Анушервони одил пурсиданд:

- Чӣ чиз аст, ки биҳиштро сазовор бошад

Гуфт:

- Илм омӯхтану ба ҷавонӣ ба кори ҳақ машғул будан.

-Қадам айб аст, ки наздики мардум муътабар намояд

Гуфт:

-Ҳунари худ гуфтан.

- Чӣ чиз аст, ки донишро биафзояд

Гуфт:

- Ростӣ.

- Агар илм омӯзам, чӣ ёбам

Гуфт:

- Агар хурд бошӣ, бузургу номдор гардӣ, агар муфлис – камбағал бошӣ, тавонгар гардӣ ва агар маъруф бошӣ, маъруфтар гардӣ.

Фарзанди солеҳу хушахлоқ ва боҳунару донишманд ғайр аз ин, ки сарвати азизу бебаҳои падару модар мебошад ба арзиши маънавии давлат ва сармояи зеҳнии он дохил гардида, сатҳу сифати маърифатнокии ҷомеа ва қудрати давлатро муайян месозад. Устои бузурги ахлоқ Саъдии Шерозӣ дар ин хусус мефармояд: «Фарзандонам касбу ҳунар омӯzed, зеро сарват бақо надорад, соҳибҳунар агар аз мансаб афтад, боке нест. Зеро касбу ҳунар сарвати ўст. Ҳар кучо ки ў равад, соҳиби эҳтиром хоҳад буд. Ҳар кас, ки касбу ҳунар надорад, ҳамвора дар қашшоқӣ хоҳад зист».

Ба қавли устод Абӯабдулоҳи Рӯдакӣ:

Дониш андар дил чароғи равшан аст,

Ва-з ҳама бад бар тани ту ҷавшан аст.

Дар олам падидаҳои муқаддасе вучуд доранд, ки бидуни онҳо зиндагии инсон рушд намеёбад ва яке аз онҳо китоб аст. Китоб барои инсон чун обу ҳаво зарур мебошад. Чунон ки замин бе обу ҳаво ҳосил

намедихад, рӯзгори инсон ҳам бе китоб нашъунамо намеёбад. Фарзанди одам, чун ба дунё омад, бояд бо арзишҳои баланди маънавӣ ороста гардад ва бо така ба ин арзишҳо баҳри амалӣ гаштани орзуи ормонҳои калби хеш кӯшиш намояд ва рӯзгори нек биорояду ҳаёти ҷомеаро обод гардонад.

Тарзи зиндагӣ, одобу ахлоқ, неку бад, феълу атвор, рафтору кирдор, талошу мубориза ва дигар хислатҳои инсон маҳз дар асари бадеӣ инъикос меёбад ва мо онро варақ зада, оқибати некию бадиро фаҳмида, бадиро нақӯҳиш ва некиро ҷонибдорӣ мекунем. Мутафаккирон, фозилону донишмандон ва суҳанварон, ки дар ҳар даври замон, маҳз онҳо ҷароғи ақлу хирад ва илму маърифатро фурӯзон медоранд, ба заҳмати зиёд асарҳо, рисолаҳо, шеърҳо ва достонҳо таълиф менамоянд, то ки ҷодаҳои имрӯзу фардои мардумро равшантар созанд, одамонро ба роҳи дурусту судманди зиндагӣ ҳидоят фармоянд.

Китоб аст, ки ақлу хирад ва тафаккуру ҷаҳонбинии инсонҳоро раванқ бахшида, онҳоро ба ҷустуҷӯ, эҷодкорӣ, ихтироъ, кашфиёт ва созандагӣ бунёдкорӣ ҳидоят менамояд. Дар рушди ақлу хирад, тафаккур ва ҷаҳонбинии шахс ҳеҷ чизе ба китоб баробар шуда наметавонад. Донишу биниш, фикру ақида, нуқтаи назар, завқ, фаросат, хотира, ҳунар ва дигар сифатҳои барои инсон зарур маҳз ба воситаи мутолиаи ҳамешагии китоб ташаккул меёбанд. Бинобар он, китобро бо ҷашми кам набояд дид. Аз ин ҷост, ки донишмандон ба китоб баҳои баланд додаанд ва онро мӯнису ғамхор ва ҳамдаму ҳамрози инсонҳо донистаанд. Аз ҷумла, Абдурахмони Ҷомӣ фармудааст:

Аниси кунҷи танҳои китоб аст,

Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст.

Бувад бемузду миннат устоде,

Зи дониш бахшадат ҳар дам кушоде.

Дарунаш ҳамчу ғунча аз варақ пур,

Ба қимат ҳар варақ з-он як табақ дурр.

Анъанаҳои миллӣ фарҳанги тарбиявии мардумро ифода намуда,

вобаста ба дигаргуниҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсии ҷомеа тағйир меёбанд, такмил меёбанд ва нақши тарбиявии худро иҷро менамоянд.

Имрӯз дар ҷомеаи мо зарурияти истифода бурдани анъанаҳои пешқадам ба миён омадааст. Ин зарурият аз инҳо бармеояд: а) анъанаҳои пешқадам ҳамчун ташаккулдиҳандаи маънавиёти одам, воситаи муҳими тарбияи ахлоқии насли наврас дар замони ҷаҳонишавӣ буда, дар ҷомеа рафтор, амал, одобу кирдор, ҳиссиёт ва олами маънавии одамонро идора менамоянд; б) онҳо арзиши фарҳангию маънавии халқ буда, дар шаклгирии шуури насли наврас нақши муҳим доранд.

Халқи тоҷик дар давоми рушди таърихи бисёрсолаи худ, вобаста ба шароитҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, табиӣ, одату анъанаҳои миллии худро соҳиб гардид. Беҳтарин анъанаҳои мардумӣ: эҳтиром ва қадршиносии калонсолон, меҳмондӯстӣ, хушмуомилағӣ, хоксорӣ, поквичдонӣ, муҳаббат ба халқу ватанӣ ҳеш, дӯстӣ ва сифатҳои ахлоқӣ мебошанд, ки имрӯз симои маънавии ҳар як нафари ҷомеа шуда метавонанд.

Анъана ва ҷашни маросимҳо ҳамчун омили муҳими зухуроти иҷтимоӣ ва фарҳангӣ доимо ниёз ба танзим доранд. Он бояд тибқи талаботҳои замон, пешрафти ҷомеа инкишоф ёбад, элементҳои навро ба худ қабул намояд. Вале солҳои охир баргузориҳои ҷашну маъракаҳо ва анъанаҳои мардумӣ сабаби харочотҳо ва исрофкориҳои зиёде гардида, ба бори гарони зиндагӣ мубаддал гардиданд.

1.3. РОҶУ УСУЛҶОИ ТАШАККУЛИ ҶАҶОНБИНИИ МИЛЛИИ НАВРАСОИ МАВРИДИ ИСТИФОДА АЗ АРЗИШҶОИ МИЛЛИИ ХАЛҚИ ТОҶИК

Фарҳанги ҳазорсолаи тоҷик дар тӯли таърих дар тамоми шаклҳое, ки зухур кардааст, ҳамеша тарбияи ахлоқи инсонро дар мадди аввал гузоштааст. Анъана, суннатҳои воло, арзишҳои миллии халқи тоҷик, ки дар давоми қарнҳо ба тарзи ҳаёти мо ворид шудаанд, менталитет ё маҷмӯи сифатҳои онро ташкил медиҳанд.

Ҷомеаи имрӯзаи мо ва махсусан соҳаи маорифи моро зарур аст, ки бори дигар ба мушкилиҳои соҳаи таълиму тарбия диди нав дошта, ба дурустӣ дарк намояд, ки нахустномӯи инкишофи соҳаи маориф ин назари тоза ва мақоми сазовор додан ба тарбия дар рӯҳияи арзишҳои миллии мебошад. Бояд қайд кард, ки дараҷаи инкишофи ахлоқи кӯдакон ба синну сол, таъсири методҳои тарбиявӣ, муҳити ихотакарда вобаста буда, он тамоми умр давом мекунад. Яъне ташаккулёбии сифатҳои ахлоқи шахсият – инсондӯстӣ, хоксорӣ, меҳнатдӯстӣ, интизомнокӣ, рафтори маданӣ, худшиносӣ, ватандӯст инсонгароӣ, таҳаммулпазирӣ ва ғайра аз давраи томактабӣ оғоз гардида, минбаъд зина ба зина идома меёбад.

Тарбияи ахлоқи ҳамида ва рафтори мусбати шахс аз давраи кӯдакӣ оғоз гардида, оила дар ин раванд нақши асосиро ишғол менамоянд. Минбаъд тарбияро бо муассисаҳои таълимӣ ва ҷомеа дар ҳамкорӣ идома медиҳанд.

Дар даврони истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси дастовардҳои илми муосир барои таълими наврасону ҷавонон ва тарбияи ахлоқи ҳамидаи онҳо табдирҳо андешида мешаванд. «Ҷадафи муҳими низоми маориф, - таъкид мекунанд Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллии - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон - тарбияи шахсияти ҷаъол ва созанда аст. Масъалаҳои дар зехну шуури хонандагон ва ҷавонон тарбия кардани эҳсоси

худогоҳии миллӣ, худшиносии таърихӣ, истифодаи анъанҳои беҳтарини маорифи миллӣ ва умумибашарӣ, арзишҳои фарҳангии ахлоқӣ, ки то имрӯз барои ноил шудан ба дастовардҳои илму техника ва фарҳанг мусоидат намудаанд, таҳти таваҷҷуҳи доимии давлат қарор доранд». [174,45]

Пас аз қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», Консепсияи миллии тарбияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Барномаи давлатии тарбияи ватанпарастии ҷавонони Тоҷикистон барои солҳои 2006 - 2010, Барномаи давлатии тарбияи насли наврас дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2017, Стратегияи миллии рушди маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020, Стратегияи миллии рушди маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030 ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ таҳия ва тасдиқ гардидаанд.

Нахустин санадҳои муҳим, ки мазмуни тарбияи миллиро муайян мекарданд, Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз 3.03. 2006, №94) мебошад, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардид. ки муайян намуд. Бояд қайд кард, ки маҳз Консепсияи мазкур моҳият, мақсаду вазифаҳо ва мазмуни сиёсати кунунӣ ва дурнамои давлатро дар соҳаи тарбияи миллии оммаи васеи аҳоли, махсусан насли наврасро дар марҳилаи нави таърихӣ ба танзим оварда, нақш ва мақоми онро дар ташаккули шахсияти инсонӣ комил муайян мекунад.

Дар Консепсияи миллии тарбия мафҳуми шахрванд ва ватандӯст ҳамчун соҳаи махсуси худтатбиқкунӣ ва рафтори иҷтимоии шахрвандон, меъёрҳои, ки аз рӯйи онҳо муҳаббат ба Ватан ва хизмат ба он муайян карда мешаванд, тавсиф шудаанд. “Таъмини яқпорчагӣ ва истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, амнияти миллии он, рушди босубот, вазифаи ватанпарастӣ ва масъулиятшиносӣ афзалияти манфиатҳои ҷамъиятӣ ва давлатиро нисбат ба манфиатҳои шахсӣ пешбинӣ менамоянд. Ҳамчунин, он ба сифати маънии ҳаёт ва фаъолияти шахс, ҳама гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва

табақаҳои ҷомеа пазируфта мешавад. Ин ширкати ихтиёрӣ ва бошуурона дар рушди ҳамаҷонибаи ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошад.

Мақсад ва вазифаҳои тарбияи ахлоқии кӯдакон дар оила ва муассисаҳои таълимӣ дар асоси талаботи “Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” ва баҳисобгирии хусусиятҳои синнусолии кӯдакон муайян карда мешавад. “Тарбияи падидаи иҷтимоӣ, фарҳангӣ, психологӣ ва педагогӣ буда, барои танзими ҳаёти инсон ва пешрафти ҷамъият хизмат менамояд. Он ҳамчун фаъолияти махсуси мақсадноки инсон барои рушди шахс ва ворид шудани инсон ба ҷараёни зиндагии воқеӣ ва бунёди ҳаёти маданӣ равона карда мешавад. Мақсади тарбия қисми таркибии мақсаду вазифаҳои давлат қарор мегирад, ки барои амалӣ намудани манфиатҳои давлат, ҷомеа ва ҳар як шаҳрванд равона карда мешавад” - омадааст дар Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [75,13]

Инсон дар ҷомеа зиндагӣ карда наметавонад. Дарки раванди ҷомеа, дастгирӣ ва иштироки фаъолона дар он муҳимтарин вазифаи тарбия буда, ба инкишофи шахсият алоқаманд аст. Зимни пешниҳоди вазифаҳои нав дар соҳаи тарбия онро бояд мадди назар дошт, ки дар ташаккули шахсият муҳити ҷамъиятӣ ва оила мақоми аввалиндараҷа доранд. Мактаб ва муассисаҳои ба он монанд ин равандро ба маҷрои низоми муайяни педагогӣ равона месозад.

Асоси тарбия дар оила гузошта мешавад. Оила муҳимтарин василаи иҷтимоъсозии шахсият буда, арзишҳои фарҳангӣ, ахлоқӣ, маънавӣ ва ғайраро интиқол мекунад. Дар оила фарзандон аз падару модари худ тарбия гирифта, онҳоро ҳурмату эҳтиром мекунанд ва дар ин муҳит зиндагиро меомӯзанд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» бо иқдоми бевоситаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар соли 2011 қабул гардид. Амалӣ сохтани ин қонун ва санадҳои дигар ҷидду ҷаҳди якҷояи тамоми

табақаҳои ҷомеа ва сохторҳои онро тақозо мекунад. Омӯзиши ахлоқи ҳамида ва одоби муошират як қадаме барои дастбӣ ба ин ҳадаф ва амалӣ сохтани сиёсати давлат дар тарбияи наврасону ҷавонон мебошад.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” мафҳумҳои зерин зерин шарҳ ёфтаанд:

1) фарзанди ноболиғ шахсе ба ҳисоб меравад, ки ба синни ҳаждаҳсолагӣ нарасидааст;

2) таълим раванди фаъолияти муштараки падару модар, омӯзгор ва муассисаи таълимӣ баҳри инкишофи шахсият, истеъдод, малака ва қобилияти фикрию ҷисмонии кӯдак мебошад;

3) тарбия раванди мақсадноки ба воя расонидани фарзанд аз ҷониби падару модар, муассисаи таълимӣ, ҷомеа ва ба зиндагии мустақилона омода намудани ӯст. [76]

Падару модар фарзандро бо навозишу меҳрубонӣ ба тарбия фаро мегиранд. Нахустин бор дар бораи наздикон, муҳити атроф, деҳа, ноҳия, шаҳр, Ватан, миллат ва ғайра боҳабар мешавад, бо ҳамдигар ва ё хешу табор ва одамони дигар одоби ахлоқ ва муошират карданро меомӯзад.

Нақши ҷомеа дар тарбия хеле муҳим аст. Дар ин росто тамоми вазорату идораҳо, ташкилот, созмон ва иттифоқҳои эҷодӣ, воситаҳои ахбори умум, нашриёт ва матбааҳо, ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, аз ҷумла иттифоқҳои касаба, созмонҳои ғайриҳукуматӣ, корхонаҳои давлатӣ ва хусусӣ, муассисаҳои хизматрасонӣ, дастаҳои сози, овозӣ ва рақсӣ, китобхонаҳо, осорхонаҳо, муассисаҳои ҳифзи саломатӣ ва фароғатӣ, боғҳои истироҳат ва фарҳанг, созмонҳои ҷавонон, муассисаҳои таълимию тарбиявӣ ва амсоли онсохторҳои асосии ҷомеа дар самти тарбия маҳсубанд. Ҳукуматҳои вилоят ва шаҳру ноҳияҳо, ҷамоати деҳот ва амсоли он низ дар тарбия сахм мегиранд.

Тарбия дар ҷомеа ҳамкориҳои мактабу оила ва аҳли ҷамъиятро бо якдигар дар самти иҷрои вазифаҳои муҳими давлатӣ оид ба тарбияи насли наврас тақозо дорад.

Мардуми Осиёи Миёна аз азал мақоми оиларо дар ҷамъият мустаҳкам нигоҳ дошта, ахлоқу одоб ва интизоми оилавино, ки дар асоси суннатҳои мардумӣ ва қонунҳои шариат идора карда мешуд, муҳимтарин рӯкни оиладорӣ мешуморид. Маорифпарвари шинохта М.Фитрат оид ба тарбияи фарзанд дар асари гаронбаҳои худ «Оила» чунин овардааст: «саодат ва иззати ҳар як миллат ба интизоми дохилӣ ва ҳамҷиҳати он вобаста аст. Оромӣ ва осоиштагӣ ба интизоми оилаҳои ҳамин миллат таъя менамояд. Дар кучо, ки оила ба интизоми мустаҳкам таъя намояд, мамлакат ва миллат низ пурқудрат ва муаззам мешавад» [105, с.4].

Тасдиқи ин суҳанҳо дар китоби дарсии «Маърифати оиладорӣ»-и мактабҳои Тоҷикистон, чунин омадааст: «Оила – мураббии аввалин, раҳнамои ҳаёт, асосгузори феълу аҷри ояндаи ҳар як наврас мебошад. Дар оила шахс тарбия ёфта, меёрҳои ахлоқиро аз худ мекунад, ба ҳаёти мустақил омода мегардад ва ба камол мерасад» [87, с.15]. Пас, оила муқаддастарин даргоҳ буда, асоси бунёди миллату ҷомеаи солим, пеш аз ҳама, ба фазои солимии оила вобастагӣ дорад. Ҷамъият ва пеш аз ҳама мактаб метавонад ба солимии фазои оилавӣ таъсири мусбии худро гузорад.

Вазифаҳои асосии муассисаҳои таълимӣ ин таълиму тарбияи наврасон, аз ҷумла, таҳсилоти иловагии онҳо, таъмини ҳифзи саломатии таълимгирандагон, танзими рӯзи таълиму тарбияи онҳо буда, як сохтори муҳиме дар ташаккули ҷаҳонбинии таълимгирандагонаш бошад.

Тадиқотиҳои сершуморе, ки дар доираи педагогика, психология, фалсафа ва як қатор дигар илмҳо гузаронида шудаанд ва ба масъалаи ташаккули инсон ҳамчун шахс марбут мебошанд, нақши муҳими ҷаҳонбиниро дар ин раванд қайд кардаанд. Ҳарчанд ҷаҳонбинӣ дар

тамоми ҳаёти инсон ташаккул меёбад, дар ин ҷо марҳилаи муҳим синни наврасӣ ва ҷавонӣ мебошад, зеро ба ин давраҳои синну соли ҷустуҷӯи худ, мавқеи худ дар ҳаёт, омӯзиш ва азхудкунии арзишҳо ва қоидаҳои муайяни рафтор дар ҷамъият, шиносӣ бо маданияти мавҷуда хос аст.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамкориҳои оила, муассисаи таълимӣ, ва ҷомеа яке аз принсипҳои асосӣ ва омили рушди соҳаи маориф ба ҳисоб меравад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳангоми вохӯрӣ бо аҳли зиё ва маорифи кишвар таъкид намуданд, ки «дар татбиқи сиёсати иҷтимоию фарҳангии давлатии Тоҷикистон се омили асосӣ – ҷомеа, мактаб ва оила бояд дар ҳамбастагии зич фаъол бошанд, то ки насли наврасу ҷавони кишвар дар рӯҳияи ватандӯстӣ, ҳештаншиносии миллӣ ва таҳаммулу мадуро тарбият ёбанд».

Ҷиҳати ноил шудан ба ҳадафҳои миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шароити зарурӣ дар сатҳи қонунгузорӣ, аз ҷумла амалигардонии талаботи асноди меъёрию ҳуқуқӣ фароҳам оварда шудааст. Аз ҷумла, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонунҳои ҚТ «Дар бораи маориф», «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқи кӯдак», «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» ва дигар ҳуҷҷатҳои расмӣ асоси қонунгузорию мавзӯи таҳқиқшавандаро ташкил менамояд.

Мавриди зикр аст, ки бо вучуди кӯшишҳои зиёди мутахассисони соҳа самаранокии бароҳмонию ҳамкорию педагогии оила ва муассисаҳои таълимӣ дар баланд бардоштани сатҳу сифати таълиму тарбия дар аксар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ қонеъкунанда набуда, ихтилофҳои назарраси сатҳи иҷтимоӣ-психологӣ, илмӣ-назариявӣ ва илмӣ-методӣ мушоҳида мегардад, ки чунинанд:

√ дар сатҳи иҷтимоӣ-психологӣ – байни талаботи стандартии ҷомеаи шахрвандӣ ба наврасони иҷтимоишуда ва муносибати номуттасили баъзе омӯзгорон, падару модарон ва шахсони онҳоро ивазкунанда нисбат ба наврасон;

√ дар сатҳи илмӣ-назариявӣ – байни талаботи ҷомеа ба ташаккули тафаккури мантиқии наврасон ва истифодаи методҳои анъанавии тамоили рӯйбардоркунию айнан бахотиргирии маводи таълимӣ аз тарафи наврасон;

√ дар сатҳи илмӣ-методӣ – байни зарурияти амалигардони муносибати босалоҳият ба таълим ва бартарӣ доштани тарзу усули анъанавии ташкили раванди таълим.

Ҷустуҷӯи роҳҳои бартарарфкунии ин ихтилофҳо масъалаҳои муҳими таҳқиқотро ба миён овард, ки он аз муайян намудани “Мавқеи ҳамкориҳои педагогии оила ва муассисаҳои таълимӣ дар баланд бардоштани сатҳу сифати таълиму тарбия” иборат аст.

Натиҷанокии кӯшишҳои тарбиявӣ дар аксари маврид бо хусусияти ҳамкориҳои мутақобила бо оила муайян карда мешавад. Дар муассисаҳои таълимӣ таҷрибаи зиёди кор бо падару модорон ва ашхоси ивазкунандаи онҳо ғун гардидааст, шароит барои густариши иштироки оила дар ташкили фаъолияти таълиму тарбия фароҳам оварда шудааст. Тарзи ҳаёти оилавӣ яке аз қисматҳои муҳимтарини тарзи ҳаёти таълимгиранда шуморида мешавад. Дар робита ба ин, баланд бардоштани фарҳанги педагогии падару модарро ҳамчун яке аз муҳимтарин самтҳои тарбияи кӯдакон баррасӣ намудан зарур аст. Қори баланд бардоштани фарҳанги педагогӣю психологӣю падару модарро гуногуншакл кардан ва бо дарназардошти талаботи категорияи мушаххаси падару модарон ва мушкилоти мавҷуда сохтан лозим аст. Муҳим он аст, ки аз мадди назари педагогҳо, ҳадамоти иҷтимоӣю педагогӣ ва психологӣ ягон оила ва кӯдаки дар вазъияти ногувори оилавӣ қарордошта дар канор намонад. Таваҷҷухро ба он ҷалб менамоем, ки роҳбари синф бояд вазъияти ҳар оилаи тарбиягирандагони худро бо мақсади ҷораандешиҳои пешакӣ оид ба ошкор намудани вазъияти ногувори оилавӣ, ки ба тарбияи хонандагон таъсир мерасонад, донанд.

Мақсади таҳқиқот – аз ҷиҳати назариявӣ ва амалӣ асосноку муайян кардани нақш ва имкониятҳои ҳамкориҳои педагогии оила ва муассисаҳои таълимӣ дар баланд бардоштани сатҳи сифати таълиму тарбия.

Зимни таҳқиқот **вазифаҳои зерин** иҷро шуданд:

- вазъи феълии ҳамкориҳои педагогии оила ва муассисаҳои таълимӣ дар баланд бардоштани сатҳи сифати таълиму тарбия дар муассисаҳои таълимӣ омӯхта шуд;

- фаъолияти падару модарон, муассисаҳои таълимӣ ва мақомоти дахлдору ҷомеа дар амалинамоии нақшаи чорабиниҳои мактабӣ таҳқиқ карда шуд;

- натиҷаи омӯзиш ва таҳқиқот тавассути баргузориҳои семинар-машварат ва ҷамъомадҳои умумимактабӣ баррасӣ гардид;

- ҷиҳати минбаъд мақсадноку самарабахш ба роҳ мондани ҳамкориҳои педагогии оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеа ба масъулон, роҳбарият, роҳбарони синфҳо пешниҳоду тавсияҳо манзур карда шуд;

- бобати расондани ёриҳои амалию методӣ ба масъулон, роҳбарият, роҳбарони синфҳо ва омӯзгорон дастуру мақолаҳо таҳия гардиданд, ки пешниҳоди муассисаҳои таълимӣ карда мешавад.

Зимни иҷрои вазифаҳои зикршуда методҳои зерини таҳқиқотӣ истифода гардид: «фокус гурӯҳ» (ҷамъовариҳои маълумот бо роҳи суҳбатҳои гурӯҳӣ рӯ ба рӯ ва муҳокимарониҳои гурӯҳӣ) суҳбати инфиродӣ, мушоҳида, анкета ва контент анализ (таҳлили матни саволномаҳо, ки ба омӯзгорон пешниҳод гардид), инчунин гузаронидани семинар-машварат ва машғулиятҳои омӯзишӣ.

Ҳамчунин оид ба муайян кардани сатҳи сифати муносибати байниҳамии волидон ва фарзандон методикаи маъмули «Ҳамкориҳои волидон-кӯдак» истифода гардид, ки методикаи мазкур ҳамкориҳои байниҳамии падару модарон, фарзандон ва муассисаҳои таълимиро равшан сохт. Мо дар ин замина тавонистем, ки вазъи ҳамкориҳои хонандагону волидон ва омӯзгоронро ҳамчун субъекти муносибатҳои таҳсилотӣ муайян намуда, барои ҷалби бештари волидон ҷиҳати

хамкорӣ ба фаъолияти педагогиву тарбиявӣ тавсияҳои хешро баён созем.

Таҳқиқот муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №10,1-и ноҳияи Восеъ, №21-и шаҳри Кӯлоб гузаронида шуд. Ба таҳқиқот 44 нафар омӯзгорон (роҳбарони синфҳо)-и муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ноҳияҳои номбаршуда, 66 нафар хонандагони зинаи таҳсилоти умумии асосӣ (синфҳои 5-9) ва 44 нафар падару модарони онҳо фаро гирифта шуданд.

Наврасон: 66 нафар (писарон – 20 н., духтарон – 46 н.); дорои нақш ва мавқеи иҷтимоӣ 55 н. ва хонандагоне, ки ягон вазифаи ҷамъиятӣ-синфӣ надоштанд-13, аз оилаҳои камфарзанд (то 3 нафар) – 2 н., оилаҳои серфарзанд (аз 4 то 7 фарзанд ва зиёда аз он) – 64 н.;

Волидон: мардҳо – 12н, занҳо - 42н; синну сол: то 35 сола – 14н; аз 36 то 55 сола – 36н; шугли волидайн: омӯзгор 14н, табиб -3н, корманди соҳаи ХХ – 12н, тоҷир – 9н, ҷойи кори доимӣ надошта– 30н, хонашин 36н.

Падару модарони дар муҳочиратбуда – 13 н.; дараҷаи таҳсилот: миёнаи асосӣ – 8 н., миёнаи умумӣ – 9 н., ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ – 7 н., олии касбӣ – 18 н, баъдидипломӣ 1 н.;

Омӯзгорон: мардҳо – 5н, занҳо 39н; синну сол: то 35 сола – 29; аз 36 то 55 сола – 14; дараҷаи таҳсилот: миёнаи умумӣ – 2 н., ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ – 7 н., олии касбӣ – 31 н, баъдидипломӣ 4 н..

Дар муассисаҳои озмоишӣ таҳқиқот бо чунин тартиб анҷом ёфт:

- бо ҷалби 88 нафар роҳбарият ва омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ (роҳбарони синфҳо ва омӯзгорони фаннӣ) машварат ва назарсанҷӣ гузаронида шуд;

- бо иштироки 44 нафар омӯзгорон 66 нафар хонандагон ва падару модари онҳо (44 нафар) оид ба «Мавқеи ҳамкориҳои педагогии оила ва муассисаҳои таълимӣ дар баланд бардоштани сатҳу сифати таълиму тарбия» саволнома гузаронида шуд;

- дар фарчоми корҳои таҳқиқотӣ, бо назардошти дархости омӯзгорон дар мавзӯи «Нақши ҳамкориҳои педагогии оила ва муассисаҳои таълимӣ дар баланд бардоштани сатҳу сифати таълиму тарбия» семинар- машварат гузаронида шуд.

1. Натиҷаи назарсанҷӣ ва машварати корӣ бо ҷалби 88 нафар аз ҷумла, роҳбарият ва омӯзгорон (роҳбарони синфҳо)-и муассисаҳои таълимӣ

Дар натиҷаи истифодаи методи «фокус группа» (ҷамъоварии маълумот бо роҳи суҳбатҳои гурӯҳии рӯ ба рӯ ва муҳокимаронии гурӯҳӣ), суҳбати инфиродӣ, инчунин мушоҳидаи муттасили раванди озмоиш маълум гардид, ки ҳамкориҳои педагогии аъзоёни оила ва омӯзгорон масъалаи таълиму тарбия яке аз масъалаҳои муҳим ба ҳисоб меравад. Ташкилкунандаи асосии чунин ҳамкорӣ роҳбари синф, ки аз номи муассисаи таълимӣ баромад мекунад.

Дар раванди ташкили ҳамкориҳои педагогии оила ва муассисаи таълимӣ талаботи Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» ба асос гирифта мешавад, ки дар он вазифа, ҳуқуқу уҳдадорҳои тарафайн мушаххас дарҷ гардидааст.

Шакли асосии ҳамкориҳои оила ва муассисаҳои таълимӣ маҷлиси падару модарон, суҳбатҳои фардии омӯзгорон (роҳбарони синфҳо) бо падару модарон дар муассисаи таълимӣ мебошад. Роҳбари синф ба воситаи рӯзномаи хонандагон, ки тавсифи кӯтоҳи натиҷаи фаъолияти таълимии хонандагонро инъикос карда, мунтазам бо оила робита барқарор менамояд. Кумитаи падару модарон ба аъзои оила корҳои тарғиботӣ бурда, онҳоро ба ҳаёти мактаб ва синф ҷалб мекунанд.

Аз мушоҳидаи раванди ҳамкорӣ маълум гардид, ки қабули шаҳрвандон (падару модарон) аз ҷониби роҳбарияти муассисаҳои таълимӣ асосан рӯзи шанбе ба роҳ монда шудааст. Рӯзи баргузориҳои ҷаласаҳои Кумитаи падару модарон низ дар ҳамин рӯз ба роҳ монда шудааст. Фаъолияти Кумита мусоидат менамояд, ки муносибати педагогии падару модарон ва муаллимон дар асоси принсипи

инсондӯстӣ, эҳтирому дастгирии ҳамдигар, эътироф кардани ҳамкорӣ густариш ёбад.

Методи анкетӣ ва контент анализ (таҳлили матни саволномаҳое, ки ба омӯзгорон пешниҳод гардид) нишон дод, ки миёни назари хонандагон, падару модарон ва омӯзгорон фарқияти назаррас дида мешавад (ҷадвали 4).

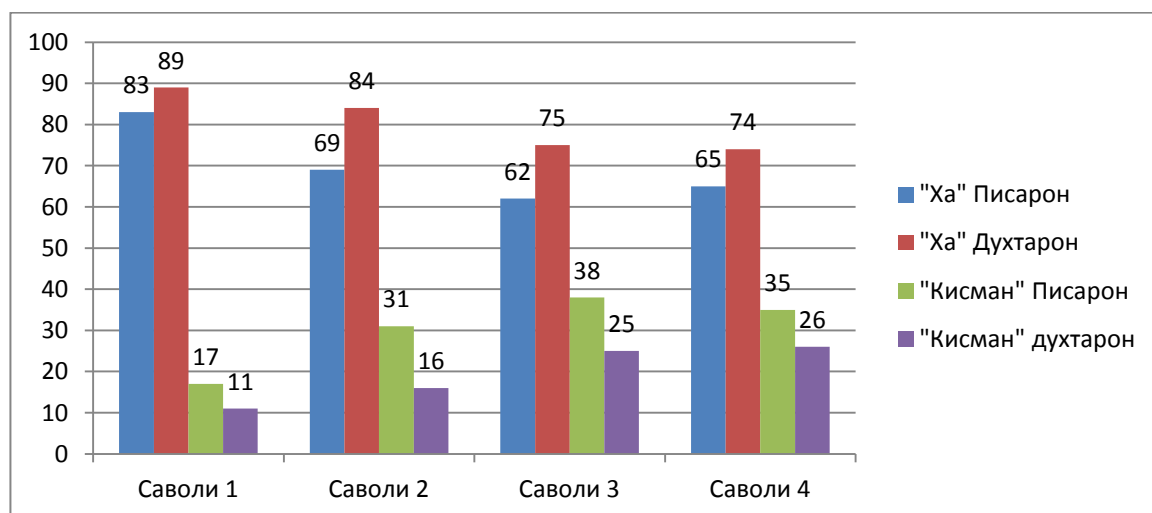
Назари хонандагон дар бораи ҳамкориҳои падару модарон дар амалишавии Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд»

Ҷадвали 4.

№	Муҳокимаҳо	Ҳа		Қисман	
		П	Д	П	Д
1	Волидон кӯшиш мекунад, ки бо дарки масъулиятшиносӣ нисбат ба таълиму тарбияи ман муносибат кунанд, шароити моддӣ, молиявӣ, маънавию психологиро барои хуб хондани ман фароҳам оранд ва бо воситаҳои зарурии хониш таъмин намоянд	83	89	17	11
2	Ҳамкориҳои падару модарон ва мактабро таъмин намуда, ба пешрафти хониш ва ташаккули шахсияти ман, тарбияи ҳештаншиносӣ, ватанпарастӣ, ахлоқию маънавӣ, мусоидат мекунад	69	84	31	16
3	Баргузориҳои “Рӯзҳои падару модар”- ро дар муассиса таъмин карда, дар ин замина ба падару модарон аз нигоҳи педагогиву психологӣ ёрӣ мерасонад.	62	75	38	25
4	Масъулияти падару модаронро дар таълиму тарбияи ман баланд бардошта, риояи талаботи Оинномаи мактабро ба роҳ мемонад	65	74	35	26

Эзоҳ: П – писарон; Д – духтарон

Диagramмаи 1.

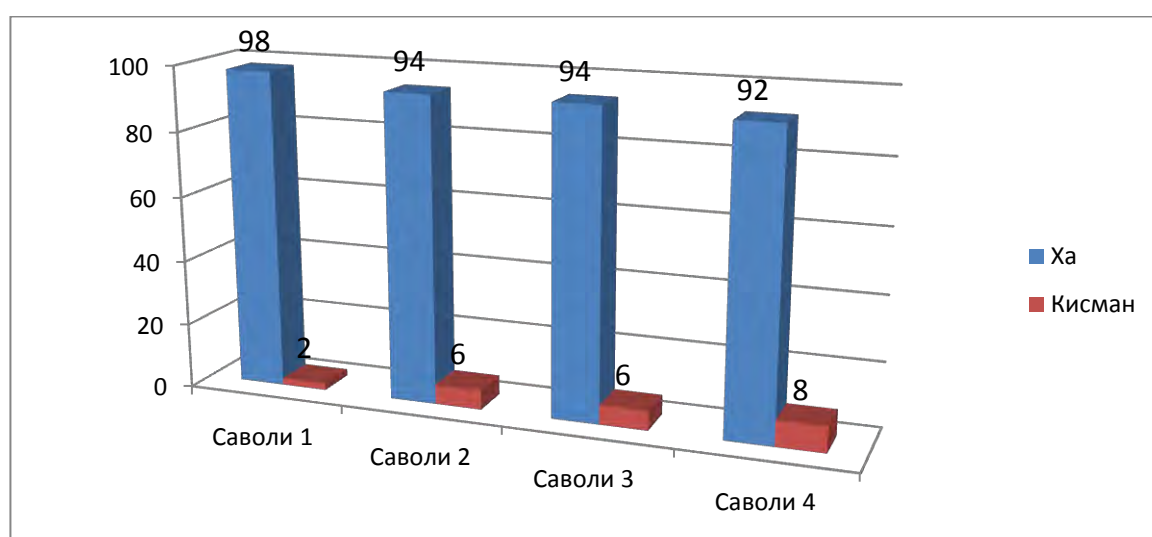

Ҷадвали 5.

Назари падару модарон (44 нафар) дар бораи вазъи амалишавии Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» дар муассисаҳои таълимӣ

№	Муҳокимаҳо	Ҷавобҳо	
1	Шумо кӯшиш мекунед, ки бо ҳисси масъулиятшиносӣ нисбат ба таълиму тарбияи фарзандатон муносибат кунед ва шароити моддӣ, молиявӣ, маънавию психологиро барои хуб хондани ӯ фароҳам оварда бошед (бо воситаҳои зарурии хониш таъмин кунед)	Ҳа	Қисман
		98%	2%
2	Мавқеатонро дар тарбияи ҳештаншиносӣ, ватанпарастӣ, ахлоқию маънавӣ, гуманистӣ зебоипарастӣ, меҳнатӣ ва касб-интиҳобкунӣ, масъулиятшиносӣ ва тарзи ҳаёти солими фарзандатон чӣ гуна арзёбӣ мекунед? (Хуб) ё (Қаноатбахш)	94%	6%
3	Дар ташкил ва баргузории маҷлисҳои падару модарон ва дигар чорабиниҳои мактабӣ ҳамкорӣ доред?	94%	6%
4	Шумо дар баргузории “Рӯзҳои падару модар” фаъолона иштирок карда, дар баррасии масъалаҳои муҳими тарбиявӣ маслиҳатҳо медиҳед?	92%	8%

Диagramмаи 2.

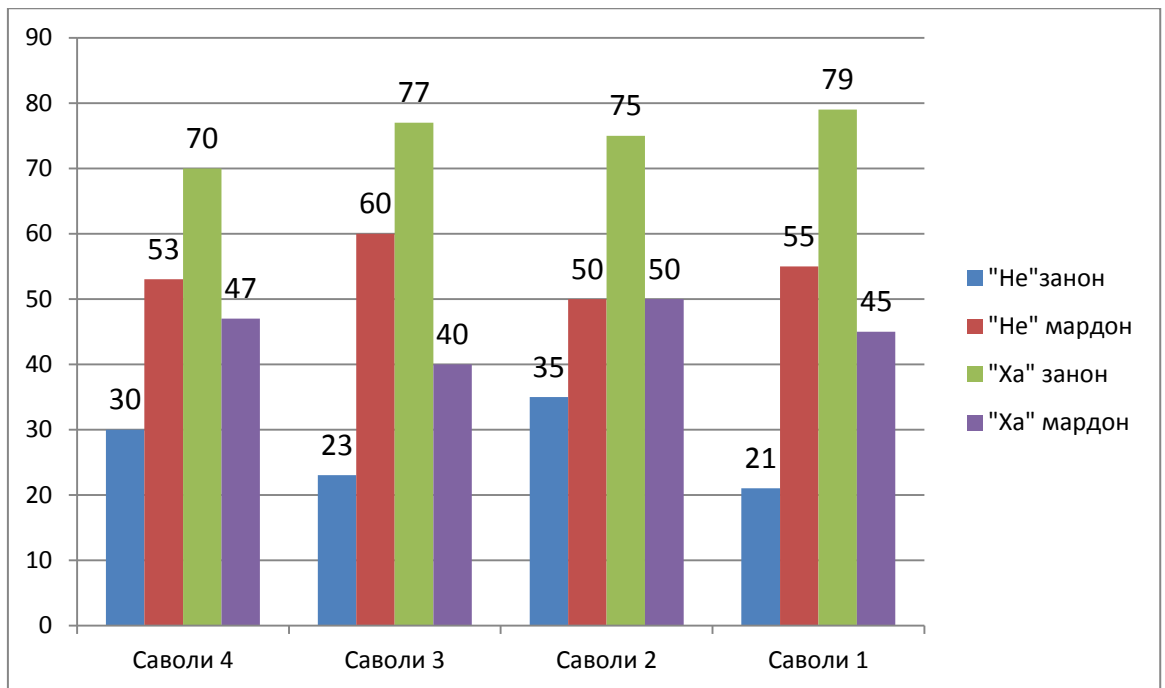
Ҷадвали 6.

Назари омӯзгорон дар бораи иштироки падару модарон дар амалишавии Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» дар муассисаҳои таълимӣ

№	Муҳокимаҳо	Ҷавобҳо			
		Ҳа		Не	
		М	З	М	З
1	Кӯшиш доранд, бо дарки масъулиятшиносӣ ба таълиму тарбияи фарзанд муносибат карда, шароити моддӣ, молиявӣ, маънавию психологиро барои хуб хондани он фароҳам оранд ва бо воситаҳои зарурии хониш таъмин намоянд)	45	79	55	21
2	Дар тарбияи хештаншиносӣ, ватанпарастӣ, ахлоқию маънавӣ, гуманистӣ, зебопарастӣ, меҳнатӣ ва касбинтиҳобкунии фарзанд муносибати оқилона доранд	50	75	50	35
3	Дар ташкилу баргузории маҷлисҳои падару модарон ва дигар чорабиниҳои мактабӣ бевосита ва ё бо даъвати маъмурияти муассисаи таълимӣ фаъолона иштирок менамоянд	40	77	60	23
4	Дар баргузории “Рӯзҳои падару модар” фаъолона иштирок карда, оид ба ҳалли мушкилоти бамиёномада маслиҳатҳои судманд медиҳанд	47	70	53	30
5	Талаботи оинномаи муассисаи таълимиро риоя карда, ба ҳамкориҳои оила ва муассисаи таълимӣ таваҷҷуҳи хосса доранд	50	63	50	37
6	Оё то имрӯз аз хонандагони синфи Шумо ягон нафар дар қайди милитсия қарор дорад?	9		91	
7	Иштироқашон дар ҳамкорӣ бо бахши ҳифзи ҳуқуқи кӯдаки Мақомоти иҷроияи Ҳокимияти давлатии шаҳр ё ноҳия чихати пешгирии қоидавайронкунӣ ва ҳуқуқвайронкуниҳои хонандагон фаъол аст?	90		10	0

Эзоҳ: М – мардон; З – занон

Диаграммаи 3.

Ҳамин тариқ, дар натиҷаи омӯзишу равшан кардани ҳамкориҳои педагогии оила ва муассисаҳои таълимӣ хусусиятҳо ва камбудии зерин ошкор карда шуданд:

- дар раванди ба равияҳо ҷудо намудани хонандагон баъди зинаи таҳсилоти асосӣ ва касбинтихобкунии фарзандонашон кам аҳамият медиҳанд;

- зиёда аз 84%-и иштирокчиёни назарсанҷӣ дар зери мафҳуми “ҳамкориҳои педагогӣ” таҷҳизонидану ободонии синфхонаҳо (таъмири синфхона, харидории воситаҳои гармидиҳанда, харидории ашё ва воситаҳои таълим ва ғ.) ва дастгирии молиявии синфро мефаҳмидаанд;

- дар нақшаи корӣ ва рӯзномаи ҷаласаҳои Кумитаи падару модарон қариб ки мавзӯҳои педагогӣ, таълимию тарбиявӣ дида намешавад (масъалаҳои баррасишаванда бештар характери иқтисодӣ ва хоҷагӣ доранд);

- маҷлисҳои падару модарон характери омӯрӣ доранд (ба монанди: хонанда А.Б. аз ин ё он фанни таълимӣ баҳои “ду” дорад; интизоми хонанда И.А. бад аст, қоидаи пӯшидани суру либосро риоя намекунад; хонандаи Р.Д. аз дарсҳо мегурезад; хонанда П.Л. дар вақти дарсҳо бетартибӣ карда, дар баргузори дарсҳо ҳалал мерасонад ва ғ.

- бо сабаби зиёд будани сарбории педагогӣ ва шумораи зиёди хонандагон дар синф на ҳамаи роҳбарони синфҳо бо падару модарон суҳбати инфиродӣ карданро надоранд.

Таҳлили маводи ибтидоии методикаи “Ҳамкории волидайн-кӯдак» оид ба омӯзиши муносибати байниҳамдигарии “омӯзгор-хонанда-водидайн” нишон дод, ки ба ақидаи наврасон:

а) омӯзгорон, падару модарон онҳоро мустақил ҳисоб намеkunанд ва ҳаракат менамоянд, ки ҳар як амали онҳо таҳти назорат бошанд;

б) дар муносибати тарбиявии омӯзгорон, падару модарон бештар таъсиррасонии дилсардкунанда нисбат ба наврасон мушоҳида мегардад;

в) омӯзгору волидон дар бештари ҳолатҳо ба воситаи шартгузориҳои ғайриодӣ ва вазифагузориҳои ногаҳонӣ ба ҳолати руҳии наврасон таъсир расонда, мустақил будани онҳоро инкор мекунанд;

г) таҳти таҳқир қарор гирифтани хонандагон бо назардошти хусумати шахсию оилавии омӯзгорон ва падару модарон.

Ҳамаи ин омилҳо боис гаштаанд, ки хонандагон аз муҳити оила ва мактаб дурӣ чӯянд. Онҳо бештар вақти худро бо он ҳамсолон ва бо он касоне, ки дарди дили онҳоро мефаҳманд ва ҳамчун аъзои комилҳуқуқи ҷомеа шахсияти онҳоро эътироф менамоянд, гузаронанд.

Дар ҳолате, ки муносибати наврас бо падару модар хуб нест, ӯ хатман зери таҳқир ва фишори хонавода қарор мегирад ва самаранокии фаъолияти таълимӣ паст мегардад. Вақте ки хонанда дар раванди фаъолияти таълимӣ фаъол нест, мунтазам тартиботи дохилии муассисаро вайрон карда, метавонад зери фишори омӯзгорон ва умуман ҷомеаи омӯзгорӣ қарор гирад, дар назди ҳамсолон мавқеи иҷтимоияшро аз даст диҳад.

Ҳамкории оила, мактаб ва ҷомеа – яке аз намудҳои муносибати мутақобила дар байни субъектони раванди таҳсилот мебошад, ки дар он муносибати байнишахсии ғайримустақил бо назардошти мақсад, вазифаи ягонаи фаъолият, тарзҳои ташкили он ва арзишҳои баланди ахлоқӣ мебошад. Робитаи мунтазам ва ҳасанаи оила бо мактаб пеш аз ҳама,

тавассути роҳбарони синф ба амал бароварда мешавад. Онҳо волидонро бо талаботи оинноми муассиса шинос ва тарзу усули ба хонанда таъсиррасониро маслиҳат медиҳанд, барои пешрафти корҳои тарбиявӣ якҷоя бо ниҳодҳои ҷамъиятӣ чораҳо меандешанд.

Заминаҳои ҳуқуқии ҳамкориро миёни оила ва мактаб дар ташаккули салоҳиятҳои хонандагон пеш аз ҳама Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модарон дар таълиму тарбияи фарзанд» таъмин менамояд. Қонуни мазкур муайян кардааст, ки «Таълиму тарбияи фарзанд вазифаи падару модар, омӯзгор, давлат ва ҷомеа мебошад. Вазифаи падару модар фароҳам овардани шароити моддӣ, молиявӣ, маънавӣ ва равонӣ дар таълиму тарбияи дурусти фарзанд мебошад».

Аз ин рӯ, падару модарон ва омӯзгоронро мебояд дар татбиқи Қонуни зикршуда якҷоя ва ҳадафмандона тадбирҳо амалӣ намоянд.

Маҳз чунин ҳамкориҳо миёни оила ва мактаб масъулияти онҳоро дар таълиму тарбияи фарзанд баланд намуда, ҳуқуқу манфиатҳои фарзандонро дар гирифтани маълумоти босифат таъмин менамояд.

Ҷомеа бояд дар раванди тарбия мавқеи худро ба сиёсати давлат мутобиқ намуда, шаҳрвандонро ба дигаргунсозии тарзи ҳаёт, баланд бардоштани ҳисси миллӣ ва пешрафти давлату миллат сафарбар намояд.

Тарбия вазифаи тамоми ҷомеа ба ҳисоб меравад, аммо масъулияти соҳаи маориф дар корҳои тарбиявӣ бештар мебошад. Аз ин рӯ, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт корҳои зеринро амалӣ мегардонад:

- вазифаҳои роҳбарони синфҳоро дар гузаронидани соатҳои тарбиявӣ муайян мекунад, китобҳо ва барномаҳои тарбиявиро барои тамоми зинаҳои таҳсилот таҳия ва тасдиқ намуда, мунтазам такмил медиҳад;

- барои таҳияи барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ аз фанҳои ҷомеашиносӣ барои тамоми зинаҳои таҳсилот барои рушди

чаҳонбинии наврасон дар така ба тафаккур, фарҳанг ва ахлоқи миллӣ заминаҳои мусоид фароҳам меорад;

- рӯйхати тавсиявии китобҳои бадеиро барои мутолиаи беруназсинфӣ барои тамоми зинаҳои таҳсилот таҳия ва тасдиқ мекунад;

- барои мубориза бо амалҳои коррупсионӣ, экстремизм ва терроризм, инчунин барои “иммунизатсияи иҷтимоии наврасону ҷавонон” аз гаравидан ба ҳар гуна ҳаракатҳои радикалӣ ва бегонапарастӣ тадбирҳо меандешад ва ғайра.

Тарбия бояд тамоми паҳлӯҳои ҳаёти наврасон – омӯзиши хислату сифатҳои шоиста, одоби рафтору муносибат, аз ҷумла ахлоқи ҳамида ва муоширати некӯро дар тамоми ҳолатҳои ҳаёти шахсию ҷамъиятии онҳо фаро гирад. Ин ҷо бисёр меҳостем то собит сохта бошем, ки дар ҳақиқат истифодаи дурусти арзишҳои педагогӣ, яъне тарбия ба воситаи таълим, таълим ба мақсади тарбия ва таълиму тарбия барои маълумотноккунонӣ, ки дар маҷмӯъ тавлидсози тафаккури инсонӣ мебошанд, метавонанд заминаи ибтидоии пайдоиши шахсиятро ба вуҷуд биоваранд, ки мустақилият дар андешаи хонанда пайдо шуда, асоси интиҳоби касб, ки муайянсозандаи мақоми инсон дар ҷомеа аст, пайдо мешавад. Яъне истифодаи дурусти тарбия, таълим, маълумот ва инкишоф дар мазмуни таҳсилот асоси пайдоиши заминаи ташаккули шахсият шуда метавонанд, ки ӯ дорои андешаи мустақил ва интиҳоби дурусти роҳи ояндаи худ мегардад.

Асоси методологии тарбияро дар кишвари мо тафаккури нави сиёсӣ ва фарҳангӣ ташкил медиҳад, ки моҳияти он таҳкими истиқлолияти давлатӣ, ваҳдату худшиносии миллӣ, ҳисси ватандӯстию ватанпарастӣ, таъмини амнияти давлату миллат, ҳифзи тамомияти арзӣ ва манфиатҳои умумимиллӣ мебошад.

Албатта, худшиносӣ мушкилиҳо дорад, дараҷаю зинаҳо дорад. Ҳар кас, ки дар ин роҳ қадам мегузорад, ногузир бояд дараҷа ба дараҷа се зина паси сар бикунанд:

1) худро шинохтан;

2) дигаронро шинохтан;

3) хақро шинохтан.

Таъкид менамоем: умуман тафаккур на (хар як инсони соҳибакл дорой тафаккур аст), балки равнақи тафаккури миллӣ лозим аст. Тафаккуре, ки зарурияти ваҳдатро байни миллати тоҷик, аз як сӯ, ва аз сӯи дигар, байни ҳамаи халқу миллатҳои сокини ҷумҳурӣ дарк намояд. “Дар гузашта мо ба тарбияи чунин тафаккур, беҳтараш тафаккури миллӣ машғул набудем. Инак, тамоми институтҳои тарбия (оила, мактабу донишгоҳҳо, пажӯҳишгоҳҳо, матбуот, садо ва симо, созмону ҷамъиятҳо...) ба ин кори муқаддас камар банданд, то дар тафаккури ҳамагон аз хурд то калон як тағйироти кулӣ ба нафъи ваҳдати миллӣ ба амал ояд” – таъкид менамоянд академик М.Лутфуллозода.

Барои созмон додани ваҳдати миллӣ, пайдорӣ ва устувори он кадом заминаҳо лозиманд? Омилҳои асосӣ дар ин замина, қабл аз ҳама давлату давлатдорӣ миллист. Хушбахтона, мо имрӯз ин давлати миллиро ба тамоми маъною рукнҳо дорем ва онро кадрҳои миллӣ роҳбарӣ мекунам.

1. давлатдорӣ миллӣ

2. Тафаккури миллӣ

3. Алоқа, робитаи иттилотии байни вилоят, минтақа, ноҳияҳо

4. Таҳсили якҷояи ҷавонон

5. Хизмат дар сафи Артиши миллӣ. Ба қавли бузургвор Саъдӣ: «Гар зи ишқи Ватан ҳарф мезанӣ, сарбоз шав!». Мушкилиҳои хизмат ҷавонро бо ҳам муттаҳид месозад. Онҳо маҳз дар ҳамин лаҳзаҳо лаззати иттиҳоду ваҳдатро мечашанд. Лутфуллоев, сах.18

6. Барномаи мукаммали умумихалқӣ лозим, ки он тамоми соҳаҳои ҳаётро фаро бигирад: ҳам соҳаи сиёсату иқтисодиёт, ҳам самтҳои илму маориф ва ҳам фарҳангу маданият. Ин барнома барои ҳар синну сол, кишрҳои гуногуни аҳоли, вобаста ба донишу фаҳмиши онҳо, ҷаҳонбинию доираи назари онҳо мувофиқат намояд. Барнома бояд заминаи иқтисодӣ дошта бошад.

Алоқа, робитаи иттилоотии байни вилоятҳо, минтақаҳо, ноҳияҳо. Ин пеш аз ҳама дар рафту омад, ҳешу таборӣ, муносибатҳои илмию фарҳангӣ, маданияу маърифатӣ, алоқаи телефонию радиоию телевизионӣ ва ғайра ифода меёбад.

Асоси методологии тарбияи ахлоқиро таълимоти фалсафӣ оид ба ягонагӣ ва алоқамандии инсон ва ҷомеа ташкил медиҳад, зеро тарбияи ахлоқӣ ба кӯдак имкони аз худ намудани таҷрибаи зиндагиро фароҳам меорад. Инҷо арзишҳои маънавӣ зери мафҳумҳои адолатпарварӣ, ҳақиқатҷӯӣ, инсонпарварӣ, таҳаммулгароӣ, некӣ қардан ва ғайраҳо дар назар дошта мешаванд, ки дар раванди муоширату муносибат бо муҳити атроф аз худ гардида, олами ботинии наврасро бой мегардонанд.

Дар ин радиф бо таъя ба мероси ниёгон ва баҳрабардорӣ аз арзишҳо ва муқаддасоти дигари миллию умумибашарӣ қомебиҳои назаррасе дар тарбияи ҷавонон ба даст омаданд, ки боз ҳам рушд бахшидани онҳо вазифаи муқаддаси ҳар як фарди ҷомеаи муосир ҳисобида мешавад.

Ахлоқ яке аз шаклҳои махсуси маърифат ба ҳисоб меравад. Ахлоқ ҳамчун маърифат тавассути рафтори одамон аз назари некиву бадӣ танзим мегардад. Вазифаи маърифатии ахлоқ рафторро ба танзим дароварда арзишҳои маънавию ташаккул медиҳад. Шиносоӣ бо арзишҳои ахлоқӣ баташаккули шахсият ҳамчун инсонии хушахлоқу хушмуомила, ботадбиру боандеша таъсир мерасонад. Ин шиносӣ бояд шуморо ба он ҳидоят намояд, ки дониши дар масъалаҳои ахлоқ гирифтаатонро дар ҳаёти ҳаррӯза мавриди истифода қарор дода, тавассути тарбияи ҳештаншиносӣ ва ҳудогоҳии миллий бояд мутааллиқи қадом миллат, давлати, соҳиби Ватан ва ҳуқуқу озодиҳо будани худро дарк кунад ва онҳоро эҳтиром намояд. Донад, ки вазифаҳои ӯ дар назди давлат, ҷамъият ва оила аз ҷӣ иборат аст ва баҳри иҷрои онҳо ҷидду ҷаҳд намояд.

Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тарбияи наврасону ҷавонон аз рӯи маводи дар китобҳои дарсӣ, дастурҳои методии

аёнӣятҳои таълимӣ ва манбаъҳои илмӣ инъикосёфта бо низоми муайяни педагогӣ сурат мегирад. Дар ин муассисаҳо ба тарбияи миллии хонандагон мутахассисон ва омӯзгорон машғул мешаванд. Бо хатми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ сифатҳои миллии насли наврас ташаккул ёфта, қисман ба ақидаю ҷаҳонбинӣ мубаддал мегарданд. Минбаъд донишу малака боз ҳам васеъ гардида, барои азхудкунии арзишҳои миллии ва умумибашарӣ замина муҳайё мешавад. [3;6]

Одамро на молу сарват, балки илму дониш зиндаю ҷовид нигоҳ медорад. Инсон на бо ганҷу сарват, балки ба василаи илму дониш ҷаҳонро тасхир месозад. Абӯшақури Балхӣ беҳуда нагуфта:

Ҷаҳонро ба дониш тавон ёфтан,
Ба дониш тавон риштану бофтан.

Камоли хушнудист, ки ин анъанаи нек имрӯзҳо идома меёбад. Давлати озоду навбунёди мо бо сарвари Президентӣ кишвар, мӯхтарам Эмомалӣ Раҳмон ба китобу китобхона, ба илму дониш тавачҷӯҳи хоса зоҳир месозад. Ин аст, ки дар дили шаҳри Душанбе-пойтахти Тоҷикистони азиз бинои зебо ва мӯхташами Китобхонаи миллии қомат афрохт ва он дар Осиёи Марказӣ назир надорад. Беш аз ин, Президентӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, мӯхтарам Эмомалӣ Раҳмон ба китоб ва илму дониш, таълиму тарбият ва маориф эътибори ҷиддӣ медиҳад ва аз навҷавонон пайваста даъват ба амал меорад, ки донишу маърифат омӯзанд ва дар ҷомеа мақоми хешро пайдо, намоянд.

Дар робита бо ин Сардори давлати навбунёду соҳибистиклоли мо таъкид сохтааст: «Сарчашмаи илму дониши дунё китоб аст, Китоб бояд ҳамчун ҷузъи ҷудонопазири зиндагӣ роҳнамои шумо бошад. Ҷунонҷӣ, дар яке аз ҳадисҳои Ҳазрати Муҳаммад (с) омадааст: илм дӯсти мӯъмин аст, адаб мададгор ва ақл раҳнамову амал пешрав, мадуро падару некӣ бародар ва сабр калиди маърифат. Яъне, ҳар фарде, ки илм талаб кунад, оқилу хирадманд, ҳалиму меҳрубон мешавад ва ақлаш равшану амалаш пешрав мегардад, дар вучудааш меҳру вафо ва некиву накӯкорӣ падида

меояд, ки ҳамаи ин арзишҳои фарҳангиву ахлоқиро бо сабру таҳаммул метавон ба даст овард».

Саромадони илму адаби тоҷик бо фазилатҳои волои худ монанди китобдорӣ, китобхонӣ, дӯст доштани китоб ва амсоли инҳо шӯҳрат доштанд ва ин мардум тафаккури китобӣ доштанд. Ҳар шахсе, ки то андозае аз илму ҳунар баҳра мебурд, ҳатман дар хонаи худ китобхона бунёд мекард ва ҳар китобево авроқеро, ки бар дасташ меафтод, ба он шомил менамуд.

Аммо на ҳамаи волидон ба таълиму тарбияи фарзандон, аз ҷумла ба тарзи китобхонии онҳо, тавачҷӯҳ зоҳир менамоянд. Дар натиҷа, баъзе бачаҳо умуман китоби бадеиро ба даст намегиранд, дар бораи асари бадаеӣ тасаввурот надоранд, ба моҳияти он сарфаҳм намераванд. Ин падидаи номатлуб буда, имрӯзҳо ҳамаро ба ташвиш овардааст. Агар бачаҳо аз китобу китобхонӣ дур монанд, ин аввал зарар ба ояндаи онҳо ва сипас зарар ба ҷомеа хоҳад буд, чаро ки ҷомеаи инсонӣ бо нури дониш, ақлу хирад ва маърифату маънавият рушд меёбад. Агар кас китоб нахонад, донишу маърифатро аз кучо мегирад? Забонро, ки муҳимтарин омили ташаккули маърифату маънавият аст, аз кучо меомӯзад?

Самаранокии тарбия на танҳо тавассути азхудкунӣ ва таҷдиди назар кардани арзишҳои фарҳангӣ ва таҷрибаи иҷтимоӣ аз ҷониби афрод, балки бо омодагии аъзоёни ҷомеа ба фаъолияти бошуурона ва мустақили эҷодӣ муайян карда мешавад.

Ҳадафҳои асосии тарбияи худшиносии миллӣ баланд бардоштани фаъолнокии иҷтимоӣ, масъулияти шаҳрвандӣ, маънавиёт, ташаккули шахсияти дорои сифатҳои мусбӣ мебошанд, ки метавонанд дар ҳифзи манофеи Ватан, таҳкими давлатдорӣ, таъмини манфиатҳои ҳаётан муҳим ва рушди босуботи сарзамини аҷдодӣ зоҳир ёбанд.

Хулосаи боби 1.

1. Таҳқиқи таърихи фаъолияти муассисаҳои таълимӣ дар Осиёи Марказӣ аз замони қадим то ибтидои асри ХХ шаҳодат медиҳад, ки масъалаи таълиму тарбия ҳамеша мадди назари аҷдоди мо буда, ҷиҳатҳои гуногуни он дар мазмуни гуногун дар манобеъ ва маъхазҳои таърихӣ сабти худро ёфтаанд. Аз замони “Авесто” то рӯзҳои ифтихои макотиби усули ҷадид, дар низоми таълими мардумони Осиёи Марказӣ таҳаввулоти басо пуршидат паси сар шуд, ки дар ҳар даври замон шакли идора, шакли ташкил, шакли тадрис тағйир меёфт.

2. Дар маркази ҷаҳонбинӣ ҷаҳонфаҳмӣ, яъне маҷмӯи донишҳои муайян дар бораи маҳфуз аст. Ин дониш ва андешаҳо на танҳо ба имрӯз, балки ба гузашта ва интизори оянда низ ишора мекунанд. Онҳо олами маънавии одамонро бо ҳам нигоҳ медоранд. Дар асоси ҳамин гуна дониш ва ақидаҳо дар ҳамаи соҳаҳои фаъолияти инсон анъанаҳо ба вучуд омада, ташаккул ва инкишоф меёбанд.

3. Анъана, суннатҳои воло, арзишҳои миллии халқи тоҷик, ки дар давоми қарнҳо ба тарзи ҳаёти мо ворид шудаанд, менталитет ё маҷмуи сифатҳои онро ташкил медиҳанд. Одобу рафтори шахс аз талаботи ахлоқ сарчашма гирифта, ҳамзамон бо меъёрҳои ахлоқӣ баҳо дода мешавад. Дар маҷмӯъ ҳамаи навъҳои рафтор мавриди танзими ахлоқӣ қарор мегиранд.

4. Дар шароити муосири демократикунонии ҷомеа мафҳумҳои «шаҳрвандият», «ватандӯстӣ» ба сифати шиор аз ҷониби ҳаракатҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ мавриди истифода қарор гирифта, мувофиқан, ба тарзҳои гуногун шарҳу тавзеҳ дода мешаванд. Бинобар ин, аниқ қардани мухтаво ва муайянсозии вижагиҳои онҳо дар шароити нави иҷтимоӣ-таърихӣ муҳим арзёбӣ гардида, амалисозии тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстии ҷавононро дар заминаи илмӣ имконпазир мегардонад.

5. Аз ду параграфи аввал натиҷа бардошта, дар параграфи сеюм ҷанбаҳои педагогии арзишҳои миллии таҳқиқ шуданд. Аз он хулоса

бардошта шуда, ки мардуми Шарқ дорои таърихи бой ва гановатманде мебошанд, ки тӯли ҳазорсолаҳо маҷмӯи арзишҳои моддӣ ва маънавии миллӣ ба сифати идеали замон хизмати шоиста кардаанд.

6. Омӯзиши чунин омилҳои педагогии арзишҳои миллӣ имконият фароҳам меоранд, ки концепсияи истифодаи омилҳои педагогии арзишҳои миллӣ кор карда баромада шуда, дар таҷрибаи муассисаҳои таълиму тарбияи ҳамагонӣ истифода бурда шаванд.

7. Ҳамин тариқ, омӯзиш ва таҳқиқи масъалаи аҳамияти педагогии ҳамгиройии ҷанбаҳои тарбиявии арзишҳои миллӣ дар замони муосир аз он далолат медиҳанд, ки пайванди наслҳои замонҳо маҳз тавассути ҳамгиройии ҷавоҳири арзишҳои маънавий кафолати нигоҳ доштани асолат ва аслияти миллӣ ба шумор мераванд.

8. Арзишҳои миллӣ дар худ омилҳои хеле нозуки тарбиявиро ниҳон медоранд, ки тавассути онҳо маънавиёти миллӣ рӯ ба раванқ меорад, такмил меёбад. Зеро, арзишҳои миллӣ пеш аз ҳама арзишҳои маънавий буда, симои маънавий ва фарҳангии барандагони онро муайян мекунад. Омили муҳиме, ки ба худшиносии миллӣ таъсир мебахшад, ин огоҳии одам аз асли баромади худ, яъне асолати худ мебошад. Ин ҳиссиёт аз рӯзҳои аввали таваллуд пайдо шуда, миллат ва баромади миллии ҳар як шахсро муайян мекунад.

БОБИ 2. ТЕХНОЛОГИЯИ ТАШАККУЛИ ҶАҶОНБИНИИ МИЛЛИИ НАВРАСОН ДАР АСОСИ ПЕДАГОГИКАИ ХАЛҚӢ

2.1. ВАЪӢИ ТАШАККУЛИ ҶАҶОНБИНИИ МИЛЛИИ НАВРАСОН ДАР ЗАМОНИ МУОСИР

Дар солҳои соҳибистиклолии ҷумҳурӣ зарурияти коркарди низоми муосири тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстии насли наврас ба миён омад. Дар гули ин солҳо дар насли наврас таассуроти нав оиди шаҳрвандият, фарҳанги ҳуқуқӣ, ватандӯстӣ ва муҳаббат ба Ватани худ ташаккул ёфт.

Имрӯзҳо ҳифзи арзишҳои миллӣ, ки ҷузъи арзишҳои умумибашарӣ мебошанд, аз ҳарвақта бештар муҳимият пайдо кардаанд, зеро инсон ҳамеша бо маънавият ва фарҳангу маърифат, ки сифатҳои фитрии инсон ба ҳисоб мераванд зиндаву пойдор буд. Дар замони муосир рисолати муқаддаси тарбияти маърифати волои миллат, ҳосатан таъмини камолоти маънавии наврасон ва ҷавонон, дар баробари дигар соҳаҳо асосан ба зиммаи аҳли заҳматкаши соҳаи педагогика воғузур шудааст.

Масъалаи таълиму тарбияи миллӣ аз ҷониби ҷомеа яке аз проблемаҳои муҳиму рӯзмарраи замони муосир ба ҳисоб рафта, паҳлӯҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ сиёсиро дарбар мегирад. Дар ин навъи тарбия ҷомеа, муҳити гирду атроф, муносибати рафиқон ва талаботи ҷомеа нақши муҳим доранд.

Тарбияи миллӣ, хусусиятҳои хоси худро дошта, ба ташаккули ҷаҳонбинии наврасону ҷавонон таъсири амиқ мерасонад. Аз ин лиҳоз тарбияи миллӣ дарк ва ифтихори миллии шаҳрвандонро афзун менамояд. Аз ҷумла,

- шаҳрвандон ба кадрҳои қимати арзишҳои миллӣ ва умумибашарӣ, рамзҳои давлатию миллӣ мерасанд;

- моҳияти давлати миллӣ дарк шуда, ҳамагон барои ҳифз, ободӣ ва шукуфоии Ватани хеш талош меварзанд;

- маҷмӯи сифатҳои (маънавӣ) мардум сайқал ёфта, ба қадри забони модарӣ, адабиёт, таърих, анъана ва расму оинҳои волои худ мерасанд;

- ҳамкориҳои падару модарон бо муассисаҳои таълимию тарбиявӣ устувор гардида, ошноии онҳо бо асосҳои илми педагогика, тарбия дар оилаҳо тадриҷан пояи илмӣ ва касбӣ мегирад;

- наслҳои ҷавон имконият пайдо мекунанд, ки дар муносибат бо халқу миллатҳои дигар, одоби муоширатро риоя намоянд, забонҳои хориҷиро омӯзанд, дар ҷомеаи муосир мавқеъ пайдо намоянд;

- арзишҳои моддӣ, ахлоқӣ ва зеҳнию маънавии давлату ҷомеа, ки пайвандгари наслҳои онҳо, шинохтаву ҳифз мегарданд. [7;9]

Инсонро умумиятҳои бузурге, амсоли миллат, мазҳаб, дин ва одамият муттаҳид месозад ва агар зарур ояд, ба ҷониби ҳадафҳои мушаххас сафарбар карда метавонанд. Аз ин боис, истифодаи арзишҳои динӣ чун яке воситаҳои муҳими аз нав таҷдид намудани арзишҳои миллӣ ва татбиқи он дар ҷараёни таълиму тарбия, яке аз масъалаҳои муҳими пешгузаштаи соҳаи маориф мебошад. Дар ин ҷода вазифаи муҳимтарин тарбияи шахсияти худшиносу ватандӯст, дорои масъулияти баланди иҷтимоӣ, соҳиби донишу ҷаҳонбинии муосир ва ниҳоят шахсияте мебошад, ки қобилияти шинохти равандҳои мураккаби ҷаҳони имрӯзаро дошта бошад.

Ҷузъҳои таркибии арзишҳои миллӣ барои ташкил кардани барномаҳои таълим таҳкурсии асосӣ буда, сарчашмаи асосии ин арзишҳо расму русум ва урфу одати ҳаётии халқҳо, фарҳанг ва таърихи онҳо аст. Аҳамияти арзишҳои миллӣ аз он иборат аст, ки он метавонад муқовимати инсонро бар ҳар гуна ғояҳои номатлуб, ки ба таҳкурсии давлатдорӣ, дину мазҳабдорӣ ва албатта, ба пояи ватандорӣ миллатҳо зарба мезананд, пурзӯр намуда, барои пурмахсул истифода бурдани дастовардҳои шахсӣ ва ҷамъиятӣ равона созад.

Президенти кишварамон Эмомалӣ Раҳмонов доимо таъкид кардаанд, ки «Тоҷикистони соҳибистиклол, ҷомеаи навини мо ба

инсонҳои дорои хислату ҷаҳонбинӣ ва мафкураи нав ниёзманд аст. Мазмуну моҳияти ин мафкураи навро бояд ҳисси ифтихори миллӣ, давлатдорӣ, ватандустию инсонпарварӣ, умуман маҷмуи арзишҳои миллию умумибашарӣ ташкил диҳанд».

Тоҷикон яке аз қадимтарин халқ буда, бо маданият, фарҳанг, анъана, забони ширадору равон - ҳулоса, арзишҳои маънавии худ дар ҷаҳон шуҳрат пайдо кардаанд. Тарбияи шахсият дар оила, мактаб ва ҷомеа сурат мегирад, вале ин сохторҳо наметавонанд дар тарбияи шахсият бе иштироки бевоситаи ӯ муваффақ гарданд. Аз ин рӯ, худтарбиякунӣ муҳимтарин пояи ахлоқи инсон аст.

Тарбия, ҷунонки медонед, амали мақсаднок буда, барои ташаккули шахсият ва тайёрии ӯ ба ҳаёти мустақилонаи ҷамъиятӣ мусоидат менамояд. Мақсади тарбияро ҷомеа муайян мекунад. Худтарбиякунӣ бошад, идоракунии фаъолият аз тарафи худӣ шахс буда, ба ташаккули ҷаҳонбинии ӯ дар асоси мақсадҳои бошуурона гузошташуда, бо тақия ба идеал ва эътиқодҳои мавҷудбуда равона карда шудааст. Худтарбиякунӣ бояд мақсади ҳаётии ҳар як шахс ва қарзи ӯ дар назди ҳештан ва ҷомеа бошад.

Худтарбиякунӣ дар асоси кӯшишу ғайрати шахсии ҳар як фард ҷараён мегирад ва ба ҳосил кардани донишҳои нав, васеъгардонии ҷаҳонбинӣ, азхудкунии таҷрибаи ҷамъиятӣ, худшиносӣ, ташаккули сифатҳои беҳтарини маънавий равона карда шудааст.

Худтарбиякунӣ чун ҷараён аз унсурҳои алоҳидаи бо ҳам алоқаманд иборат аст, ки инҳоянд: худтаҳлилкунӣ – дида тавонистани ҷанбаҳои сусту қавии характер ва табиати худ; худҳисоботдиҳӣ – ба худ гирифтани масъулияти ҷавобгарӣ барои пиндр, гуфтор, рафтор ва умуман, барои ҳаёти худ; худҳавасмандсозӣ – қобилияти барои амал кардан омода сохтани худ бо мақсади расидан ба ҳадафҳои гузошташуда; худназораткунӣ – муқоисаи рушди шахсӣ бо нишондиҳандаҳои пешгӯишуда ё интизорӣ; худбаҳоидиҳӣ – ба таври саҳеҳ баҳогузорӣ кардани амалҳои худ.

Худтарбиякунӣ дар асоси худбаҳодиҳии комилан мувофиқ ба амалҳои шахс сурат мегирад. Шахсият танҳо дар ҳолате қадами аввалини худтарбиякуниро мегузорад, ки агар зиддияти ботинии ҷараёни ташаккули сифатҳои худро дарк намояд ва дар роҳи ҳалли он кӯшиш намояд.

Методҳои худтарбиякунӣ инҳоянд - худбоваркунонӣ, худталқинкунӣ, худфармондиҳӣ, худтанқидкунӣ, худмаҷбуркунӣ, худмуҷозоткунӣ ва ғайра. Мотивҳои сотсиалӣ ё иҷтимоӣ низ вучуд доранд - ба ҳурмату эҳтироми атрофиён ноил гаштан, аз дигарон қафо намондан, дар коллектив мавқеъ ва мақоми воло доштан, ба одамон некӣ кардан, вазифаи ҷамъиятии худро баҷо овардан, вазифаи шаҳрвандии худро адо кардан ва ғайра.

Дар таҳқиқоти психологию педагогӣ се гурӯҳи усулҳои худтаъсиркунӣ зими худтарбиякунии шахс нишон дода шудааст: худшиносӣ (омӯзиши шахсияти худ), худмушоҳидакунӣ, худтаҳлилкунӣ, худбаҳодиҳӣ. Худмушоҳидакунӣ ин мушоҳидакунии шахсият, олами ботинию психикии худ ва қайди натиҷаҳои он ба шумор меравад, ки дар ҷараёни иҷрои ҳаракатҳои муайян ба он тағйирот ворид карда мешавад. Худтаҳлилкунӣ бошад, таҳлили пиндор, гуфтор ва кирдори худ бо ҷавобдиҳӣ ба саволҳои зерин ҳисбида шудааст: барои чӣ ман ин тавр гуфта ва карда истодаам? Барои чӣ ман муносибати мазкурро идома диҳам ва ё дигар кунам? Агар каме дигар хел гӯям ва ё амал намоям чӣ мешавад?

Ҳамзамон, бояд донист, ки худтарбиякунии шахс марҳилаҳо дорад, ки онҳо бояд ҳатман риоя шаванд: қабули қарор, худомӯзишкунӣ, интихоби воситаҳо, таҳияи нақша ва иҷрои он.

Аз ин рӯ, ҳар шахс ва ҳар халқу миллатро зарур аст, ки ба қадри онҳо бирасанд, зеро дар акси ҳол ва дар ниҳоят чунин руҳ медиҳад, ки Иқболи Лоҳурӣ дар як байти худ фармудааст:

Ҳар кӣ бар худ нест фармонаш равон,
Мешавад фармонпазири дигарон.

Чаҳонишавӣ осори манфии зиёде дорад, ки ба андешаи муҳаққиқони муосир хароб шудани муҳити зист, тамоюлоти манфӣ дар иқтисоди миллӣ, бӯҳрони давлатҳои миллӣ, таъсири фарҳанги ғарбӣ, рушди тариқатгароӣ ва ҷудоиталабии қавмӣ ва ғайра аз ҷумлаи онҳоянд. Чаҳонишавӣ дар маҷмӯъ ҳолӣ аз ҷавҳари ахлоқӣ аст. Зеро тамаъ, ғазаб ва ҷаҳл дар замони муосир бе монеа рушд карда истодаанд. Дар гузашта меъёрҳои суннати ахлоқу одоб дар ҷомеаҳо пеши роҳи ин рафторҳои зиштро мегирифтанд. Ҳоло ин кор ғайриимкон гаштааст.

Ҷиҳати манфии дигари чаҳонишавӣ бӯҳрони давлатҳои миллӣ аст. Дар ин росто абарқудратҳои иқтисодҳои миллиро таҳти нуфузи худ қарор додаанд ва қонунҳою меъёрҳои миллӣ дар зери таъсири қонунҳо ва созишномаҳои байналмилалӣ қамаҳамият мешаванд.

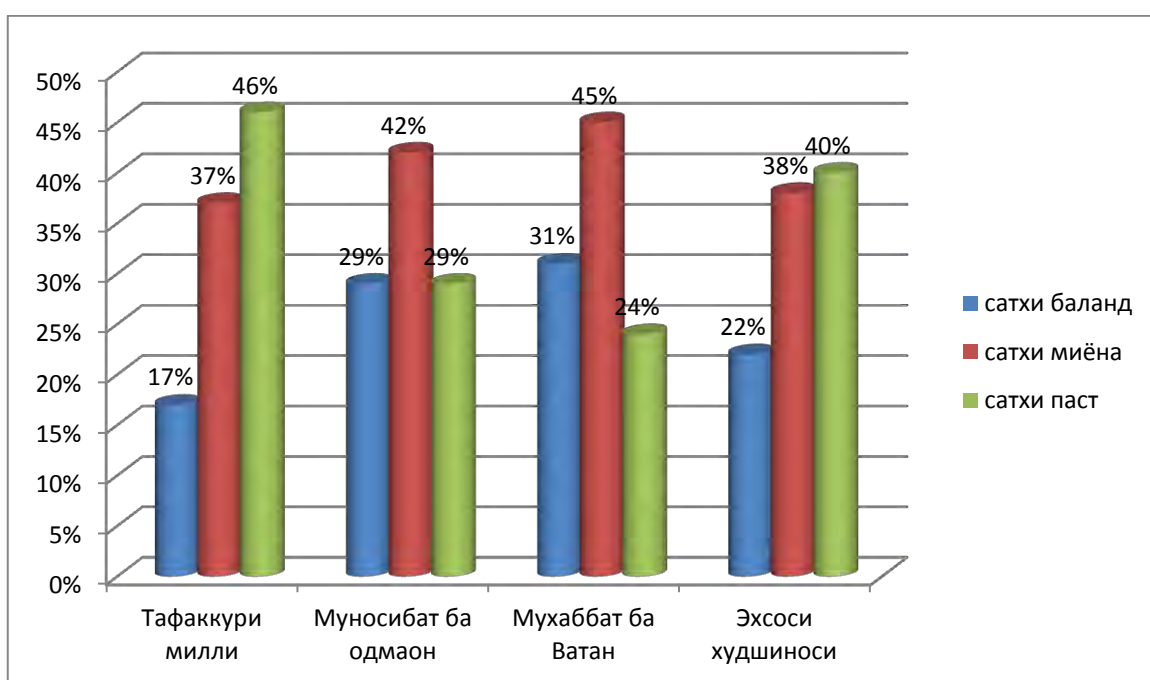
Муҳити иҷтимоии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ мутанаввеъ аст. Онро омӯзгорон, маъмурияти мактабҳо ва хонандагон намоёндагӣ мекунанд. Ҷуноне ки натиҷаҳои кори амалии мо нишон медиҳанд, аксарияти хонандагон – 68 %, дар оилаҳои зиндагӣ мекунанд, ки волидайнӣ онҳо дорои маълумоти миёна мебошанд, кӯдаконе, ки волидайнӣ онҳо дорои маълумоти олӣ мебошанд, 32%-ро ташкил медиҳанд. Аз ин рӯ, хонандагон дорои сатҳи гуногуни зеҳнӣ ва малакаҳои муошират мебошанд.

Яке аз усулҳои тарбияи ватандӯстӣ ва шаҳрвандии хонандагон ҷалби онҳо ба корҳои беруназсинфӣ маҳсуб меёбад. Тадқиқот дар ин самт нишон медиҳанд, ки байни талаботи ҷомеаи муосир нисбати шуури шаҳрвандӣ ва ватандӯстии хонандагон ва мавҷуд набудани як низом ва шарту шароитҳои муайян дар самти тарбияи шаҳрвандӣ ва ҳисси ватандӯстӣ дар кӯдакон ва наврасон номутаносибӣ вучуд дорад. Ҷояи пешбарандаи таҷрибаи таълимӣ аз фароҳам овардани шароит барои ташаккули тафаккури миллии хонандагон тавассути иштироқи онҳо дар корҳои беруназсинфӣ иборат мебошад, ки барои худтатбиқкунӣ ва фаъолияти эҷодии хонандагон шароит фароҳам меорад.

Кор оид ба ташаққули шуури шаҳрвандию ватандӯстии хонандагон аз таҳлили вазъи воқеии огоҳии хонандагон оғоз гардид. Мақсади омӯзиш муайян кардани худшиносии миллии хонандагон мебошад. Муносибат нисбати одамон (эҳтироми калонсолон, муносибати дӯстона, ғамхорӣ, ростқавлӣ, таҳаммулпазирӣ).

Дар раванди ташҳиси аввалия, ки аз рӯйи усули махсус таҳияшуда дар синфҳои 7-9 гузаронида шуд, нишондиҳандаҳои зерини муносибати хонандагон ба ҷомеа муайян карда шуданд:

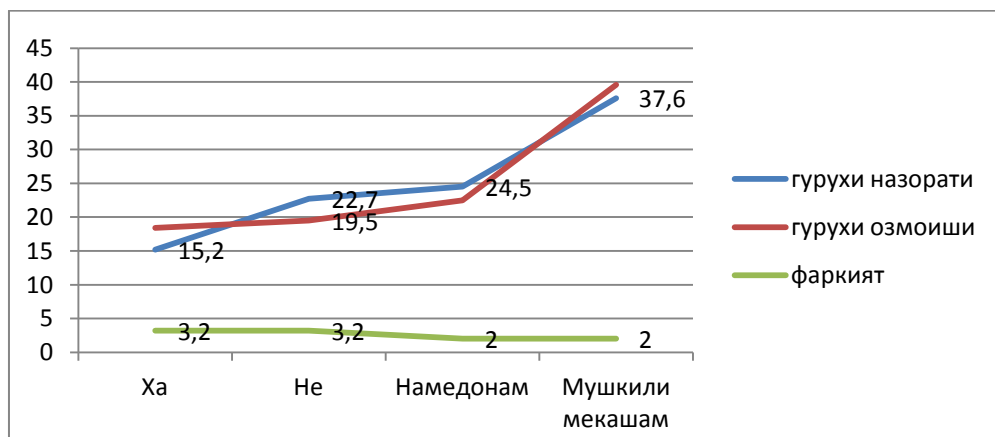
Диаграммаи 4.

Натиҷаҳои омӯзиш баёнгари онанд, ки шумораи зиёди хонандагон – 46%, тафаккури милли, худшиносии милли тасаввуроти дақиқ надоранд.

Ҳамзамон, бояд зикр намуд, ки теъдоди зиёди мусоҳибон дар ҷавоб додан мушкилӣ мекашиданд ва гирифтани назари онҳо низ душвор ба даст меомад. Аксари ҷавобҳои пешкашшуда пурра набуда, варианти “ҳа”, “не”, “намедонам”, “мушкилӣ мекашам” ва ғайраро ташкил меод. Натиҷаи пурсиш дар диаграммаи 3 пешниҳод мегардад.

Диаграммаи 5.

Чорабиниҳои беруназсинфӣ ҳамчун қисмати таркибии раванди таълиму тарбия дар мактаб, яке аз шаклҳои ташкили вақти холии хонандагон маҳсуб меёбад. Хонандагони фаъол ва бошуур аз ҳамсолони худ дар рушди ақлонӣ ё нишон додани маҳорату қобилиятҳои мушаххас (дар соҳаи мусиқӣ, санъат ва ғайра) пешсафанд.

Муҳаққиқ Давлатзода Қ. чунин қайд мекунад: «Имрӯз яке аз омилҳои муҳим дарки масоили ташаккул ва рушди сифати шаҳрвандӣ, ташаккули фарҳанги шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон, наврасон ва ҷавонон ба ҳисоб меравад. Ташаккули сифатҳои шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон дар машғулиятҳо ва фаъолиятҳои беруназсинфӣ имкониятҳои васеи зоҳиршавии қобилиятҳои шахсии онҳоро фароҳам оварда, барои дар оянда пайдо кардани ҷойгоҳ ва мақоми муносиб дар ҷомеа ва ифодаи мавқеи шаҳрвандӣ-ватандӯстиашон шароити мусоид фароҳам меорад».

Истифодаи маводи кишваршиносӣ дар корҳои беруназсинфӣ барои ба таври боварибахш ва қонеъкунанда оиди далелу воқеа ва рӯйдодҳои таърихӣ сухан ронандан имконият фароҳам меорад. Мавриди зикр аст, ки мақсади фаъолияти кишваршиносӣ рушди тафаккури хонандагон ва ҳавасмандагардонии хонандагон ба омӯзиши мустақилонаи таърихи маҳалли худ маҳсуб меёбад.

Навгони тачриба аз бунёди низоми равишу усулҳо ва шаклҳои кори беруназсинфӣ иборат мебошад, ки ба тарбияи шахрвандӣ-ватандӯстии хонандагони аз ҷиҳати иҷтимоӣ фаъол мусоидат мекунад. Аз ҷумла, дарсҳои шуҷоат, саёҳатҳои маҷозӣ, шабнишиниҳои таърихӣ, кор бо нигораҳо (экспонатҳо) ва сарчашмаҳои осорхонавӣ, навиштани корҳои илмӣ-таҳқиқотиро метавон ном бурд

Татбиқи Консепсияи миллии тарбия дар амалияи педагогӣ механизмҳои зеринро дар бар мегирад:

- мунтазам гузаронидани чорабиниҳои синфӣ, беруназсинфӣ ва мактабӣ;
- иштироки хонандагони болаёқат дар викторинаҳо, озмунҳо, мусобиқаҳо, конференсияҳо на танҳо дар сатҳи маҳал, балки дар даври шаҳрӣ ва вилоятӣ;
- бунёди пойгоҳи маводи методӣ.

Маҳфилҳои мактабӣ «Хониши бадеӣ», «Эҷодиёти даҳонакии халқ», «Ватандӯст» ва дигар арзишҳои миллию демократӣ амал мекунанд, ки барои рушди қобилиятҳои эҷодӣ ва мустақилияти хонандагон новобаста аз сатҳи ташаббускории онҳо мусоидат мекунанд.

Мақсади тачриба: фароҳам овардани шароит барои ташаккули шуури миллии хонандагон дар машғулиятҳои синфӣ ва беруназсинфӣ бо воситаи истифода аз маводи зарурӣ.

Барои ноил шудан ба ин ҳадаф вазифаҳои зерин муайян карда шуданд:

- омӯзиши адабиёт оид ба мавзӯ;
- гузаронидани ташҳиси аввалия бо мақсади муайян намудани дараҷаи ташаккули шуури шаҳрвандӣ - ватандӯстии хонандагон;
- интихоби равишу усулҳо, шаклҳои дарс ва корҳои беруназсинфӣ оид ба тарбияи ватандӯстӣ ва шуури шаҳрвандии хонандагон;
- ташҳиси такрорӣ барои муайян кардани тағйирот дар ташаккули шуури шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон;
- таҳлили натиҷаҳои бадастомада.

Хулосаҳои асосӣ:

Ҳамин тариқ, натиҷаи асосии фаъолияти синфӣ ва беруназсинфӣи хонандагон баланд бардоштани савияи шуурнокии шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон мебошад.

Дар адабиёти методӣ ва дар таҷрибаи мактабҳо, маъмулан, се шакли кори беруназсинфӣ муайян карда шудаанд: фардӣ, гурӯҳӣ ва оммавӣ. Кори фардӣ бо хонандагони ҷудогона, ки дар мусобиқот ва олимпиадаҳои ҳузурӣ ва ғайриҳузурӣ ширкат менамоянд, дар конференсияҳо бо маърузаҳо баромад мекунанд, газетаҳои деворӣ ва албомҳо тартиб медиҳанд, маърузаву презентатсияҳо тайёр менамоянд, гузаронида мешавад. Кори фардӣ мунтазам ва ё ғайримунтазам анҷом дода мешавад.

Шаклҳои гурӯҳии кори беруназсинфӣ дорои сохтори муайяни ташкилӣ ва ҳайати нисбатан доимии иштироккунандагоне мебошанд, ки манфиатҳои умумӣ доранд. Ин шаклҳо ба гурӯҳҳо, клубҳо, иттиҳодияҳои гуногун тааллуқ доранд. Машғулиятҳо мунтазам гузаронида мешаванд. Ба онҳо чунин чорабиниҳо, ба монанди шабнишиниҳо, озмунҳо, вохӯриҳо дохил мешаванд. Ин чорабиниҳо ғайримунтазам гузаронида мешаванд.

Фаъолияти илмӣ-тадқиқотӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ на танҳо барои қонеъгардонии талаботи маърифатӣ, инчунин бо мақсади қонеъгардонии як қатор талаботҳои дигари шахсияти хонанда ба роҳ шудааст: худсобиткунӣ, ҳештангароӣ ва худмуайянкунӣ ба роҳ монда шудааст. Фаъолияти илмӣ-тадқиқотии хонандагон шаклҳои шавқовари ҳамкориҳои мутақобилаи омӯзгорон ва хонандагонро эҷод мекунад, ки хеле муҳим арзёбӣ мегарданд ва ба раванди умумии таълим ба таври табиӣ ворид гардида, татбиқ мешаванд. Инчунин, ба омили пуриктидори самаранокии фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва пешрафти омӯзгору хонанда мубаддал мегарданд.

Шаклу усулҳои гуногуни кори беруназсинфӣ доир ба тарбияи худшиносии миллӣ ва дониستاني арзишҳои миллии хонандагон

мавҷуданд, аз ҷумла гузаронидани чорабиниҳои дорои хусусияти маърифатӣ дар осорхонаи маҳаллӣ. Ин чорабиниҳо иборатанд аз тамошои осорхона, машғулият-экскурсия ба осорхона, дарси шуҷоат, шабнишиниҳои осорхонавӣ, конференсияи хонандагон, истифодаи экспонатҳои осорхона ба сифати васоити таълимӣ дар синфхона, намоиши ашъҳои осорхонавӣ дар рафти мусоҳиба бо омӯзгорон, тайёр намудани маърузаҳо, гузоришҳо ва машғулиятҳо аз ҷониби хонандагон бо роҳбарии омӯзгорон дар асоси кори мустақилонаи онҳо дар осорхона ва чорабиниҳои дигар.

Дарси омӯзишии «Баҳри Ватан ҷон фидо мекунем» яке аз шаклҳои маъмултарини машғулиятҳои беруназсинфӣ маҳсуб меёбад. Дарси мазкурро метавон дар шакли ҳикояи таърихӣ, бозгӯи саргузашт ва мубоҳиса гузаронд. Аксар вақт дарси мазкур аз ҷониби собиқадорон гузаронида мешавад, ки на танҳо барои муайян кардани ҳаёти меҳмонон, балки барои гузаронидани суҳбати пешакӣ бо онҳо муҳим арзёбӣ мегардад.

Мақсад аз ин гуна суҳбат - интихоби мазмуну мундариҷа ва шакли суҳанронии бадеӣ мебошад. Дар мавридҳои зерин тайёрии пешакӣ талаб карда намешавад: суҳбат бо хонандагон дар бораи машғулияти оянда, тайёр кардани гузоришҳо, иҷрои композитсияи адабӣ-музикӣ.

Пас аз гузаронидани дарси «Баҳри Ватан ҷон фидо мекунем» дар давоми чанд рӯз натиҷаҳо роҷамъбааст намудан лозим аст, аз ҷумла дар шакли мубоҳиса, мубодилаи таҷриба. Муҳокима дар хонандагон маҳорати таҳлил кардан, дарки айнии он чизеро, ки шунидаанд ва дидаанд, ташаккул медиҳад ва ба тасхеҳи баҳогузорӣ ва муҳокимарониҳои шахсии онҳо мусоидат хоҳад кард.

Маводи дарси мазкурро дар раванди гузаронидани соатҳои тарбиявӣ, чорабиниҳои беруназсинфӣ ва ҳангоми гузаронидани вохӯриҳо бо собиқадорони ҷангу меҳнат, инчунин ҳангоми баррасии мавзӯи Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар дарси таърих истифода бурдан мумкин аст.

Дар амал осорхонаи мактабӣ шаклҳои инноватсионии фаъолиятро мавриди истифода қарор медиҳад: экскурсияи маҷозӣ, семинарҳои фосилавӣ, намоиши экспонатҳои нави осорхона, таҳияи брошюраҳои мавзӯӣ, роҳнамоҳо ва лоиҳаҳои илмӣ. Экскурсияи маҷозӣ ба монанди экскурсияи муқаррарӣ гузаронида мешавад: хонандагон бояд ба ҷойҳои таъиншуда сафар кунанд, корҳои фаҳмондадиҳӣ бурда, ба онҳо маълумотҳои зарурӣ пешниҳод карда мешаванд.

Талабот ба экскурсияи маҷозӣ, ҳамчун шакли ташкилии кор, аз талаботи экскурсияи анъанавии воқеӣ фарқият надорад, лекин он дорои хусусиятҳои хос мебошад: амсиласозӣ дар речаи вақти воқеӣ; амсиласозии муҳити зист бо дараҷаи баланди воқеият; қобилияти таъсиргузорӣ ба муҳити худ ва барқарор кардани иртиботи мутақобила.

Объектҳои сайёҳат дар интернет ҷойгир карда шуда, аксҳои объектҳои воқеӣ, экспонатҳои осорхонавӣ, тарҷумаи ҳоли шахсиятҳои таърихӣ, фотомонтаж, расмҳо, ёдгориҳои фарҳангӣ, ки осори шахсиятҳои таърихӣ, маводи интиқодиро инъикос менамоянд, ба намоиш гузошта мешаванд. Аз ин рӯ барои шиносоии қаблӣ ба омӯзгори фан воқеан саёҳат намудан ба ҷою макони воқеӣ ҳатмӣ нест ва ӯ метавонад маълумоти лозими аз сомонаҳои интернетӣ пайдо намуда, баъдан ба хонандагон барои боздиди он мавзӯ тавсия диҳад.

Нақшаи омодашавӣ ва баргузори саёҳатҳои маҷозӣ:

- муайян намудани мақсади саёҳат;
- интихоби объекти тадқиқот;
- ҷустуҷӯи мавод оиди объекти омӯхташаванда дар шабакаи интернет;
- тасвияи масоил;
- муайян намудани вазифаҳо, ки ҳалли онҳо барои хонандагон ҳатмӣ арзёбӣ мегардад;
- муайян намудани тартиби шиносӣ бо сомона ва омодашавии дастур барои хонандагон дар сомонаҳо;

- муайян кардани шакли ҳисобот ва ё тасвири маҷозии натиҷаҳои экскурсия.

Яке аз шаклҳои чорабиниҳои умумимақтабӣ шабнишиниҳо дар мавзӯҳои таърихӣ маҳсуб меёбанд. Хусусияти фарқкунандаи онҳо бо ҳам пайвастании мазмуну мундариҷаи илмии шабнишиниҳо бо намоишҳои шавқовар, ҳаяҷонбахш ва пуртаъсир мебошад. Ҳамзамон, усулу равишҳои гуногун аз маҷмуи технологияҳои интерактивӣ ва усулҳои инноватсионӣ ҳангоми ташкил ва гузаронидани корҳои беруназсинфӣ мавриди истифода қарор дода мешуданд.

Дар қори беруназсинфӣ баргузориҳои шабнишиниҳои кишваршиносӣ дар мавзӯҳои ватандӯстӣ, ҳуқуқи инсон ва маърифатнокии шаҳрвандӣ муҳим арзёбӣ мегарданд. Вазифаи асосии шабнишиниҳои кишваршиносӣ аз он иборат аст, ки воситаҳои гуногуни бадеӣ (хониши бадеӣ, мусиқӣ, суруд, намоишҳо) илова бар маърузаҳо ва лексияҳо ба хонандагон дар дарки муҳтаво ва арзишмандии рӯйдодҳои таърихӣ, воқеаҳо ва ҳақиқати таърихӣ кумак менамоянд.

Дар муассисаҳои таҳсилоти умумии таҷрибавӣ нисбати ташкилу баргузорӣ ва мазмуну мундариҷаи шабнишиниҳо талаботи зерини педагогӣ дар самти тарбияи худшиносию худогоҳӣ гузошта мешаванд:

1. Шабнишинӣ на ҳамчун ҳадафи ягона, балки воситаи таълиму тарбия дар назар дошта мешавад. Аз ин рӯ, он бояд тамоили ғоявӣ дошта бошад ва дар кӯдакон чунин таассуроте боқӣ гузорад, ки дар онҳо асосҳои шаҳрвандият, маънавиёт, ватандӯстӣ, меҳрубонӣ ва ғамхориро нисбат ба дигарон тарбия намоянд.

2. Яке аз талаботи муҳими педагогии шабнишиниҳо ҷалби доираи васеи хонандагон ба он мебошад, то ки ҳар яке аз онҳо истеъдод ва майлу хоҳиши фаъол буданро нишон диҳад. Ин талабот, дар навбати худ, муносибати тафриқавӣ нисбати ҳар як наврас, ба назар гирифтани хусусиятҳои инфиродии онҳо, майлу рағбат ва қобилиятҳои онҳоро тақозо менамояд.

3 . Шабнишинӣ бояд шавқовар бошад. Яке аз шартҳои асосӣ пешниҳоди шаклҳои гуногуни ҳисобот, хониши бадеӣ, воҳӯриҳо бо иштирокчиёни рӯйдодҳои таърихӣ ва ғайра мебошад.

Мавзӯ ва мундариҷаи чорабиниҳо метавонанд гуногун бошанд. Чорабиниҳои мазкур дар баробари гуногуншаклии жанрҳо, дар мавзӯи муайян гузаронида мешаванд, яъне самти муайяни мавзӯӣ доранд.

Дар арафаи Иди Ғалаба 9-май бо иштироки собиқадорони ҚБВ дар мавзӯи «Мо қадрамонони худро эҳтиром менамоем», шабнишинӣ гузаронидем. Чорабинӣ дар шакли маҷаллаи шиғоҳӣ, бо тағйир додани мавзӯи сахнаҳо (оғози ҷанг - Москва - Берлин - Ғалаба) баргузор гардид. Дар рафти чорабинӣ аз ашъори шоирони маъруфи тоҷик шеърҳо кироат шуданд, бо иштироки собиқадорон сурудҳои сахнаҷаҳо намоиш дода шуданд.

Яке аз шаклҳои самарабахши қори беруназсинфӣ дар самти тарбияи шаҳрвандӣ ва ватандӯстӣ «Ҳафтаи таърих ва ҷамъиятшиносӣ» мебошад. дар ин ҳафта метавон гузаронидани чунин чорабиниҳоро ба нақша гирифт: чорабинӣ бахшида ба «80-солагии шаҳри Душанбе», намоиши расмҳои зерини «Пойтахти азизи ман Душанбе»; викторинаи «Таърихи сарзамини тоҷикон»; озмуни эҷодии «Шаҳри бостонӣ- Панҷакент»; викторина: «Шахсиятҳои бузурги сарзамини тоҷикон», «Шаҳри Душанбе дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ» озмуни муаммоҳо ва кроссвордҳо ва ғ.

Омодагии дуруст ва дар сатҳи зарурӣ баргузор намудани ҳафтаи ҷамъиятшиносӣ барои ҳавасманд гардонидани хонандагон ба омӯзиши таърихи кишвар, рӯйдодҳо ва шахсиятҳои таърихӣ мусоидат менамояд. Ин шакли фаъолият боиси барангехтани шавқу завқи маърифатӣ, имкониятҳои эҷодӣ мегардад, ҷаҳонбинии хонандагонро васеъ намуда, фаъолияти ҷустуҷӯӣ, тадқиқотиро инкишоф медиҳад, мавқеи фаъоли шаҳрвандиро ташаккул медиҳад.

Қорҳои беруназсинфӣ ва мониторинги шаклҳои гуногуни қори беруназсинфӣ дар мактабҳои пойгоҳӣ нишон доданд, ки ин шакли қор

барои тарбияи худшиносии хонандагон дорои имкониятҳои зиёд мебошад. Бояд қайд намуд, ки омӯзгори дорои маҳорати зарурии педагогӣ дар сатҳи методикаву технологияҳои муосир, ҳамеша ба натиҷаҳои мусбӣ ноил мегардад.

Ташаккули ҷаҳонбинии хонандагон дар машғулиятҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ, дар оила ва ё аз ҷониби хонандагон ба таври мустақилона, инчунин дар татбиқи амалии донишу малакаҳои бадастомада идома меёбад. Ба ҳам пайвастании равандҳои синфӣ ва беруназсинфӣ на танҳо омӯзиши мафҳумҳоеро, ки фанҳои таълимӣ онҳоро дар бар мегиранд, ҳавасманд мегардонад, балки амалан хонандагонро ба ҳаёт омода сохта, арзишҳои ахлоқии башариятро ташаккул медиҳад, ки ба хонандагон имконият медиҳанд дар муносибатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, байнишахсӣ ва дигар муносибатҳо мавқеи худро муайян кунанд, дар баробари таъсири манфии воқеияти муосир муқовимат кунанд.

Боиси хушнудист, ки ҳамасола Озмуни ҷумҳуриявии «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст» тахти сарпарастии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон баргузор мешавад.

Озмун бо мақсади баланд бардоштани завқи китобхонӣ, тақвияти нуруи зеҳнӣ, дарёфти чехраҳои нави суҳанвару суҳандон, арҷ гузоштан ба арзишҳои миллию фарҳангӣ, инкишофи қобилияти эҷодӣ, таҳкими эҳсоси худогоҳию худшиносӣ, тақмили захираи луғавӣ, тақвияти ҷаҳони маънавӣ миёни аҳолии кишвар, аз ҷумла, хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва дигар табақаҳои аҳолии кишвар доир мегардад. Ба мавзӯҳои Ватану ватандӯстӣ, ваҳдати яқпорчагии Тоҷикистон, тавсифи ғояҳои Истиқлол, тараннуми дӯстию рафқат, озодию осоиштагӣ, сулҳу субот, инъикоси саҳми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат дар таҳкими давлатдорӣ миллӣ, мавзӯи об ҳамчун сарчашмаи ҳаёт, инсондӯстӣ, хайру саховат, накукорӣ, васфи ҷашнҳои Наврӯз, Меҳргон, Сада, Тиргон, ишқи поки

инсонӣ, эҳсонкорӣ ва тасвири табиати зебои кишвар бартарӣ дода мешавад.

Бояд кайд кард, ки шавқи китобхонӣ дар кӯдак бояд аз хонавода ибтидо бигирад. Кӯдак чун мебинад, ки падару модар ё дигар аъзои хонавода ба хонадани китобе ё маҷаллаву рӯзномае машғул ҳастанд, кӯшиш мекунад ба онҳо пайравӣ намояд ва ин рафтор оҳиста - оҳиста ба як амали муқаррариву ҳамешагӣ табдил меёбад.

Агар дар хона падару модар роҷеъ ба ягон ҳодисаву воқеа нуктаи ҷолибе нақл кунанд, бигӯянд, ки инро аз фалон китоб хондам, ё ин ки дар мавриди ягон китоби шавқовар ба фарзанд нақл кунанд, ё ин ки дар назди кӯдак китоберо бо овози баланду фораҷ кироат кунанд, ё ин ки бар ивази хондани ягон китоб ба ӯ мукофот таъин кунанд, - ҳамаи ин рафторҳо ба кӯдак таъсири мусбат хоҳанд расонд ва нисбат ба китобу китобхонӣ дар дили кӯчаки ӯ шӯълае хоҳанд афрӯхт.

Сардори давлат дар мавриди баррасии лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» таъкид карда буд: «Дар ҳамаи зинаҳои таълиму тарбия ва такмили ахлоқу маънавиёт масъулияти асосӣ бар дӯши падару модар аст. Зеро падару модар дар сарғаҳи андешаву эҳсос ва рушди ҷаҳонбинии кӯдак қарор доранд, фарзандон дунёро бо ҷашму дили онҳо мебинанд, мешиносанд ва муносибати худро ба олами атроф, қабл аз ҳама, аз дидгоҳи падару модар муайян мекунанд, умуман ақлу идрок, ҷаҳонбинӣ ва фазилати маънавии падару модар аввалин сарчашмаест, ки дар зехну шуури кӯдак нақши ҳамешагӣ пайдо мекунад ва нуфузи он дар зиндагии инсон як умр боқӣ мемонад».

Падару модарон бо роҳу воситаҳои гуногун ба фарзандон ахлоқу маънавиёт меомӯзанд ва яке аз василаҳои муосир дар ин маврид хидояти онҳо ба китобхонӣ мебошад. Волидайн барои он ки фарзандҳоро ба китобхонӣ ташвиқу тарғиб намоянд, бояд худашон китобдӯст, сермутолиа ва аз фазилатҳои китоб огоҳ бошанд.

Пешбурди ҷомеа, болоравии сатҳи зиндагии мардум, азхудкунии имкониятҳои нави технологӣ ва дар умум рушди иқтисодӣ, иҷтимоию фарҳангӣ аз комёбии илму маориф, махсусан ташкили босамари ҷараёни таълиму тарбияи наврасону ҷавонон вобаста аст.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба соҳаи маориф, таълиму тарбияи насли наврасу у ҷавонон тавачҷӯҳи махсус зоҳир намуда, қайд мекунанд, ки «Мактаб макони муқаддасе мебошад, ки фарзандони мо дар муҳити он соҳиби саводу маърифат ва илму дониш мегарданд, мероси гаронбаҳои таъриху фарҳанги халқамонро аз худ мекунанд, сабақи ватандӯстиву ойини ватандорӣ мегиранд ва ба туфайли он дар ҷомеа мақоми арзанда пайдо менамоянд. Мо барои беҳтар кардани сатҳу сифати таълим дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот бояд тамоми шароити заруриро муҳайё карда, дар ин раванд масъулияти падару модар, аҳли ҷомеа ва омӯзгоронро боз ҳам баланд бардорем».

Дар ин радиф, роҳбарону масъулони соҳаро зарур аст, ки сатҳу сифати таълимро баланд бардошта, ҷиҳати боло рафтани савияи донишу маърифатнокии хонандагон тадбирҳо роҳандозӣ намоянд.

Расми 3.

Дар Барномаи давлатии тарбияи насли наврас дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2017 чунин роҳу усулҳои ташаккули ҷаҳонбинии наврасон муайян гардидааст:

-ташаккули андешаву шуури миллӣ, гиромидошти анъанаҳои умумибашарӣ, ҳисси ватанпарастӣ, зеҳни солиму ақли расо, хислатҳои ҳамидаи инсонӣ, аз ҷумла рафтор, пиндор ва гуфтори нек;

ташвиқ ва тарғиби пандномаи ахлоқии ниёгон, таҳаммулпазирӣ, муомилаву муошират ва фазилатҳои писандидаи инсонӣ;

- ба роҳ мондани тарғибу ташвиқот тариқи воситаҳои ахбори омма чихати рушду ташаккули тарбияи насли наврас дар шароити муосир;

- таъмини тарзи ҳаёти солим, пешгирӣ намудани ҳодисаҳои чинояткорӣ ва рафторҳои номатлуб.

Тавсияҳои методӣ барои директорон, омӯзгорону роҳбарони синфҳо, ташкилоти муассисавӣ, сохторҳои дахлдори давлатӣ ва ниҳодҳои иҷтимоиву ҷамъиятӣ

1. Роҳбарияти муассисаи таълимӣ :

- гузаронидани суҳбату вохӯриҳо бо роҳбарони синф, Ассоциатсияи волидону омӯзгорон (АВО), кумитаи иттифоқи касаба оид ба ташаккули худшиносии миллӣ;

- ҷалби равшаносиҳо чихати гузаронидани суҳбатҳои психологӣ бо хонандагон ва расонидани ёрии психологӣ ба онҳо ба ин васила кам кардани сатҳи хавф, эҳтимолияти ба гурӯҳи зикршуда шомил шудани хонандагон, вусъати корҳои тарбиявӣ дар ин самт;

- бо дарназардошти сабабу омилҳо ҷалби намояндагони мақомоти дахлдори давлатӣ, соҳибкорон, ниҳодҳои иҷтимоию ҷамъиятӣ чихати ҳалли мушкилоти хонанда ва оилавии он;

- пешниҳоди маълумоти фаврӣ ба падару модар (шахсони онҳоро ивазкунанда) ва мақомоти дахлдори давлатӣ дар бораи аз муассиса хориҷ гардидан ё ба муассисаи таълимии дигар гузаронидани хонанда.

2. Омӯзгорони соҳибтаҷриба:

- ба дарсҳои иловагӣ фаро гирифтани хонандагоне, ки донишашон суст аст, ки майли тарқи таҳсил доранд. Ҳавасаманд намудани онҳо ба омӯзиш. Тавсеаи корҳои таълимӣ .

3. Роҳбари синф:

- муайян кардани омил, сатҳи хавфи хонандагоне, ки эҳтимолияти ба “гурӯҳи хавф” шомил шуданашон бештар аст;

- таҳия ва пешниҳоди рӯйхати хонандагони “гурӯҳи хавф” ба роҳбарияти муассиса;

- гузаронидани вохӯриву ҷамъомадҳои синфӣ бо кумитаи падару модарон ва психологи муассиса оид ба хонандагоне, ки эҳтимолияти ба “гурӯҳи хавф” шомил шуданашон бештар аст;

- тавсеаи ҳамкорӣ ва андешидани тадбирҳои амалӣ ҷиҳати паст кардани сатҳи хавф ва пешгирии хонандагоне, ки эҳтимолияти ба “гурӯҳи хавф” шомил шуданашон бештар аст;

- мунтазам кор бурдан бо хонандагони “гурӯҳи хавф”.

4. Ассосиатсияи волидону омӯзгорон (АВО)

- баргузорию суҳбату вохӯриҳои судманд бо раиси маҳалла, ҷамоати деҳот, ниҳодҳои ҷамъиятию иҷтимоӣ ҷиҳати ҳалли мушкилоти хонандагони берун аз таҳсил;

- якҷоя бо роҳбарияти муассисаҳои таълимӣ гузаронидани суҳбату ҷамъомадҳои мақсаднок бо падару модарон ва ниҳодҳои ҷамъиятию иҷтимоӣ ҷиҳати дастгирии хонандагоне, ки дар берун аз таҳсил қарор доранд;

- ҷалби раиси маҳалла, ҷамоати деҳот, ниҳодҳои иҷтимоиву ҷамъиятӣ ва соҳибкорону шахсони саховатманд ҷиҳати дастгирии оилаҳои камбизоат ва хонандагоне, ки мушкилоти оилавӣ доранд;

- тавассути соҳибкорон ва шахсони саховатманд бо маблағу ҷиҳозҳои зарурии рӯзғор дастгирӣ намудани падару модарони камбизоат.

5. Созмонҳои талабагӣ

- созмон додани гурӯҳи фаъол вобаста ба амалигардонии Низоми огоҳонии барвақтӣ ва корҳои тарғиботӣ ҷиҳати пешгирии тарки таҳсил намудани хонандагон;

- вобаста кардани хонандагони фаъол бо хонандагони сустхон, ташкили омӯзиши муштарак, ба роҳ мондани корҳои гурӯҳӣ, ба ин

васила равона кардани худӣ хонандаи дар берун аз таҳсил қарордошта ба ҳалли мушкилоти таълимӣ ;

- тавассути хонандагони ҷаҳон ҳавасманд намудани хонандагони сулҳон ба омӯзиш;

- ташкили маҳфили ҷаҳонмадҳо ва таъмини иштироки хонандаи дар гурӯҳи берун аз таҳсил дошта, ба маҳфилҳо ба ин васила баланд бардоштани ҳавасмандӣ ва масъулияти хонандагони гурӯҳи зикршуда дар ташкили баргузори чорабиниҳои мазкур.

7. Психологи муассисаи таълимӣ:

- дар асоси пешниҳоди роҳбари синф омӯхтани омилҳо, сатҳи ҳавф ва эҳтимолияти ба “гурӯҳи ҳавф” шомил шудани хонандагон;

- гузаронидани суҳбату вохӯриҳои инфиродӣ бо хонандагони “гурӯҳи ҳавф”;

- гузаронидани суҳбату вохӯриҳо бо падару модарон ва ё (парасторони) хонандагони “гурӯҳи ҳавф”;

- пешниҳоди тадбирҳои психологӣ ҷиҳати кам кардани сатҳи ҳавф ва эҳтимолияти ба “гурӯҳи ҳавф” шомил шудани хонандандагон;

- гузаронидани суҳбатҳои психологӣ бо роҳбарони синфҳо ва омӯзгорони фанӣ ҷиҳати татбиқи низоми огоҳонии барвақтӣ оид ба пешгирӣ кардани майли тарки таҳсил кардани хонандагон, андешидани тадбирҳои таълимию тарбиявӣ дар ин самт;

- ёрии психологӣ ба падару модарони ҷавон, падару модарони оилаҳои камбизоат ва ноқурра.

9. Маркази таҳсилоти иловагӣ

- дар асоси барномаҳои иловагии таълимӣ ва хизматрасонии иловагии таълимӣ фаро гирифтани кӯдакон ба академияҳои хурди илмӣ , марказҳои эҷодӣ , клубҳо ва лагерҳои варзишию сайёҳӣ ;

- тақвияти ҷаҳонлияти марказ таъсиси ихтисосу маҳфилҳои муосир, ҷалби бештари хонандагон ба таҳсилоти иловагӣ ;

- тавсеаи ҳамкорӣ бо муассисаҳои таълимӣ ҷиҳати фарогирии хонандагон ба маҳфилҳо, қасрҳо, стансияҳо, хонаву студияҳои эҷодиёти

кӯдакону наврасон, лагерҳои варзишию сайёҳӣ дар вақти таътили тобистона.

10. Намояндаи шӯбаи маориф

- ҳамкориҳои судманд бо муассисаи таълимӣ, барпо намудани суҳбату вохӯриҳо бо роҳбарону омӯзгорони муассисаи таълимӣ оид масъалаҳои таълиму тарбия, мушкилоти ба миёномада дар ин самт ва ҳалли онҳо, баррасии натиҷаҳои таълим ва раванди корҳои тарбиявӣ бо хонандагон дар муассисаи таълимӣ;

11. Корманди ШВКД

- ҳамкориҳои мақсаднок бо муассисаҳои таълимӣ;
- баргузориҳои вохӯриҳои судманд бо намояндагони шӯбаи маориф, роҳбарияти муассиса, иттифоқи касаба, психологҳои муассиса ва омӯзгорони соҳибтаҷриба оид ба татбиқи Низоми огоҳониҳои барвақтӣ (НОБ) чиҳати пешгирии ҳамагуна амалҳои номатлуб аз тарафи хонандагон аз ҷумла, хонандагоне, ки майли тарки таҳсил кардандоранд, ё дар марказҳои компютерӣ бештар вақти худро мегузаронанд;
- гузаронидани суҳбату вохӯриҳо бо падару модарон оид ба риоя ва иҷрои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи “Масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” ба ин васила баланд бардоштани масъулияти онҳо оид ба таълиму тарбия;
- вохӯрӣ ва аз наздик шинос шудан ба вазъи оилавии хонандагоне, андешидани тадбирҳои амаливу чораҳои ислоҳӣ дар доираи салоҳият;

12. Раиси маҳалла, ҷамоати деҳот

- баргузориҳои вохӯриву ҷамъомадҳо дар маҳал, ҷамоати деҳот ва муассисаҳои таълимӣ оид ба риоя ва иҷрои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи “Масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” ба ин васила баланд бардоштани масъулияти онҳо оид ба таълиму тарбия;

- равноасозии аҳли ҷамоатчигӣ , падару модарон ҷиҳати ҳамкорӣ бо муассисаи таълимӣ , саҳм гузоштан дар ҳалли мушкилоти таълимию тарбиявӣ хонандагон;

- таъмини робитаи мақсадноку судманд бо мақомоти дахлдори давлатӣ , роҳбарияти муассисаи таълимӣ ҷиҳати ба таълим фарогирии кӯдакон ва пеш бурдани кори таълиму тарбия дар муассиса;

- огаҳ будан аз вазъи оилавӣ хонадагоне, ки дар оилаҳои нопурра ва камбизоат ҳаёт ба сар мебаранд;

13. Намояндаи дин

- баргузориҳои вохӯриҳо бо падару модарон оид ба риоя ва иҷрои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи “Масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” ба ин васила баланд бардоштани масъулияти онҳо оид ба таълиму тарбия;

- фаҳмондадиҳии мавқеъ ва аҳамияти илму маърифат ва донишандӯзӣ дар дини мубини ислом;

- тарғиби илму илмомӯзӣ ва нақши он дар пешрафти ҳаёти инсон;

19. Иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ:

- баргузориҳои суҳбату вохӯриҳои муштарак бо муассисаҳои таълимӣ , комиссияи ҳифзи ҳуқуқи кӯдак ва мақомоти дахлдори давлатию ниҳодҳои иҷтимоӣ оид ба пешгирии ҷалби кӯдакон ба корҳои вазнини ҷисмонӣ ва саҳроӣ ;

- тавсеаи ҳамкорӣ бо АВО, соҳибкорони маҳаллӣ шахсони саховатпеша ҷиҳати расонидани кумаки моддӣ ба оилаҳои нопурра, камбизоатва серфарзанд роҷеъ ба таълим у тарбияи фарзанд;

- саҳм гузоштан дар татбиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд».

Имрӯз мебояд, ки бо мақсади баланд бардоштани самараи таълим ва тарбия, ки ба рисолатҳои таърихӣ ниёгон така мекунад, тамоми сарчашмаҳои ҳатти дини ислом, аз ҷумла матни Қуръони Карим, ҳадисҳо, рисолаҳои илмӣ ва асарҳои бадеӣ бо мақсади барқарор кардани шудани онҳо мавриди пажӯҳиши олимони соҳаи педагогика қарор дода

шаванд. Барои афзудани самараи ин кор курсҳои махсуси маърифатӣ барои падару модарон ва омӯзгорон ташкил карда шуда, таҷрибаи пешқадами таълиму тарбияи миллӣ омӯзонида шавад. Муҳимтар аз ҳама, бояд омилҳои педагогии ислом оид ба тарбияи шахси баркамол ба таври васеъ истифода ба таври васеъ ба ҳаёт роҳ дода шаванд. Дар Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (№776 аз 12.11.2016) Дар бораи Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016–2020 мақсад, вазифаҳо ва самтҳои асосии сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи муқовимат ба экстремизм ва терроризм муайян карда шудааст, ки яке аз вазифаҳои дар он пешгузошташуда чунин аст: «Ба огоҳонидан аз тундгароӣ дар байни ноболиғон ва ҷавонон мебояд аз синну соли томактабӣ ва мактабӣ, ки дар замири кӯдак ҳисси муҳаббат ба Ватан ва ватанпарастӣ ташаккул меёбад, машғул шуд. Дар мактабҳо бояд фанҳое омӯхта шаванд, ки мактаббачагонро дар рӯҳияи эҳтиром ба инсон ҳамчун шахсият, новобаста аз мансубияти миллӣ ё мазҳабии ӯ тарбия намуда, шароит фароҳам оварда шаванд, ки кӯдакон тавонанд ба селоби иттилооти манфӣ воқуниши дуруст нишон дода, аз таъсири он худро ҳифз намоянд».

Ба ҷавонони синни калони мактабӣ асосан баҳогузорӣ ва фикрронӣ баландсолорӣ (максимализм) хос буда, фикру ақидаҳо, арзишу идеалҳои онҳо тез-тез иваз шуда меистад.

Ҳамин тариқ, омӯзиш ва таҳқиқи масъалаи аҳамияти педагогии ҳамгиройии ҷанбаҳои тарбиявии арзишҳои миллӣ дар замони муосир аз он далолат медиҳанд, ки пайванди наслҳои замони маҳз тавассути ҳамгиройии ҷавоҳири арзишҳои маънавӣ кафолати нигоҳ доштани асолат ва аслияти миллӣ ба шумор мераванд.

Арзишҳои миллӣ дар моҳияти худ ба таълиму тарбия ончунон ҷойгоҳи хосе мекунад, ки дигар ҳеҷ омиле ба он баробар нахоҳад шуд. Чунки маҳз таълиму тарбия воситаи хеле қавии посдории арзишҳои миллӣ, хусусиятҳои хоси миллӣ мебошанд. Ҷойгоҳи омилҳои педагогӣ

дар арзишҳои миллӣ сабақ медиҳанд, ки дар сахнаи таърих он халқу он миллате тавоно буд ва тавоно хоҳад монд, ки арзишҳои миллии онҳо дар ҳаёти воқеии мардум қадру манзалате дошта, барои раванқу рушди онҳо талошҳои рӯзмарра ба сомон мерасанд. Аз ин рӯ, тибқи манбаҳои таърихӣ мардумони Осиёи Марказӣ ба масъалаи нигоҳ доштани мазмуну моҳияти аслии арзишҳои миллӣ ҳамеша эътибори калон зоҳир мекарданд. Чӣ дар замонҳои тоисломӣ ва чӣ пас аз он то ба имрӯз нақши таълиму тарбия чун қузӣ қудонопазири арзишҳои миллӣ ба худ ҷойгоҳе доштанд, мӯътабар ва мунаввар.

Таҳлили адабиёти мавҷудаи илмӣ ва ҳолати имрӯзаи таълим нишон медиҳад, ки арзишҳои миллӣ на танҳо чун воситаи интиқоли ворисияти этникӣ, балки ҳамчунин силоҳи пурқудрат дар рушди худшиносии миллӣ мебошад. Ба тӯфайли арзишҳои миллӣ ҷавонон асолати аслӣ ва миллии худро шинохта, дар арсаи ҷаҳонӣ садои худро, симои худро намоиш медиҳанд.

Беҳуда набудааст, ки тамоми осори илмиву адабии донишмандтарин намояндагони халқҳои Осиёи Миёна, ки бешубҳа як бахши азими ҷаҳонбинии моро ташкил медиҳад, ба худшиносии миллию фарҳангӣ бахшида шудааст. Гузашта аз ин, худшиносии миллӣ ин дараҷаи шуури шахсӣ ва ҷамъиятӣ, маҷмӯи тасаввурот ва анъанаҳои миллӣ аст.

Худшиносӣ падидаест инъикоскунандаи хусусиятҳои рӯҳиву равонии афроди ҷомеа, дараҷаи шинохти мақом ва нақши таърихӣ сиёсии миллат – шуури таърихӣ ва шинохти ҷойгоҳи худ дар тамаддуни ҷаҳонӣ, ташаккули ифтихору ғурури созандаи миллӣ. Худшиносии миллӣ ва ҳифзи хотираи таърихӣ монанд ба як ҷараёни бузургдошти забон ва мероси фарҳангист, ки арзишҳои миллӣ, симои миллат, суннатҳои давлатдорӣ ва расму оинҳои аҷдодиро ташаккул медиҳанд. Аз ин рӯ, арзишҳои миллӣ дар худшиносии миллӣ мақоми боэътимод касб мекунанд.

2.2. КОРҶОИ ТАҲҚИҚОТӢ-ОЗМОИШИИ РАВАНДИ ХУДШИНОСИИ МИЛЛИИ НАВРАСОН ДАР АСОСИ ПЕДАГОГИКАИ ХАЛҚӢ

Дар давраи ҳозираи рушди ҷомеа зарурати аз нав дарк намудани арзишҳои умумии инсонӣ ба вуҷуд омадааст. Дар ин маврид аз қолабҳои тафаккури кӯҳна даст бояд кашид. Омӯзиши фикру ақидаҳои мутаффакирони гузашта имкон медиҳад, ки мо таҷрибаи ахлоқии пешиниёро аз ҳар гуна тамоюлҳои манфӣ ҷимоя намоем. Ҳар қадар дастовардҳои ахлоқии насли гузашта амиқтар омӯхта шаванд, он барои наслҳои оянда беҳтару хубтар ҳифз мегардад.

Анъана, суннатҳои воло, арзишҳои миллии халқи тоҷик, ки дар давоми қарнҳо ба тарзи ҳаёти мо ворид шудаанд, менталитет ё маҷмуи сифатҳои онро ташкил медиҳанд. Ҷавҳар, хосият ё маҷмуи сифатҳои тоҷикон аз илму донишомӯзӣ, заҳматписандию, таҳаммул, сару қор бо замин, оштию сулҳпазирӣ, тadbирчӯӣ, худшиносӣ, талоши фарҳангӣ, рисолати маънавӣ, меҳмондорию меҳмоннавозӣ, устувории оила, ифтихори ватандорӣ, шикастанафӣ, касбу ҳунаромӯзӣ, хушбинӣ (оптимистӣ), дустию рафоқат, иззату эҳтироми падару модар ва шахсони калонсол, некӣ ва накукори, адлу адолатчӯӣ, дастгирии یتимону муҳтоҷон, канораҷӯӣ аз хирсу ҳасад, кибру ғурур, кинаю адоват, хиёнат ва аҳдшиканӣ ва ғайра иборатанд. Тарбияи ин сифатҳо ҳам дар алоҳидагӣ ва ҳам зимни қисмҳои тарбия, ки имрӯз роҷанд, сурат мегирад.

Тарбия дурудароз лангар партофта, инсонро тамоми умр ҳамроҳӣ мекунад. Оила, кудакистон, мактаб, давлат, ҷомеа-ҳама дар тарбия дастандаркоранд.

Замина ва роҳҳои асосии амалӣ гаштани Консепсияи миллии тарбия аз инҳо иборатанд.

ЗАМИНАҶОИ СИЁСИЮ ҲУҚУҚӢ

- муҳимтарин заминаӣ тарбияи миллии давлати миллии мебошад;

- таҳияи қонун, қарор, амру фармонҳо ва ворид намудани тағйироту иловаҳо ба онҳо дар соҳаи тарбияи миллии шаҳрвандони кишвар;
- муайян намудани мақоми забони миллӣ ҳамчун забони илм ва тарбияи миллӣ;
- дастури тарбия қарор додани рамзҳои давлатӣ ва миллӣ;
- дастури тарбия қарор додани гузориш ва таъкидҳои Президента кишварамон, таърихи халқи тоҷик ва зиндагиномаи бузургони миллат;
- баланд бардоштани масъулияти модарон ва падарон ҳамчун дилу дида, нангу номус сихатию саломатии миллат дар тарбияи худ ва фарзандон.

ЗАМИНАҲОИ СИЁСӢ

- таҳия ва тасдиқи меъёрҳои муздиҳии муосири кормандони соҳди маориф ва дигар ашхоси касбӣ, ки ба тарбияи мардум машғуланд;
- мунтазам баланд бардоштани музди кори кормандони соҳаи маориф;
- таҳияи барномаҳои иқтисодӣ, ки бо мақсади пешрафти соҳаи маориф нигаронида шудаанд;
- муҳити ягонаи иқтисодӣ бо назардошти ноҳияҳои ақибмондаи Тоҷикистон;
- маблағгузорӣ барои ташкил ва гузаронидани рамзҳои миллӣ ва чорабиниҳои умумимиллӣ.

ЗАМИНАҲОИ ТАШКИЛӢ

- таҳияи барномаи мукаммали давлатӣ оид ба тарбияи миллии мардум;
- алоқа ва робитаи иттилоотии байни вилоятҳо, минтақаҳо, ноҳияҳо;
- бунёди роҳҳо ва ба роҳ мондани муносибатҳои илмию фарҳангӣ, ҳешу таборӣ;
- бунёди радио ва телевизион дар тамоми нукоти кишвар;
- ба роҳ мондани таълиму тарбияи якҷояи ҷавонон дар пойтахти кишвар - шаҳри Душанбе;
- дуруст ва самаранок ташкил намудани хизмат дар сафҳои Артиши миллӣ;

- эҳё ва барқарор намудани китобхонаю қироатхонаҳо ва фаъолияти онҳо, махсусан китобхонаҳои назди муассисаҳои таълим, ҳавзҳои шиноварию майдончаҳои варзишӣ, осорхонаҳои мактабӣ;
- гузаронидани тадбирҳои тиббии ҳифзи саломатии мардум зери шиори «Тани солим, рӯҳи солим»;
- ташкили муассисаҳои илмию тадқиқотӣ, ки бештар ба масъалаҳои тарбия машғул мешаванд.[84:240]

Худтарбиякунӣ кори фаъолонаи мақсадноки инсон оид ба тарбияи худ, инкишоф додани сифатҳои нав ва бартарарф намудани сифатҳои манфӣ мебошад.

Ҳаёт ба таври боэътимод исбот кард, ки худтарбиякунӣ шартҳои тақмили шахсияти инсон ба шумор меравад.

Дар байни ҷузъҳои таркибии худтарбиякунӣ, пеш аз ҳама, бояд инҳоро қайд кард: мақсад ва вазифаҳои амиқан даркшуда, идеалҳои дар ҳаёти инсон коркард ва қабулшуда, ки асоси барномаи худтакмилдиҳиро ташкил медиҳанд; талаботи амиқ даркшуда ва барои худ қабулкарда, ки нисбати фаъолият ва шахсият таъин мешавад; донишҳои идеявӣ- сиёсӣ, касбӣ, психологӣ- педагогӣ, ахлоқӣ ва донишҳои дигар доир ба роҳандозӣ, мухтаво ва методҳои худтарбиякунӣ ва қобилияти ба он машғул шудан дар ҳама гуна шароит ва вазияти ҳаёт; мавҷудияти хислати маънавӣ, ҳештаншиносии инкишофёфта, қобилияти арзёбии воқеии интиқодии рафтори худ ва сатҳи зарурии рушди умумӣ, зехнӣ, идеявӣ-сиёсӣ ва касбӣ; дараҷаи муайяни тақмили сифатҳои иродавӣ ва мавҷудияти одати идора кардани эҳсосоти худ, махсусан, дар лаҳзаҳои душвору мураккаб ва шароити шаддид.

Ҷузъи ибтидоии худтарбиякунӣ, ба мисли намудҳои дигари фаъолият, ниёз ва ангезаҳои мураккабу амиқан даркшуда ба кори системаноку фаъол аз болои худ ба шумор мераванд.

Паҳлуи мундариҷа ва таркиби раванди худтарбиякунӣ дар худчанбаҳои мухталифи рушди шахсияти инсон: идеявӣ-сиёсӣ, касбӣ,

ахлоқӣ, этикӣ, педагогӣ, ҳуқуқӣ, эстетикӣ, ҷисмонӣ ва ғайраро фаро мегирад.

Ҳар яке аз инҳо кори махсуси амалӣ доир ба дар худ тарбия кардани сифатҳои махсус ва алоқаманд бо тартиб додани барномаи худтарбиякуниро талаб мекунад, ки он рушди зеҳн, ирода, эҳсосот, ташаккули эътиқодот ва одатҳои мухталифи рафторро таъмин менамояд.

Ҳамзамон ин соҳаҳои рушди шахсияти инсон байни худ робитаи кавӣ доранд, аз ҳамдигар вобастаанд ва албатта, маҷмӯи бархӯрдҳои марбут ба тарбия кардани онҳо дар худро талаб мекунанд. Инчунин санҷиш, худназораткунӣ ва ислоҳи доимии раванди худтарбиякунӣ ва пайваста таҳти роҳнамоии онҳо амал намуданро талаб мекунанд.

Дар ин амр ҳештаномӯзӣ ва таҳлилкунии инсон амалу рафтор ва корҳои худ, ки муносибати интиқодӣ ба худ, ба сатҳи рушди сифатҳои шахсии худ, ба ҳолат, имкониятҳо ва нерӯҳои маънавию ҷисмонии худро талаб мекунанд, нақши муҳим доранд.

Ин, дар навбати худ, ба баҳодихӣ ба худ, ки бидуни он худро шинохтану дар зиндагӣ, дар муҳити иҷтимоӣ ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ ҷойгоҳи худро ёфтани имконнопазир аст, алоқаманд мебошад.

Заминаҳои психологӣ худтарбиякунӣ. Худтарбиякунӣ сатҳи муайяни рушди шахс, омодагӣ ва қобилиятҳои ӯ ба худшиносӣ, ҳудогоҳӣ, арзёбии худ, ба муқоисаи рафтори худ бо рафтори одамони дигар, муносибати худтанқидкунӣ ба фаъолияти худ, тарбия кардани ҳислати устувор ба худтакмилдиҳиро талаб мекунад.

Ҳамчун фаъолияти мустақилона ва муназзаму огоҳонаи инсон худтарбиякунӣ ба бартараф кардани ҳамаи чизҳои манфию номатлуб дар шуур, дар муносибатҳо, дар рафтору амалҳои инсон равона гардидааст. Дар ин ҳолат худтарбиякунӣ ҳамчун асоси дарунии раванди бозтарбиякунии мустақилонаи шахс зоҳир мегардад.

Шароитҳое, ки ба худтарбиякунӣ мусоидат мекунанд. Худтарбиякунӣ раванди мураккаби зеҳнӣ, иродавӣ ва эмотсионалӣ ба шумор меравад. Дар рафти он муносибати амиқан огоҳона, мақсаднок

ва худинтиқодонаи инсон ҳам ба худ ва ҳам ба амалкарди одамони атроф, хисси муайяни таассуф аз он, ки ӯ тарбияи комил нагирифтааст, инчунин кӯшиши зиёд, баъзан дар ҳадди ниҳой барои ноил гардидан ба мақсадҳои бамиёнгузошта доир ба худтакмилдиҳӣ талаб карда мешавад.

Методҳои худтарбиякунӣ. Худтарбиякунӣ бо ёрии методу воситаҳо ва роҳҳои гуногуни умумӣ ва махсус ба роҳ монда мешавад.

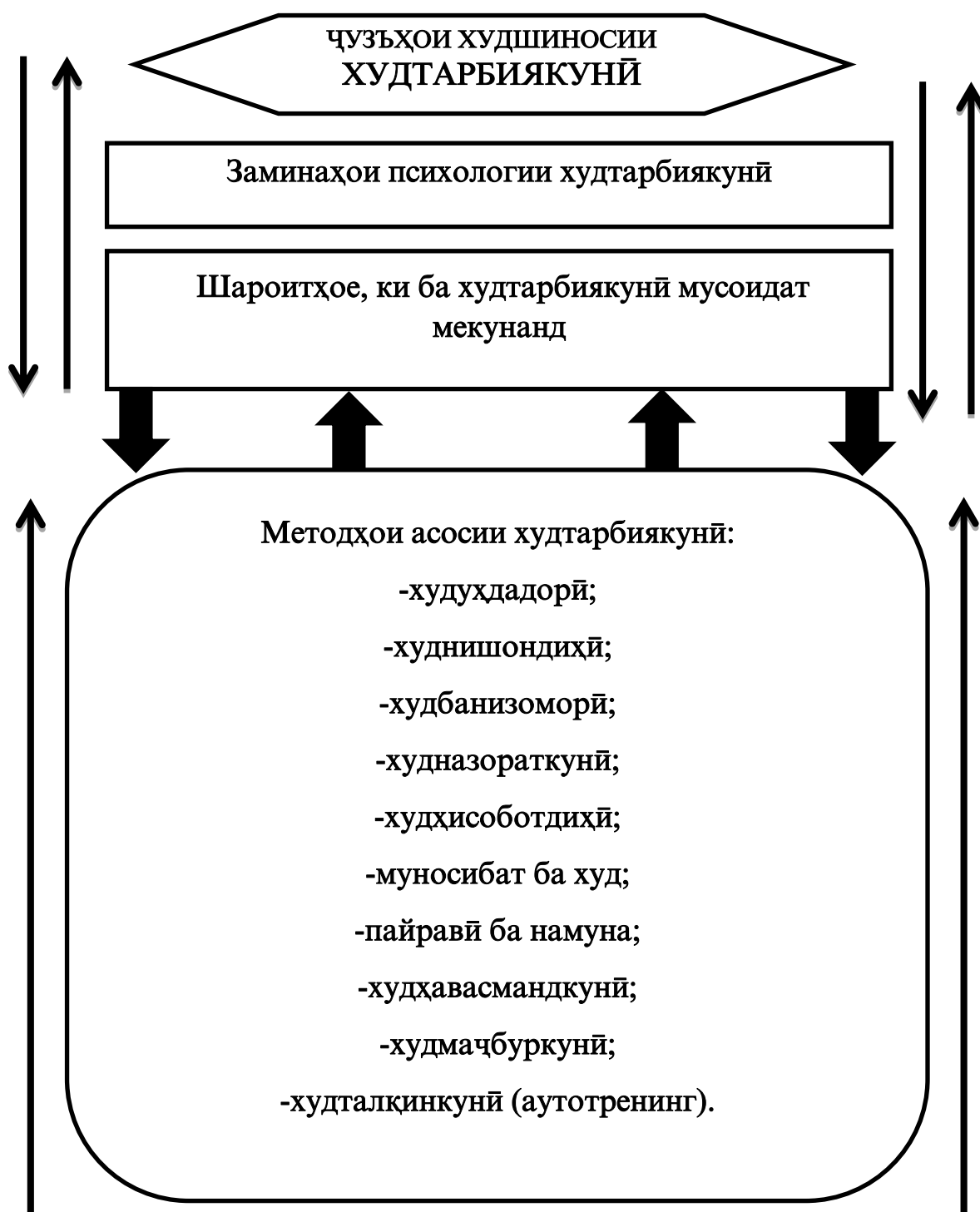
Ба қатори методҳои нисбатан умумии худтарбиякунӣ инҳо дохил мешаванд: худухдадорӣ, худсозмондиҳии зиндагии шахсӣ ва фаъолияти касбӣ, худҳисоботдиҳӣ ва ғайра.

Худухдадорӣ дар худ мақсад ва вазифаҳои огоҳонаи худтакмилдиҳӣ, тасмимҳои таҳияшудаю хуб андешидашуда ва ботинан қабулшуда доир ба дар худ тарбия кардану инкишоф додани ин ё он сифат ва ё гурӯҳи сифатҳоро фаро мегирад.

Мутобиқ ба худухдадорӣ принципҳои қоидаҳои рафтори шахсӣ ҳамчун асоси **худсозмондиҳии баланди зиндагии шахсӣ**, фаъолияти омӯзишӣ, хизматӣ ва ҷамъиятӣ –сиёсии инсон таҳия карда мешавад.

Аз таърих далелҳои зиёди таҳия ва истифодаи чунин қоидаҳои самарабахш маълуманд. Масалан: “Агар ман медонам, ки кам медонам, ман кӯшиш мекунам, ки бисёртар донам” ва ё “Барои он ки қуллаи заруриро фатҳ кунӣ, лозим аст, ки қоидаи зеринро риоя кунӣ: ҳафт бор чен кун, як бор бибур”; “Бояд инро ҳамчун қоида қабул кард: беҳтар аст, ки миқдоран кам бошад, вале сифати баланд дошта бошад”; “Беҳтар аст, ки баъди ду сол ва ҳатто баъд аз се сол сурат бигирад, назар ба оне, ки бошитоб, бе ягон умед ба гирифтани маводи муҳимми инсонӣ”. Дар зиндагӣ борҳо чунин ҳодисаҳои мушоҳида мешаванд, ки инсон барои худ қоидаҳои шахсие муқаррар менамояд ва сабӣ меварзад, ки онҳоро ба мақсади худтакмилдиҳӣ ва худсозмондиҳӣ риоя намояд (Замимаи 2).

Расми 4.

Мафҳумҳои худогоҳӣ, худшиносӣ, ҳештаншиносӣ, иттиҳод, иттифок, ваҳдату воҳидият, ваҳдати миллӣ муътабаранду муқаррам. Афроде, халқе, миллате вақте ба умқи ин мафҳумҳо сарфаҳм меравад, комиласт ва сарфарозу сарбаландасту ба ин дараҷаҳо расидааст.

Байни худшиносию ваҳдат робитаи ногусастанист. Худогоҳӣ, худшиносӣ ё ҳештаншиносӣ, ки ҳар се як мафҳумро ифода мекунанд,

маънои васеъ доранд. Маънои фалсафии онро як тараф бимонему маъноҳои оддии наздик ба худамонро бигирем, ҳудогоҳӣ, яъне: -худро дарк кардан; -худро ҳамчун шахе фаҳмидан;

- мувофиқи фаъолияти аъмоли худ муносибат кардан; -ба қору кирдори худ, тафаккур ва ҳиссиёти худ, хоҳишу ҳаваси худ, донишу доираи назари худ баҳо дода тавоништан аст. Чун шахсе ин фазилатҳоро доро мешавад ва худро то андозае мешиносад, тақдирашро ба тақдир миллату меҳан мепайвандад ва дар шахс хоҳ-нохоҳ дархости ба қадри ватану миллати худ, забон ва адабиёти халқи худ, таъриху фарҳанги кишвари худ, анъана, расму ойинҳои волои халқи худ расидан, ба хоҳири халқу ватани азизи худ чун супурдан пайдо мешавад. Хешро шинохтану дигаронро аз ақби худ бурдан на танҳо аз фазлу маърифати шахс, балки аз шучоату далерӣ ва қаҳрамониӣ ӯ шаҳодат медиҳад. Аммо ҳамаи ин суҳанҳои баланд ҳануз насиҷанд, барои он ки мо ҳануз худро шинохтаем, ҳануз он хосиятҳоро, ки болотар номбар кардем, пурра доро нестем. Маҳз дар натиҷаи ҳамин, яъне худро надоништану шинохтан гоҳо мешавад, ки ҳам ба худ зарар меоварему ҳам ба мулку соҳа.

Ва аммо худшиносӣ мушкилиҳо дорад, дараҷаю зинаҳо дорад. Хар қас, ки дар ин роҳ қадам мегузорад, ногузир бояд дараҷа ба дараҷа се зина паси сар бигунад:

- 1) худро шинохтан;
- 2) дигаронро шинохтан;
- 3) ҳақро шинохтан.

Давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ ба нафъи ваҳдати миллӣ хизмат менамояд. Ба ҳамин маънӣ, ба назари мо, аввал, давлати миллию ваҳдати миллӣ бояд пуштибони якдигар, ҳамгирои якдигар, муродифи ҳамдигар қарор бигиранд.

Дуюм. Тафаккури миллӣ. Таъкид менамоем: умуман тафаккур на (хар як инсонӣ соҳибқадр дорой тафаккур аст), балки равнақи тафаккури миллӣ лозим аст. Тафаккуре, ки зарурияти ваҳдатро байни миллати

точик, аз як сӯ, ва аз сӯй дигар, байни ҳамаи халку миллатҳои сокини ҷумҳурӣ дарк намояд. Дар гузашта мо ба тарбияи чунин тафаккур, беҳтараш тафаккури миллӣ машғул набудем. Инак, тамоми институтҳои тарбия (оила, мактабу донишгоҳҳо, пажӯҳишгоҳҳо, матбуот, садо ва симо, созмону ҷамъиятҳо...) ба ин кори муқаддас камар банданд, то дар тафаккури ҳамагон аз хурд то калон як тағйироти кулӣ ба нафъи ваҳдати миллӣ ба амал ояд.

Сеюм. Пояи устувори иқтисодӣ, ки он дар навбати худ муҳити ягонаи иқтисодӣ, ба таври баробар тараққӣ додани иқтисодиёти тамоми ноҳияҳои Тоҷикистонро фаро мегирад. Рисолати таърихии сарварони давлат ҳамин аст, ки ба ҳамаи ноҳияҳо падаронаю модарона муносибат намоянд, на чун гузашта ба самте модаронаю ба самти дигаре модарандарона.

Чорум. Алоқа, робитаи иттилоотии байни вилоятҳо, минтақаҳо, ноҳияҳо. Ин пеш аз ҳама дар рафту омад, хешу таборӣ, муносибатҳои илмию фарҳангӣ, маданияу маърифатӣ, алоқаи телефонию радиоию телевизионӣ ва ғайра ифода меёбад.

Панҷум. Таълиму таҳсили якҷояи ҷавонон. Дар ин бобат, таълимгоҳдою динишгоҳҳои поитахтамон- Душанбешаҳр метавонанд намунаи ибрат қарор гиранд. Мо бояд шароит фароҳам биёрем, ки ҷавонон аз тамоми гушаю канори ҷумҳурӣ ба Душанбе резанд, якҷоя таҳсил намоянд, ҳамроҳ шишту хез бикунанд.

Он хосиятҳо ва сифатҳо, ки болотар ном бурдем, маҷмуи ҳамаи ин зинаҳо ё дараҷаҳои он. Барои чӣ баъди худро шинохтан дигаронро шинохтан аст? Барои он ки натиҷаи ҳам он худогоҳӣ ё худшиносии зинаи аввал аллакай ҷилва додан мегирад ва инсон дарк мекунад, ки дар ҷомеа наметавон танҳо зиндагӣ кард. Дигаронро шинохтан, онҳоро фаҳмидану ба қадрашон расидан чунин маъно дорад, ки пардаи «Ман»-ро дарида ба «мо» ҳамроҳ мешавем. Ва ин ҷӯйчаро мемонад, ки ба шохобҳо ва баъд ба дарёи азим ҳамроҳ мешавад. Дар шахсияти дигарон иттиҳоду иттифок меҷӯем. Зеро зиндагӣ инро меҳақад. Ниёғони мо ҳатто дар «Авесто»

таъкид кардаанд: « ба Шумо мегӯям, эй мардони домодшаванда ва эй арусшаванда! Ҳамеша чуфти худро дар хотир дошта бошед ва бо якдилӣ ва якҷиҳатӣ тариқи покии онро раҳпаймо шуда бо дасти иттиҳод ва иттифоқ хешро мулаббас бо либоси ростӣ ва ошӯӣ намоед, зеро ба яқин зиндагии саҳеҳ ва орзуи шодмонӣ хоҳед дошт»,

Низоми тарбияи шахсияти ғаёлу созанда аз маҷмуи мақсаду вазиғҳое иборат мебошад, ки бо баҳисобгирии хусусиятҳои синнусолии азхудкунии ғояҳои сиёсии умумишаҳрвандӣ ва умумибашарӣ аз ҷониби кӯдакон; мазмун ва намудҳои тарбияи тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, дар ҷорабиниҳои берунамактабӣ, меҳнатӣ ва васоити ахбори омма ташаккул меёбад. Ба он ихтилофот ва механизмҳои ҳалли он, ки самаранокии таъсиррасонии тарбиявиरो таъмин менамоянд, инчунин меъёрҳои мушаххаси тарбияи худшиносии миллӣ хос мебошанд.

Ин нукта олимони соҳаи илмҳои ҷомеашиносӣ-фалсафа, сотсиология, фарҳангшиносӣ, мардумшиносӣ, таърих, сиёсатшиносӣ, махсусан, педагогӣ-психологиро водор месозад, ки ҷабҳаҳои гуногуни одату анъанаҳо ва нақши онҳоро дар рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ, фарҳангӣ-иҷтимоӣ таҳти таҳлилу тадқиқот қарор диҳанд ва онҳоро дар бунёди ҷомеаи фарҳангӣ, демократӣ аз ҷиҳати илмӣ ва амалӣ нишон диҳанд.

Вазъи иҷтимоӣ ва фарҳангии мардум, таҳлили таҷрибаи тарбияи хонаводагӣ, беаҳамиятии баъзе аз волидон ба таълиму тарбияи фарзандон, вақти қиммати худро беҳуда сарф накардани кӯдакону наврасон, даст ба корҳои ношоғам задани онҳо, аз таҳсилу тадрис худро канор гирифтани бачаҳо зарурияти таҳия ва баррасии ҳуҷҷатеро талаб кард, ки дар он масъулият ва ҷавобгариӣ волидон на танҳо дар таълиму тарбия, инчунин тақдире ояндаи кӯдакон талаб карда мешуд.

Мутаасифона, новобаста ба андешидани ҷораҳои зарурӣ ҳанӯз ҳам дар миёни наврасон ва ҷавонон арзишҳои маънавӣ ва ахлоқӣ ба дараҷаи кофӣ рушду ташаккул наёфтааст. Қисми зиёди ҷавонон ва наврасоне, ки

бо роҳи хато ва ҳатто содир намудани ҷиноят мераванд – ин аз надонистан ва риоя накардани меъёрҳои ахлоқӣ ва арзишҳои маънавии инсонӣ мебошанд. Масалан, ба саволи «Сабаби қоидавайронкунии Шумо чист?» чунин ҷавобҳо дода шудаанд: раванди ҳодиса 17,7%, нодонӣ 17,4%, идора карда натавонистани эҳсосот 16,2%, надониستاني қонун 12,1%, «дар қатори дӯстон» 5,1%, маҷбур карданд 7,1%, зери таъсири эҳсосот (идора накардани ҳиссиёт) - 4,4%, қасдан 2,9% [4, 84]. Мусаллам аст, ки дар ин ҷо суҳан дар бораи фазои номусоиди маънавий, рафтори ғайриахлоқии калонсолон, оилаҳои носолим, ҷалб нагаштан ба меҳнати ғоиданок ва дар солҳои наврасию ҷавонӣ рафтан ба роҳи хатои истеъмоли маводи саҳттаъсир меравад. Вақте ки сабаби пайдо гаштани чунин қачрафторихо муайян гашт, роҳи ҳалли онро ҷустуҷӯ намуда, рӯ меорем ба таълиму тарбия ва махсусан, ба таълими фани адабиёт.

Ҷавҳари ташаккули маънавии шахсиятро мавҷудияти ҷаҳонбинии васеъ, нигоҳи илмӣ ва устуворӣ дар афкори хонандагон ташкил медиҳад. Инчунин, тарбияи пешқадам будан дар ҷамъият, муносибати хуб бо намояндагони дигар миллатҳо, ифтихори миллӣ доштан дар раванди ғайролияти меҳнатӣ, тафаккури ҷамъиятӣ-сиёсӣ доштан дар зиндагии мустақилона барои ташаккули арзишҳои маънавий низ дар ин раванд нақши муҳим мебозад. Ин раванд дар замони муосир, ки масъалаҳои ҷаҳонишавиро ҳам дар бар мегирад, бисёр мураккаб аст. Дар он ғайролияти педагогӣ ба беҳтар гардонидани муносибатҳо байни хонандагон, омӯзгорон ва волидайн, амалигардонии арзишҳои маънавии шахсият ва хонанда тибқи талаботи замони муосир равона намуда шудааст. Дар ҳақиқат, анъанаҳои оилавӣ дар ташаккули тарбияи маънавий-ахлоқии хонандагони синфҳои 7-9 ва инкишофи ақидаҳои гуногуни мусбати унсурҳои тарбия нақши асосӣ дорад. Воқеан, модар нахустустоди башарият аст ва фарзанд каломӣ аввалинро аз ӯ меомӯзад. Ҳар модаре, ки соҳиби саводу дониш ва таҷрибаву ҷаҳонбинӣ мебошад, фарзанди ӯ ҳам босаводу хушахлоқ ба воя мерасад. Ҳатто сатҳи забондонии фарзанд аз сатҳи забондонии модар вобаста аст,

зеро халқ беҳуда нагуфтааст, ки «нотик он кас шуд, ки аз модар шунид» [170:116].

Воқеан, дар забон ва ҳусни баён мо ҳама очизӣ мекашем, ки яке аз сабабҳои ин ҳамоно каммутолиа ва ё бемутолиа будани мост. Чаро мо, ба ҳукми аксарият, равшану возеҳ ва зебою шево сухан карда, ё навишта наметавонем?. Зеро мо ниҳоят кам китоб мехонем ва агар гоҳ-гоҳ хонем ҳам, бе мақсаду бе ҳадаф мехонем, аз китоб барои худ чизе намегирем. Дур мондан аз китобу китобхонӣ оқибати бад дорад ва дар чома кашшоқии маънавӣ ба вучуд меорад. Яке аз сабабҳои ба роҳи нодуруст рафтани ҷавонон, аз ҷумла ба нашъамандӣ, қонуншиканӣ, дӯздӣ, авбошӣ, ғоратгарӣ, бадахлоқӣ рӯ овардани онҳо ноошноӣ ба асари бадеист. Шогирдони мактабҳо, ки асари бадеӣ намехонанд, ба моҳияти арзишҳои ахлоқӣ дуруст сарфаҳм намераванд, масалан, аз инсофу адолат, раҳму шафқат, дилсӯзӣ, ҳамдардӣ, аҳду вафо ва дигар хислатҳои начиб, ки барои ҳар як фард заруранд, оғаҳ нестанд, ошкоро дурӯғ мегӯянд, рафиқонро меранҷонанд, нисбат ба дӯстон, пайвандон, наздикон, куҳансолон, ёрон раҳму шафқат надоранд, дар мавриди муомилаю муносибат ба дигарон адлу инсоф ва шарму ҳаёро фаромӯш мекунанд ва ғайра.

Донишомӯзӣ, ватандӯстӣ, ҳудогоҳӣ, худшиносӣ ва дигар сифатҳои ахлоқию маънавӣ маҳз тавассути китоб сурат мегирад. Бинобар он, омӯзгорон бояд ҳама роҳу воситаҳоро истифода баранд, то ки шогирдон ҳар чӣ бештар ба китоб рӯ оранд, бо шавқу завқ ба китобхонӣ пардозанд. Аммо хондан аз хондан тавофут дорад. Ба шогирдон бояд ёд дод, ки китобро рӯякию сарсарӣ не, балки бо камоли диққат хонанд, рафтору гуфтор, фикру андеша ва талошу муборизаҳои қаҳрамонони асари бадеиро ҳамаҷониба таҳлил намоянд, ба он баҳо диҳанд. Ниёғони суханвару донишманди мо ба миқдори зиёд асару рисолаҳои ахлоқӣ ба мерос гузоштаанд, ки аз онҳо бархурдор нашудан, ё худ, баҳра набардоштан гуноҳест азим ва хатоест ислоҳнопазир. Ин китобҳо ба сархирад, ҷону ҷисм роҳат, ба дил нерӯ ва ба ҷашм нур мебахшанд.

Асарҳое чун «Қобуснома», «Шоҳнома», «Бӯстон», «Гулистон», «Калила ва Димна», «Кимийи саодат», «Баҳористон», «Китоби Ҳаким Синдбод», «Сиёсатнома», «Ҳазору як шаб», «Самаки айёр» ва ғайра маҳз барои тарбияи ахлоқию маънавии одамон таълиф ёфтаанд.

Ҳар каси хушманду хештаншинос аз ин асарҳо забони ноб, дониши фаровон, ҳикмати зиндагӣ ва ақлу хирад хоҳад омӯхт. Шогирдони мактабҳо бояд аввалтар аз ҳама ин китобҳоро мутолиа намоянд. Балки ин китобҳо бояд ҳамроҳу ҳамрози мактабиён бошанд. Зеро бо як ё ду бор хондани ин китобҳо мурод ҳосил намешавад, дурри мақсуд ба каф намеояд. Дар ҳар бори хондан аз ин асарҳо мазмуни нава метавон кашф намуд. Бинобар он ин асарҳоро пайваста хондан лозим аст, ки забони обдор, панду андарзҳои шахдбор ва хулосаю ҷамъбастиҳои ҳикматдори онҳо дар зеҳни бачаҳо таъсир гузоранд ва дар роҳи дуру дарози зиндагӣ раҳнамою мададгори онҳо бошанд.

Агар инсонии нек ва дорои хислатҳои бузурги маънавий, ахлоқӣ ва иҷтимоӣ дар симои зоҳирӣ (либос, рафтор, ҳаракат, тарзи муносибат ва ғайра) таассуроти манфӣ боқӣ гузорад, ин таассурот муддати дароз эҳсос карда мешавад. Симои зоҳирӣ покии тамоми аъзои бадани инсон аст. Чун омӯзгор баёнгарии симо ва маънавиёту фарҳанги ҷомеа мебошад, бояд доимо поку ботароват ва дилкашу ҷаззоб бошад.

Бояд қайд кард, ки созмонҳои террористӣ ва экстремистӣ имрӯз мекӯшанд, ки дастовардҳои навтарини технологияи иттилоотиро ба манфиати ғаразноки худ, ҳоса барои ба худ кашидани афкори ҷомеа, баҳусус ҷавонон истифода намоянд. Онҳо аз шабакаи ҷаҳонии иттилоотии Интернет, воситаҳои телекоммуникатсионӣ, телевизион ва рӯзномаву маҷаллаҳо ҳамчун аслиҳаи асосии таблиғотӣ истифода бурда, мехоҳанд, ҷомеа ва, баҳусус, ҷавононро гумроҳ созанд. Бинобар ин, дар замони мо, ки муборизаҳои иттилоотӣ аҳамияти бештар пайдо мекунанд, таъмини амнияти иттилоотӣ яке аз вазифаҳои муҳими давлат маҳсуб меёбад.

Индивидуализми тарғибкардаи Ғарб ба рушди андешаҳои эгоистӣ, яъне худпарастӣ овардааст. Маъниҳое чун солимии ахлоқӣ, ватандӯстӣ, соҳиби маънавиёт будан имрӯз аз ҷониби тафаккури ғолибгаштаи ғарбӣ таҳриф карда мешаванд. Бегонашавии шахсият аз худ ба авҷи аълояш расидааст.

Ҳамаи ин гуфтаҳо моро водор мекунад, ки дар замони ҷаҳонишавӣ дар баробари баланд бардоштани ифтихори ватандорию худшиносии миллӣ, шаъну шарафи шаҳрвандӣ, тарбияи миллатпарварӣ барои ниғадошти миллат ва арзишҳои миллӣ дар рӯ ба рӯи ҷаҳонишавӣ ё глобализатсия, ки хавфи махлутшавӣ ва аз байн рафтани миллату давлатҳои миллиро амри воқеӣ гардонидааст, барои тарбияи шахсияти бонангу номуси намояндаи миллати тоҷик бештар саъю кӯшиш намоем. Дар ин роҳ омӯзиши ахлоқи ҳамидаи миллӣ ва фарҳангу адаби миллӣ воситаи ягона аст.

Дар ҷаҳони муосир ҳаёти давлатӣ ва хусусӣ пур аз иттилооти сиёсӣ, муносибатҳои муҳолифатомез, баҳогузори, тамоюлоти арзишӣ мебошад. Кӯдакони синну соли гуногун, ки дар ин муҳит зиндагӣ мекунанд, аз таъсиррасониҳои сиёсӣ барканор буда наметавонанд. Идеологияи сиёсӣ дар шуури онҳо зерӣ таъсири калонсолон тағйир меёбад. Ин талаб менамояд, ки омӯзгорон ва волидайн бо донишҳои марбут ба вижаҳои дарки иттилооти сиёсӣ аз ҷониби наврасон воқиф бошанд.

Қисмати муҳимми низоми ташаккули ҷаҳонбинии хонандагон ба роҳ мондани чорабиниҳои оммавии шаҳрвандӣ ва ватандӯстӣ мебошад, ки аз ҷониби мақомоти ҳокимияти давлатӣ бо ҷалби фаъоли васоити ахбори омма ташкил карда мешаванд. Дар ин чорабиниҳо намояндагони иттиҳодияҳои илмӣ ва эҷодӣ, собиқадорони ҷангу меҳнат, созмонҳои ҷавонон ва дигар ниҳодҳои ҷамъиятӣ ширкат меварзанд.

Иҷтимоикунонии шахс (соцсализатсия)- ин ворид намудани он ба раванди ҳаёт ва фаъолият, таҷрибаи рушди иҷтимоӣ ва рафтор, ки инсоният ҷамъ овардааст ва тавассути таълиму тарбия интиқол меёбад, азхудкунии олами атроф ва ҷомеа мебошад.

Омилҳои калон (макрофакторҳо)- инҳо омилҳои таъинкунандаи иҷтимоӣ ва табиӣ иҷтимоикунонӣ ва рушди шахс мебошанд, ки сабаби зиндагии ӯ дар ҳаёти умумиятҳои калони иҷтимоӣ гардидаанд.

Кишвар, давлат (дар фаҳмиши одӣ муродиф доништа мешаванд) – мафҳумҳое, ки барои чудо кардани одамон, ки дар марзҳои муайяни ҳудудӣ-маъмурӣ зиндагӣ мекунанд ва бо сабабҳои таърихӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ, сиёсӣ ва психологӣ муттаҳид шудаанд, пазируфта шудаанд. Хусусияти хоси рушди кишвар, давлат муҳимтарин хусусияти иҷтимоисозии аҳоли, бахусус, ҷавононро муайян мекунанд.

Мафҳуми ҷомеа(дар фаҳмиши одӣ муродифи вожаи давлат аст)- дар педагогика ва илмҳои дигар барои ифодаи Хусусияти шароити иҷтимоии тарбия ва рушди шахс ба кор бурда мешавад.

Фарҳанг- системаи шаклҳои маънавии таъмини ҳаёт ва иҷтимоикунонии одамон. Он ҳамаи паҳлӯҳои зиндагии инсон- биологӣ (хӯрок, хоб, истирохат, алоқои ҷинсӣ, адои ниёзҳои табиӣ), истехсолот (сохтани воситаҳои таъминоти моддии ҳаёт- олоти меҳнат, хӯрок, либос, хонаи истиқоматӣ), маънавӣ (забон ва нутқ, ҷаҳонбинӣ, фаъолияти эстетикӣ ва ғайра), иҷтимоӣ (иртиботот, муносибатҳои иҷтимоӣ)-ро фаро мегирад.

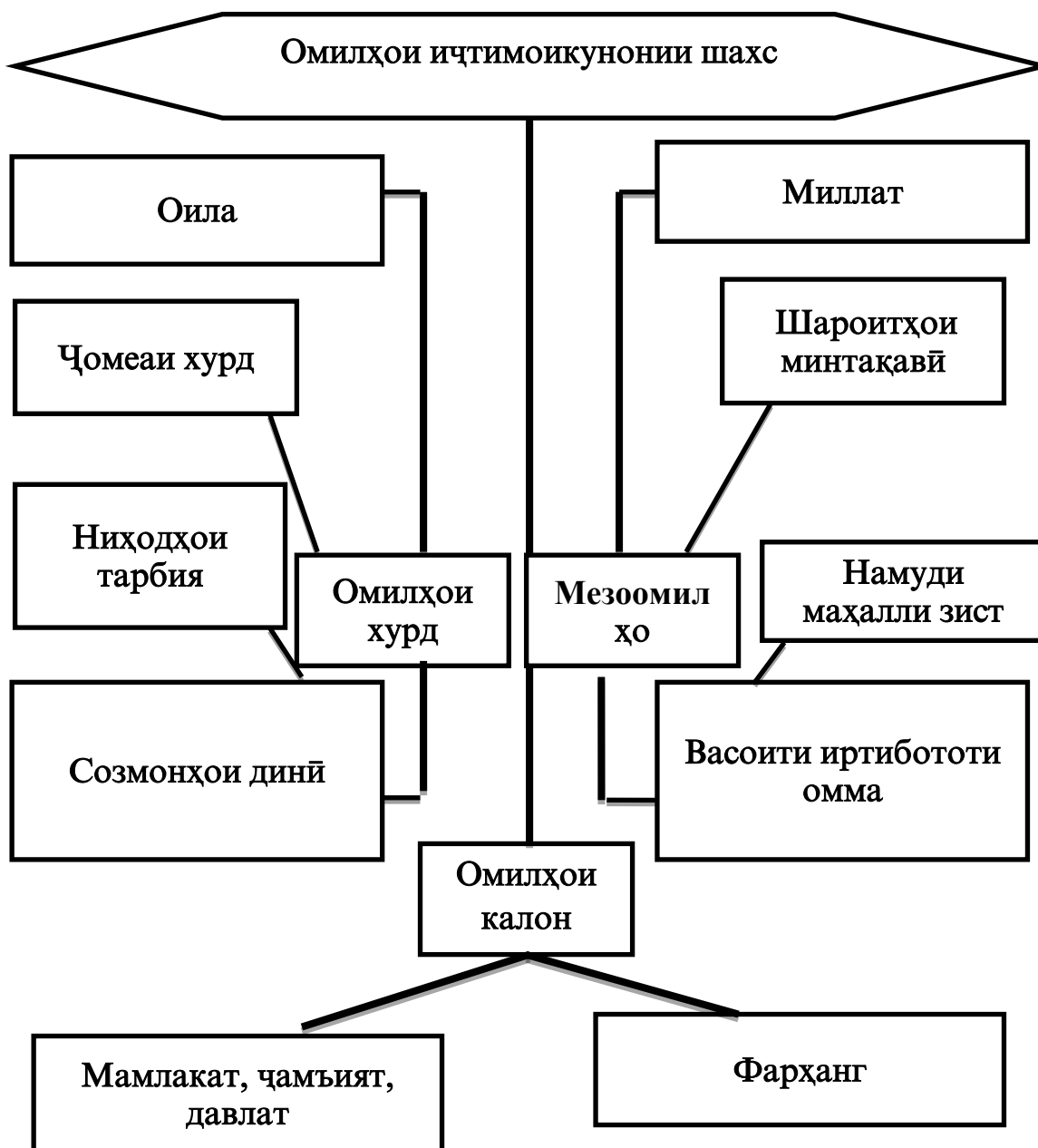
Мезоомилҳо (мезофакторҳо) – инҳо таъинкунандаҳои иҷтимоикунонии шахс мебошанд, ки сабаби зиндагии ӯ дар ҳаёти умумиятҳои ҳаҷман миёна мегарданд.

Этнос (миллат)– умумияти устувори одамони таърихан дар ҳудуди муайян шаклгирифта, ё ки дорои забони ягона, хусусиятҳои умумии нисбатан устувори фарҳангӣ ва психологӣ, инчунин худшиносии умумӣ (шинохти ягонагии худ ва фарқият аз дигар ташкилоти монанд), ки дар ҳуди номи он сабт шудааст, мебошад.

Шароитҳои минтақавӣ- шароитҳое, ки хоси иҷтимоикунонии одамоне мебошанд, ки дар ин ё он қисмати кишвар, давлат зиндагӣ мекунанд ва хусусиятҳои фарқкунандаи худ (системаи ягонаи иҷтимоӣ-

иқтисодӣ, собиқаи умумии таърихӣ, хусусиятҳои хоси фарҳангӣ-иҷтимоӣ)-ро доранд.

Расми 5.

Намуди маҳалли зист – деҳа, шаҳрак, шаҳр, вилоят, ки бо сабабҳои муайян иҷтимоикунонии одамони дар онҳо истиқоматкунанда хусусияти ба худ хосро касб мекунад.

Васоити иртибототи омма – васоити техникӣ (матбуот, радио, киноматография, телевизион), ки тавассути онҳо паҳн кардани иттилоот (донишҳо, арзишҳои маънавӣ, меъёрҳои ахлоқӣ ҳуқуқӣ ва амсоли инҳо)

барои доираҳои дорои теъдоди зиёди одамон ба роҳ монда мешавад. Воситаҳои иртиботи умумиро давлат, чомеа дар раванди тарбияи одамон ба таври васеъ истифода мебаранд.

Омилҳои хурд (микрофакторҳо)- омилҳои таъинкунандаи иҷтимоикунонии шахс, ки ба таълиму тарбияи одамон дар гурӯҳҳои хурд (оила, аҳли корхона, созмони динӣ ва ё муассисаи таълимӣ) мансубанд. Аввалан, **принсипи таъсири педагогие, ки дар он хусусиятҳои миллӣ афзолият доранд.** Ин принсип талаб мекунад, ки таълиму тарбия муваззафанд, ҳама вақт ба чунин чорабиниҳои педагогие тавачҷуҳ дошта бошанд, ки ба объекти худ (хонандагон) фаҳмо бошанд ва ба суннатҳои одатҳои таърихан шаклгирифтаи халқи мушаххас мувофиқат кунанд ва дар онҳо таъсири ба ин раванд доштаи хусусиятҳои миллию психологие, ки зери таъсири хусусиятҳои хоси рушди иҷтимоӣ-сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ шакл гирифтаанд, ба назар гирифта шуда бошад.

Дуюм, **принсипи ягонагии шуури миллӣ ва хусусияти хоси фаъолияти педагогӣ.** Ин принсип талаб мекунад, ки фаъолияти педагог танҳо дар он сурате самарабахш хоҳад буд, ки агар вай он арзишҳои ахлоқӣ ва он хусусияти хоси ҷаҳонфаҳмии тарбиятгиранда, ки зери таъсири худшиносии миллии намояндагони умумияти этникии ӯ дар рафти инкишофи таърихӣ шакл гирифтаанд, ба назар гирифта бошад.

Сеюм, **набояд принсипи таъсири педагогӣ дар шароити зиндагӣ ва меҳнати махсус мутобиқ бо идеали миллӣ сарфи назар кард,** ки ин принсип ба роҳ мондани ҳамаи маҷмӯи чорабиниҳои педагогиро маҳз дар раванди зиндагӣ ва меҳнати хоси миллӣ, ки тибқи қонунҳои суннатҳои миллии хоси халқи муайян инкишоф меёбанд, талаб мекунад.

Чорум, ба назар гирифтани **принсипи рушди имкониятҳои миллии мутобиқшавӣ ба таъсири педагогӣ** хеле муҳим дониста мешавад. Принсипи мазкур, аз як тараф, мавҷудияти мушкилиҳои муайян дар қабули таъсироти педагогӣ, бахусус дар вақте, ки педагог намояндаи миллати дигар бошад, дар назар дорад, аз тарафи дигар, имконият барои мутобиқшавӣ ба онҳоро ҳам фароҳам меорад, зеро худ педагог

ва объектҳои мавриди таъсири ӯ метавонанд, бо мурури замон муошират ва ҳамкориҳои худро такмил диҳанд.

Масъалаҳои ҷавонон дар Тоҷикистон паҳлӯҳои мухталиф дошта, аз ҷониби олимону таҳлилгарон равандҳои фикрӣ ва фарҳангии муҳити онҳо ба таври алоҳида омӯхта мешавад, ки он барои шиноختи зарфиятҳои мавҷуда ва таҳдиду хатарҳои муосир имкони фарохеро ба миён меорад.

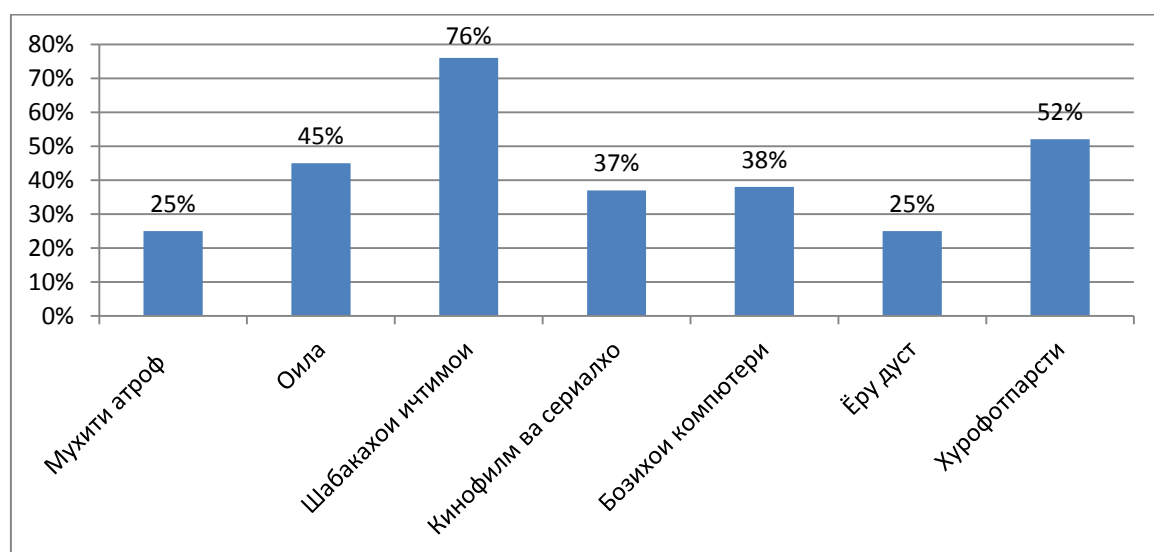
Қорҳои таҷрибавию педагогӣ хонандагони ихтисосҳои педагогӣ – 290 нафарро фаро гирифтанд, ки аз онҳо ба гурӯҳи таҷрибавӣ 134 нафар ва гурӯҳи назоратӣ 156 нафар хонандагон дохил шуданд.

Таҷриба се марҳиларо дар бар гирифт: муайянкунӣ, ташаккул, назорат. Дар марҳилаи муайянкунӣ сатҳи ибтидоии ташаккули худшиносии миллии хонандагон бо истифода аз саволномаи муайян карда шуд (Замимаи 1).

Ҳадафи асосии тадқиқот муайян намудани талабот, интизорӣ ва бартарҳои наврасону ҷавонон (наврасони 15-17 сола) дар самти таълим додан/гирифтани онҳо ба роҳҳои муқовимат бо ифротгароӣ мебошад. Дар рафти тадқиқот тасвири васеи интизорӣ ва талаботи муаллимон ва талабагони синфҳои болоӣ мушаххас карда шуданд.

Ба афкори ҷавонони имруза кадом унсурҳои таъсири мустақим мерасонанд:

Диаграммаи 6.

Бояд гуфт, ки чав онони имруза аз тариқи телефон аз ҳамаи хабарҳо огоҳ ҳастанд ва асосан шабакаҳои кишварҳои хориҷиро тамошо мекунанд.

Тадқиқоти мазкур мутобиқ бо методологияи он дар байни хонандагон, омӯзгорон ва коршиносон гузаронида шудааст. Он танҳо дар асоси назари мусоҳибон таҳия шуда, дидгоҳ, хоста, манфиат, интизорӣ ва эҳтиёҷи имрузаи мусоҳибонро инъикос мекунад. Аз ин рӯ, дар гузориши мазкур масъалаҳои мавриди таҳлил қарор ёфта, аз ҳамин лиҳоз баррасӣ гардида барои таҳияи барномаи таълимии ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон, байни хонандагони синфҳои болоӣ пешбинӣ шудааст.

Нуктаҳои зикршуда бояд дар раванди таҳияи модулҳои таълимӣ васеъ истифода мешаванд, чун сатҳи биниши масъала дар шаҳру ноҳияҳои мавриди назар чунин мебошад.

Дар рафти таҳқиқот муайян гардид, ки сатҳи саводи имрузаи бархе аз хонандагон вобаста ба дарки вазъият, имконоти муосири иртиботӣ, абзорҳо барои рушд ва ғайра аз омӯзгорон фарқ мекунад. Яъне наврасон нисбат ба муаллимон бештар аз равандҳои зинда иттило доранд ё бевосита дар он ширкат мекунанд. Хосатан дар самти истифодаи шабакаҳои иҷтимоӣ пешсафии хонандагон нисбат ба омӯзгорон ба таври қобили мулоҳиза фарқ мекунад. Аз ин рӯ, дар барномаи таълимии мазкур ба назар гирифтани ин шароит ва ба тадриҷ боло бурдани сатҳи саводу малакаи омӯзгорон дар самти истифодаи воситаҳои муосири иттилорасонӣ ба мақсад мувофиқ мебошад.

Ҳамзамон, бояд зикр намуд, ки теъдоди қобили мулоҳизаи саволҳои дастур барои мусоҳибон мушкил буд ва гирифтани назари онҳо низ душвор ба даст меомад. Аксари ҷавобҳои пешкашшуда варианти “ҳа”, “не”, “дуруст”, “бояд чунин бошад”, “намедонам”, “мушкилӣ мекашам” ва ғайраро ташкил медиҳад. Сатҳи умумии аксари мусоҳибон имкон надод, ки пурсиш пурра мувофиқи дастур гузарад.

Дар бораи зарурати қабули барнома дар шаҳру ноҳияҳои мавриди назар зикр шуд, ки имруз зарурати чиддӣ эҳсос мешавад ва он ба омилҳои зерин вобаста аст:

- Барои дар оянда гумроҳ нашудани наврасону ҷавонон;
- Барои худ ҷори қорӣ эҷод кунанд ё пайдо намоянд;
- Мусоидат барои интихоби касби мувофиқ;
- Қор бо вазъи руҳия ва вазъи психологӣ (дар дохил барнома)
- Ташвиқ барои хондан ва донишомӯзӣ.

Ҷавонон аҳл ҳастанд ва яқдигарро дастгирӣ мекунанд. Калонсолонро эҳтиром менамоянд ва рафтору кирдори хуб доранд. Хонандаҳо хоҳиши таҳсил доранд, вале набудани назорати чиддӣ аз ҷониби муаллимон ва волидайн ба раванди таҳсил таъсири манфӣ мерасонад. Нозирони минтақавӣ (соҳаи маориф дар назар аст) аз болои муаллимон назорати лозима надоранд. Агар дар ҳамин ҳолат ин барномаи таълимии пешгирии ифротгароӣ ворид шавад, натиҷаҳои дилхоҳро ба бор намеорад.

Ҷамҷунин, назаре садо дод, ки сатҳи саводи ҳуқуқии ҷавонон номаълум аст ва ҳуди муаллимони ҳамин соҳа ба такмили ихтисос ниёз доранд. Сабабҳои асосии ин омил вобастагӣ дорад ба 1. Бо худомӯзӣ машғул набудани ҷавонон; 2. Мутолиаи ками китоби бадеӣ ва 3. Дар Русия қарор доштани волидайн.

Доир ба масъалаи истифодаи шабакаҳои иҷтимоӣ ва манбаҳои шаклгирии афкор фикрҳои гуногун садо доданд ва аксари нуктаҳои хусусияти хулосавӣ низ доранд. Масалан, дар рафти мусоихиба зикр шуд, ки дар ташаккули афкори ҷавонон нақши муаллимон ва уламои дин баланд аст ва бояд аз ин зарфият истифода намуд. Омӯзгорон ва коршиносон зикр намуданд, ки афкори ҷавонон дар Ҷорқишлоқ ва Навгилем асосан тариқи интернет ва шабакаҳои моҳвораӣ шакл мегирад. Қисмати ками ҷавонон телевизионҳои ватаниро тамошо мекунанд. Асосан шабакаҳои хориҷии варзишӣ (бокс, ҷанги бидуни

коида) таваҷҷуҳ доранд. Ҳамзамон таъсири амиқи сериалҳои туркӣ низ ҳаст, ки ҷавонон ба қаҳрамонҳои онҳо тақлид мекунанд.

Омили дигар ин набудани ҷойи кор ва таъсири омили муҳочират аст, ки ба афқору рафтори ҷавонон таъсири барҷаста аст. Саводи ҷавонон оид ба воситаҳои муосири иттилорасонӣ баланд аст ва бештар ба ҳамин соҳа шавқу рағбат доранд. Ангезаи истифода низ гуногун мебошад: бархе аз рӯи шавқу ҳавас, боло бурдани дониш, аз рӯи манфиату эҳтиёҷ.

Омӯзгорону коршинсон бар ин андешаанд, ки сатҳи ифротгароӣ паст аст ва ҳама оқибатҳои манфии он огоҳ ҳастанд ва дар ин самт корҳои маърифатӣ таъсири амиқ расонид.

Аз нигоҳи онҳо **сабабҳои асосӣ шомилшавӣ** ба нуктаҳои зерин вобаста мебошад: 1. Аз беназоратии волидайн ва муҳити атроф; 2. Аз оилаҳои носолим (муҳити оилавӣ вайрон аст); 3. Аз зиндагӣ дилхунук ҳастанд; 4. Аз тариқи гумроҳӣ ва паст будани донишҳои динию дунявӣ.

Барномаҳои махсуси маърифатӣ зарур мебошанд ва онҳо ба таври систематикӣ гузаронида шаванд. Ҷорабиниҳои дахлдори Стратегияи миллии муқовимат бо экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020 кам гузаронида мешавад.

Мусоҳибон дар ноҳияи Восеъ зикр намуданд, ки ҷавонон ба чунин намуди дониш ва малакаҳо эҳтиёҷи бештар доранд:

- Омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ, биология, информатика, саводи ҳуқуқӣ, фанҳои дақиқ, касбҳои истеҳсолӣ, тафаккури танқидӣ (нисбат ба дониш ва рафтори худ);

- Имрузҳо зарурате ба миён омадааст, ки барои ҷавонон маҳсуле офарида шавад, ки ба он бовар кунанд. Масалан, дар ҳудуди деҳаи ҷамоати шаҳраки Ҳулбук ва Тугараки ноҳияи Восеъ ҷалб намудани ҷавонон ба сафи артиш мушкilotи муайянро доранд. Аз ин рӯ, таъсиси қисмҳои ҳарбии намунавӣ ва сафарбар намудани наврас ба онҳо барои шиносӣ аз зиндагии сарбозон аз аҳамият холӣ нест.

-- Дарсҳои амалии омодагии ҳарбӣ ва бурдани хатмкунандагон ба лагерҳои омодагии ҳарбӣ, ки дар таҷрибаи Иттиҳоди Шуравӣ мавриди истифода қарор ёфта буд.

- Рушди масъулиятшиносӣ дар байни ҷавонон, то фарҳанги мустақил будан дар онҳо шакл гирад.

Ба назар гирифтани фикру пешниҳоди ҷавонон. Дар рафти тадқиқ дар ҷамоати шаҳраки Ҳулбук, ҷамоати деҳоти Тугарак ҷавонон зикр карданд, ки калонсолон аз он ҷумла волидайн ва муаллимон фикру назари онҳоро ба назар мегиранд, ин иқдом хусусан дар баргузорию чорабиниҳои варзишӣ (ташкили озмун оид ба ин ё он намуди варзиш) намудор мегардад. Омӯзгорон ва коршинсон низ ҳамин нуқтаро закр намуданд, чун ба назар нагирифтани фикри ҷавонони имруза то андозае мушкил мебошад.

Худшиносии ҷавонон паст буда, ин омил боиси бетарафӣ дар ҷомеа шудааст. Гумони ғолиб дар ҷомеа ба андешаи наврасон он мебошад, ки “ҳама чиро бо пул ҳал намудан мумкин аст”. Чунин раванд бешубҳа барои барномарезиҳои минбаъда бо ҷавонон, барои рушди солими муҳити онҳо таъсири манфӣ мерасонад.

Барои тасдиқи пешрафтҳои назариявӣ мо як тадқиқоти таҷрибавӣ ташкил ва гузарондем, ки марҳилаҳои муайянкунӣ, ташаккул ва назоратро дар бар мегирад.

Дар баробари ин раванди ташаккули худшиносии миллии хонандагон ба ҳалли вазифаҳо нигаронида шуда буд. Сифатҳои маънавӣ дар асоси чунин шаклҳои рафтор ба монанди риояи тартибу интизом, бовиҷдонӣ, хушмуомилағӣ, мардонағӣ, боҳимматӣ, хоксорӣ, бошарафӣ, бораҳму бошафқат будан, рушду такомул меёбанд. Интерпретатсияи дурусти категория ва мафҳумҳои аҳамияти умумимиллидошта, ба монанди бошарафӣ, муҳаббати зиёд, хайру эҳсон, муросо, виҷдони пок, эътиқоди қаввӣ, ростқавлӣ, музаффарият, хирадмандӣ ва бочуръат будан маводе хоҳад гашт, ки ҷиҳати болоравии одобу ахлоқ ва сифати маънавиёт мусоидат хоҳад кард. Мундариҷаи арзишҳои маънавию

ахлоқӣ аз сохтори мавзӯҳои зерин таркиб ёфтааст: «Ҳаёти маънавии инсон», «Қадри инсон ва ҳаёти ӯ», «Фаъолияти маънавии хуб», «Муҳаббат, оила, фарзандон» ва ғайра.

Дар идомаи боб «Мундариҷа ва технологияи самаранокии ташаккули худшиносии миллии хонандагон» шароитҳои ташкилию педагогии ташаккули худшиносии миллии хонандагон муайян карда шудааст. Ҷанбаи мундариҷа-технологии ташаккули худшиносии миллии хонандагон таҳия ва самаранокии он собит шудааст.

Барои тасдиқи коркардҳои назариявӣ мо як тадқиқоти тозмоишӣ-таҷрибавӣ ташкил ва баргузор намудем, ки марҳилаҳои муайянкунӣ, ташаккул ва назоратро дар бар мегирад.

Дар баробари ин раванди ташаккули худшиносии миллии хонандагон ба ҳалли вазифаҳои зерин нигаронида шуда буд:

- амиқтар кардани дониши хонандагон дар бораи доираи миллӣ ва байналмилалӣ;

- инкишофи эҳсосоти мусбӣ ва ахлоқӣ оид ба масъалаҳои дорои хусусияти миллӣ ва байнимиллӣ дошта;

- ташаккули муносибати эҷодӣ ба фарҳанги миллӣ ва таҷрибаи фарҳанги муоширати байни миллатҳо;

- тарбияи масъулият ва худдорӣ дар рафтору кирдори хонандагон.

Дар рафти марҳилаи ташаккули қори таҷрибавӣ мазмуну технологияи ташаккули худшиносии миллии хонандагонро таҳия намудем, ки ба мо имкон медиҳад, ки масъалаҳои дар боло зикргардида ҳалли худро ёбем.

Дар назди таҳқиқотчиён ва роҳбарони синфҳо вазифаҳои зерин меистанд:

- истифодаи шакл ва усулҳои асосии таъсири педагогӣ барои ташаккули сифати омӯхташуда;

- дар байни хонандагон лексияҳо, семинарҳо, семинарҳо, мубоҳисаҳо, конференсияҳо, мизи мудаввар, вохӯриҳо, маҷаллаҳои шифоӣ, озмунҳо ва ғайраҳо буданд.

— амиқтар кардани дониш оид ба таърих, фарҳанги халқҳои худ ва дигар халқҳо, ба низом даровардани донишҳои қаблан гирифташуда;

- аз ҷониби хонандагон азхуд кардани хусусиятҳои муҳими мафҳумҳои «худшиносии миллӣ», «этнос», «фарҳанги миллӣ», «тахаммулпазирӣ», «фарҳанги муоширати байни миллатҳо», «гурӯҳи бисёрмиллат», «мактаби миллӣ», «иҷтимоишавии этникӣ» ва ғайра дар ҳамгирӣ бо мазмуни фанҳои педагогӣ;

-инкишофи тавачҷӯҳи мусбат ба соҳаи миллӣ ва байналмилалӣ дар ҷомеа;

- ташаккули ақида, эътиқод, эҳсосоти мусбӣ, муҳокима, баҳодиҳии амал ва рафтори хонандагон нисбат ба миллатҳои худ ва дигар миллатҳо;

-ташаккул додани малака ва малакаи истифодаи унсурҳои фарҳанги миллӣ дар муоширати байни миллатҳо. (Насридиннова)

Мубоҳиса

Баҳс дар мавзӯи «Далерияю қаҳрамонию фардҳои ҷудоғонаи ниёгон» дар асоси маводи академик М.Лутфуллоев аз китоби «Инсон ва тарбия» баргузор гардид. Мақола асоси равшанӣ, амиқтар кардани ақидаи хонандагон, сарчашмаи далелҳои онҳо гардид.

Ба фикрам, вақте ки суҳан дар бораи далерияю қаҳрамонию фардҳои ҷудоғонаи ниёғонамон меравад, онҳоро ба ду гурӯҳ бояд тақсим кард: яке онҳое, ки барои ҳимояи Ватан (ҳамаи сарзамини паҳновари Аҷам дар назар дошта мешавад) ба муқобили аҷнабиён ҷангидаанд, дигаре далероне, ки муқобили зулму ҷабри дохилӣ ва ё ҳимояи ҳамон мулк ё вилояте ҷангидаанд, ки худ ҳукмрон будаанд ва онҳо намехостанд, ки ба подшоҳи саросари кишвар тобеъ бошанд, бочу хироч диҳанд. Ба гурӯҳи аввал Сатибарзан, Диваштак, Ғурак, Абӯмуслим, Сумбоди Муғ, Муқаннаъ, Исмоили Сомонӣ, Темурмалик ва дигарон ва ба гурӯҳи дуюм Тумарис, Шерак, Зарина ва амсоли инҳо шомиланд. Ногуфта намонад, ки дар мавриди зарурат, яъне вақте аҷнабиён ба сарзамини Аҷам ҳучум мекарданд, ниёғони мо ватани хурду бузург намегуфтанд. Ҳама бо ҳам меомаданд,

муттаҳид мешуданд ва то пирӯзӣ мечангиданд. Олим ва донишманди маъруфамон Бобочон Ғафуров дар китоби безаволи худ «Тоҷикон» менависад: ... Ҳама чун як тан ба муқобили истилогарони Юнону Макдунӣ сар бардоштанд. Вақте ки масъалаи озодӣ ва истиқлолияти ватанашон ба миён омад, онҳо бо тамоми мардонагӣ барои мудофияи кишвари худ бар зидди истилогарони юнони чунон мубориза бурданд, ки ин мубориза дурахшонтарин саҳифаҳои таърихи қадимаи халқҳои Осиёи Миёнаро фароҳам овардааст».

Дар ин муборизаҳо фардҳои ҷудогона бо ақлу заковат, қаҳрамонию далерии худ фарқ мекарданд. Барои онҳо аз манфиати халқу ватан волотар чизи дигаре набуд. Яке аз ҳамин гуна сарсупурдаҳои ватан Спитамен буд. Кордонӣ ва корнамоии ин сипаҳсолори маҳаллӣ муаррихони тамоми дунёро ба ҳайрат овардааст. Онҳо менависанду аз навиштаи худ фахр мекунанд. Ифтихордоранд, ки дар бораи қаҳрамони Спитамен менависанд. Бобочон Ғафуров нигоштаи олими маъруфи Олмон Ф.Алтхайро меорад: «Спитамен ба коре муваффақ шуд, ки касе аз ӯҳдаи он баромада натавониста буд, ӯ дар муҳориба як қисми кӯшуни мақдуниро маҳв намуд».

Муборизаи пайгиروнаи аҷамиён ба муқобили хилофати араб далерону қаҳрамонони зиёдеро ба майдон овард. Диваштак, Ғурак, Абӯмусим, Сумбоди Муғ, Муқаннаъ аз қабили онҳоянд.

Ҳамин қаҳрамониҳо ба мардуми диловари Хатлонзамин рӯҳ ва нерӯи тоза бахшид. Арабҳо бо вучуди лашкари сершумор ва бартариашон дар Хатлон шикаст хӯрданд ва шармандавор ақиб гурехтанд. Ба қавли Сайид Нафисӣ, «пушти хилофати Бағдодро ин сарзамини бостонӣ шикаст».)

Ба хонандагон барои муҳокима вақт ҷудо карда шуд.

Таваҷҷуҳи асосӣ дар баҳс бо хонандагон ба он буд, ки мардонагию часурӣ унсурҳои худшиносии миллии мардум аст ва аз ин рӯ, нисбат ба якдигар эҳсоси таҳаммулпазирӣ зоҳир кардан зарур аст.

Ҳамин тавр, мазмуни мақолаи М.Лутфуллоев аз ҷониби мо дар ташаккули худшиносии миллии хонандагон истифода гардид, ки дар он оиди масъалаи озодӣ ва истиқлолияти ватан, зоҳир кардани мардонагӣ

барои мудофияи кишвари худ бар зидди истилогарон ифода гардидааст. Дар қисмати ниҳони баҳс хонандагон доир ба мавқеи муаллифи мақолаи пешниҳодшуда андешаҳои худро баён намуданд. Баъди мувоҳида пурсиши дахонии хонандагон гузаронида шуд. Ба саволи: «Таъсирбахшии мувоҳисаро дар мавзӯи «Далерия қаҳрамони фардҳои ҷудоғонаи ниёгон»» баҳо диҳед» аксари хонандагон посух доданд, ки мавзӯи ҷолиб, актуалӣ аст. Бисёриҳо қайд карданд, ки онҳо на танҳо дар бораи масъалаи озодӣ ва истиқлолияти ватан ба таълиму тарбия дониш гирифтаанд, балки тавонистанд эътиқод, муносибатро ба мардонагӣ барои мудофияи кишварро бар зидди истилогарон баён кунанд, андешаҳои ҳамсинфони худро бишнаванд.

Дар хусуси қаҳрамонӣ ва диловарии фарзанди халқи тоҷик Темурмалик ба муқобили истилогарони муғул чандин асарҳо офарида шудаанд. Аммо ягонтои онҳо ба асари устод С.Айнӣ «Қаҳрамони халқи тоҷик Темурмалик» баробар шуда наметавонад.

Инак поре аз он: Вақте ки Темурмалик ... шумораи душманро тахмин кард, ҷанговарони худро пеши худ гирд оварда гуфт:

-Ҷавонони қаҳрамони ватандӯст! Имрӯз ин ҷанг дар шароите мегузарад, ки душман аз мо чандин даҳ баробар зиёд аст. Дар ин ҷанг танҳо касе иштирок карда метавонад, ки нисбат ба душмани хунхор ғзаби бисёр дошта бошад, ҷони худро ба кафи даст гирифта, синаашро сипар карда, ба майдон даромада тавонад.

Чун муғулон наздик расиданд. Темурмалик нафарони худро ба тирборон фармон дода худаш ба тарафи муғулон асп давонда, худро ба қалби душман зад. Ӯ бо ҳамлаи паёпай чингизиёро сар мезад, даст мебурид, по мешикаст. Вақте ки қалби лашкари душманро торумор кард, паҳлӯи рости ҷанго ва ҷанг ба ҳамин ҳол овард.

Пиёдагони Темурмалик қалъовар дар пеши бору бунаҳ саф кашида, чингизиёро тирборон мекарданд.

Вақте ки торикӣ ҳама ҷоро фаро гирифт, муғулони зиндамонда аз майдон баромада рафтанд ва Темурмалик ҳам, ки аз чанд ҷои баданаш

захмдор шуда буд, ба қароргоҳи худ омада дид, ки дар он ҷо на бору бунаҳ мондааст ва на аспу одам...

Дар торикии шаб муғулҳо, Темурмаликро дастгир карда ба пурсиш сар карданд:

Ту Темурмалик нестӣ? – Қатағанмуғл ба чашмони Темурмалик чашм дӯхта пурсид.

Темурмалик инкор карданро ба шаъну шарафи худ муносиб надида.

-Оре, ман ҳамон Темурмалики хучандиям, яккаву танҳо ҳазорҳо шумо чингизиёни хунхорро, чунон ки саги газандаро кушанд, куштаам! – гуфт...

Муғулҳо шӯрида бо шамшери луч аз ҷо бархостанд ва бо ишорати Қатағануғлон шамшерҳояшонро ба сари Темурмалик ҳавола карданд.

Темурмалик ҳам аз ҷо бархоста, сӯтаи дарवेशиашро дар дами теги муғуле сипар карда, чандин муғулро бо зарбаи табарзин ба замин хобонид.

Дар ҳамин вақт ҷавоне барқвор аз дари хонаи сиёҳ даромада аз байни гурӯҳ ба худ роҳ кушода ба Темурмаик наздик шуда дид, ки ӯ ғалтида ва дасти табарзин ҳанӯз дар дасташ аст, ҷавон ҳам шуда табарзинро ба даст гирифтун дар навбати аввал бо як зарба сари Қатағануғлонро монанди ошқадуи лухсида пош хӯронд ва баъд аз он бо зарбаҳои паёпай чандин муғулро аз по афтонд ва бо захмҳои гарон худаш ҳам ба болои мурдаи Темурмалик афтид.

Ин ҷавон писари Темурмалик буд, ки аз паи ҷустуҷӯи падараш баромада буд.

Хучандиён пеш аз гӯрондани падари қарамонашон-Темурмалик ва писараш аз миёнбанди Темурмалик халтачае ёфтанд, ки дар вай як каф хок ва як пора қоғози хатнок буд. Хатро хонда диданд, ки дар он чунин навишта шуда буд:

«Эй он, ки мурдаи ман ба дастат меафтад, агар некхоҳи одамон ва ватандӯст бошӣ, маро бо ин як каф хок гӯрон, ки ин ёдгории ватани азизи ман аст».

Вақте ки сухан дар бораи ватану ватанхоҳӣ меравад, ҳамачи марду чи зан, чи хурду калон ва чи сағиру кабир як хел муносибат мекунанд ва ҳамин

тавр ҳам бояд тарбия шавад. Ватанро бояд ҳама дӯст дорад ва ба обу хоку кӯху водихояш ифтихор бикунад. Вале чун сухан аз ҳимояи Ватан меравад, дар ин маврид мардҳо, ҷавонони ҳузарб бояд пешдастӣ кунанд ва бар дифои ватану модар, зану фарзандони хеш камар барбанданд.

Бале, Ватан аст, ки моро ба оғӯш мегирад ва чун модар тарбия мекунад. Воқеан, дар паҳлӯи Ватану модар гузоштани тарбия бесабоб нест. Ин се вожа ё омил шартӣ зарурии рушду пешрафти инсон аст. Ватан инсонро ба оғӯш мегираду тарбия мекунад, на барои он ки мағруру худписанд, беҳабар аз ташвишу ободии ватан ба камол бирасад. Ватанро он тавре ки ҳаст, ҳамон тавр бояд дӯст дошт. Ҳеҷ мумкин нест, ки Ватанро аз обу хоку сангу кӯх ва хору хасаш чудо тасаввур кард.

Ҳамин тавр, мазмуни маводи М.Лутфуллоев аз ҷониби мо дар ташаккули худшиносии миллии хонандагон истифода гардид.

Аммо ин барои дарк кардан ва фаҳмидани моҳияти фалсафӣ ва тарбиятии ин китоби китобҳо халал намерасонад. Басанда аст, ки се асли онро пеши назар биёрем: «Пиндори нек», «Гуфтори нек» ва «Рафтори нек». Се бор овардани сифати «нек» дар ин се ибора худ аз бузургию хирадмандии офаридагори китоб, мураттабсозони он ва халқи мо гувоҳӣ медиҳад. Дар ин чор калима (гуфтор, пиндор, рафтор ва нек), ки се ибораро ташкил кардаанд, тамоми хислатҳои ҳамидаи шахс ва рафтори шоистаи он ифода ёфтаанд.

Имрӯз мо пораҳои «Авасто»-ро мехонем, ки шояд тарҷумаи онҳо панҷ ё шаш забонро аз сар гузаронида бошад (паҳлавӣ, хиндӣ, англисӣ, русӣ, тоҷикӣ-форсӣ). Аммо ашхосе буданд, ки аз «Авасто»-и асил истифода кардаанд ва нишондодҳои онро дастури хеш қарор додаанд. Яке аз онҳо Нӯшервон - Хусрави Анӯшервон шоҳаншаҳи аҳди Сосониён буд. Нӯшервон бо таъсири Бузургмеҳри вазир ба шаҳаншоҳи одилу раиятпарваре табдил мегардад, ки ҳатман он се «некӣ» -ҳои «Авасто» ба ӯ таъсир карда. Ҳамин аст, ки дар «Саволҳои Нӯшервони Одил ва ҷавобҳои Бузургмеҳр» ба масъалаи некию накӯкорӣ гаштаю баргашта вомехӯрем:

Савол: - Некӣ муқаддамтарин аз ҳама ба кӣ бояд кард?

Чавоб: - Дар ҳаққи модару падар.

Савол: - Кадом некӣ назди Худо мақбултар аст?

Чавоб: - Некиҳое, ки ба волидаину устод ва фарзандону қавму қабилаи худ кунанд.

Савол: - Некбахт ба чӣ далел шинохта мешавад?

Чавоб: - Бо се далел: яке талаби илм; дуввум саховат; саввум шукуфтарӯӣ.

Савол: - Нектарини корҳо чист?

Чавоб: - Дар маҷлиси уламо ва ҳукамо нишастан ва аз сӯҳбати эшон мутаматтеъ шудан.

Савол: - Нишони дӯсти содиқ чист?

Чавоб: - Он кӣ дар некӣ ёрии ту кунад ва аз бадӣ туро нофеъ ояд ва боз дорад.

Асрҳо сипарӣ мешаванд, солҳо мегузаранд. «Авасто» дар жарфи таърих чо мегирад, аммо андешаҳои роҷеъ ба некӣ дар он сабт ёфта аз насл ба насл гузаштан мегиранд ва таъкиду такрор шудан мегиранд. Устод Рӯдакӣ ба майдон меояд ва некиро мавзӯи эҷодиёти худ қарор медиҳад.

Таҳқиқоти мо ба концепсияи М.Лутфуллозода таъя намудааст, ки дар китоби “Педагогикаи миллии халқи тоҷик дар мавриди “меъёрҳои санҷиши дараҷанокии тарбия” чунин ибраз намудаанд: “Вале, ба фикри банда, мо бояд меъёрро дар робита бо мавзӯъ, мақсаду вазифаҳо ва фарзияи (гипотезияи) таҳқиқот муайян намоем, яъне муҳаққиқ дар интиҳоби меъёр озод бошад. ... аммо дар мавриди тарбияи андешаи-миллӣ беҳтарин меъёр ҳамон **пиндори нек, кирдори нек ва гуфтори нек аст**. Муҳаққиқ дар натиҷаи мушоҳида, сӯҳбат, таҷриба ва озмоишҳои педагогӣ ба хулосае меояд, ки талабаҳо то чи андоза:

- андеша мекунанд ва ин андеша ба манфиати кӣ (худаш, ҷомеа ё дигарон) равона карда шудааст; (Андешаи миллӣ)
- дар рафтору кордори амалии наврасон чӣ гуна тағйирот ба вучуд омадааст; (Рафтору кирдори амалӣ)
- гуфтор чӣ гуна шудааст» .

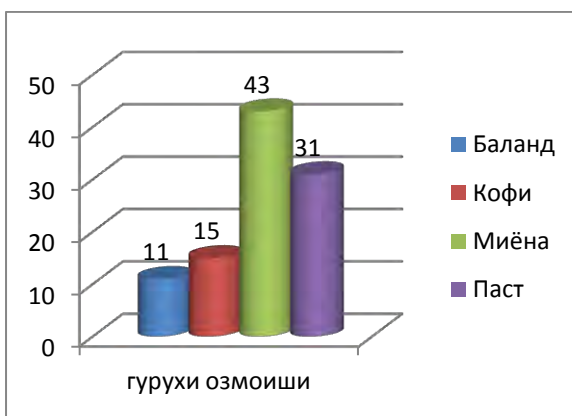
Бинобар ин, дар мавриди муайян намудани андешаи миллии наврасон меъёри «пиндори нек, кирдори нек ва гуфтори нек» аст, ки натиҷаи мушоҳида, суҳбат ва озмоишҳои педагогии қисмати якуми таҳқиқот мебошанд, истифода намудем.

Натиҷаҳои марҳилаи санҷиши кори таҷрибавӣ дар диаграммаҳои зерин оварда шудаанд.

Диаграммаи 7.

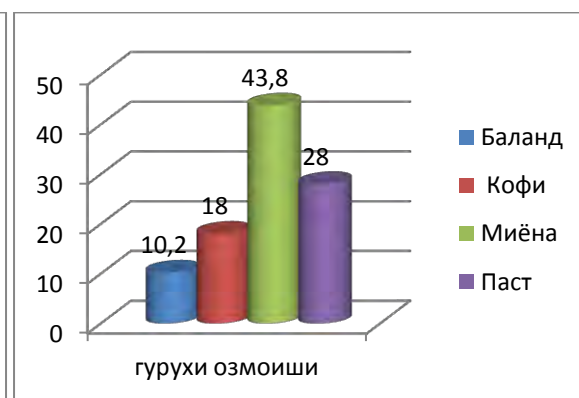
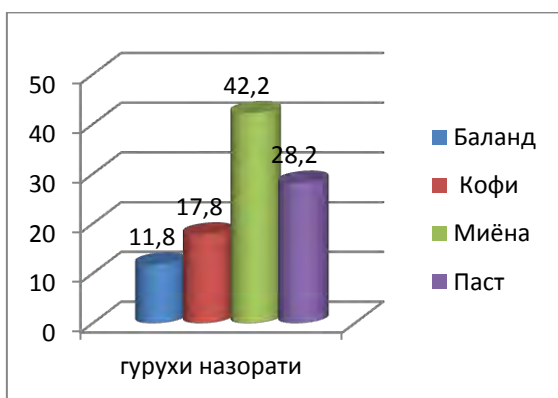
**АНДЕШАИ НЕК
(ПИНДОРИ НЕК)**

**КАЛОМИ НЕК
(ГУФТОРИ НЕК)**

Диаграммаи 8.

**АМАЛУ КИРДОРИ НЕК
(ПИНДОРИ НЕК)**

Таҳлили назариявии сохтори худшиносии миллӣ имкон дод, ки меъёру нишондиҳандаҳои ташаккули масъалаи таҳқиқшаванда таҳия карда шавад. Меъёрҳои низоми сегонаи ҷузъҳои худшиносии миллӣ ба таври зайл пешниҳод мешаванд:

Маълумоти диаграмма 2. «Андешаи нек» аз сусти будани сатҳи ташаккули худшиносии миллии хонандагон ва мувофиқат надоштани он ба талаботи гувоҳӣ медиҳад. Хонандагон аз фарҳангу таърихи халқҳои худ ва дигар халқҳо дониши сусти доранд, баъзеи онҳо нисбат ба арзишҳои миллии қавми худ муносибати бетарафӣ зоҳир мекунанд, рафтори шахсон бо тамоюли танги миллӣ хос аст.

Пассивии худшиносии миллӣ, пеш аз ҳама, аз сусти донишдони забон, фарҳанг ва таърихи халқи худ ва бетавачҷуҳӣ ба онҳо ба он вобаста аст.

Аксари хонандагон дар бораи мафҳуми «забони модарӣ» андешаҳои гуногун доранд. Ба саволи: «Шумо мафҳуми «забони модарӣ»-ро чӣ мефаҳмед? - 40,5%-и хонандагон аз 290 нафар чунин посух додаанд: «Забони ниёғони ман», 59,5% «Забоне, ки ман бо он фикр мекунам, сарфи назар аз миллаташ гап мезанам», 34%-ро тоҷикон, ўзбекҳо, русҳо ташкил медиҳанд. ва дигар миллатҳо.

Савол: "Шумо дар оила, дар мактаб, дар ҷойҳои ҷамъиятӣ, дар кӯча бештар ба кадом забон муошират мекунед?" афзалияти истифодаи забонҳоро дар муоширати хонандагон нишон дод. Забони афзалиятноки муошират забони тоҷикӣ буда, дар муошират забони русӣ истифода мешавад – 32,6% хонандагон забонҳои дигар дар муошират кам истифода мешаванд.

Инак, пурсиши хонандагон дар бораи донишдони забони модариашон аз сусти будани забони онҳо, майл надоштан ба омӯختани он ва дар баъзе мавридҳо муносибати манфӣ нисбат ба забони миллаташон гувоҳӣ медиҳад.

Ба ҷузъҳои маърифатии ҳувияти миллӣ инчунин фарҳанги миллӣ, забон, шинохти этникӣ, урфу одат, расму оин, дин, таърих, маърифати этникӣ ва ғайра дохил мешаванд.

Баҳодихии худ ба дониши таърих, фарҳанг, забони халқ аз рӯи саволнома ба мо чунин натиҷа дод. Ба саволи: «Дарачаи дониши худро оид ба таърих, фарҳанг, забони халқи худ чӣ гуна арзёбӣ мекунед?» хонандагон чунин посух доданд: олий – 1,5%, кофӣ – 36%, миёна – 28,2%, нокифоя – 22%. , сушт — 12,3 фоиз. Ҳамагӣ бо 158 нафар хонандагон суҳбат гузаронданд.

Қузъи ахлоқию эҳсосии худшиносии миллӣ бо саволҳои: «Оё шумо аз миллати худ, халқи худ ифтихор доред?», «Ба эҳёи анъана ва расму оинҳои миллии халқҳои Тоҷикистон чӣ назар доред?» ва ғайра ифода меёбад.

Ҳамин тавр, сатҳи кофии дониши таърих, фарҳанг, забон, аз рӯи баҳогузори хонандагон ҳатто 50 фоизро ташкил намекунад. Дар бораи дарачаи миёнаи дониш низ ҳаминро гуфтан мумкин аст.

Ба саволи аввал «ҳа» - 52,4%, «не» - 22,9%, «ҷавоб додан душвор» - 24,7% (ҷамъ 290 нафар) ҷавоб доданд. Ба саволи дуюм аз 290 нафар «мусбат» ҷавоб дода шуд. 57,9%, "манфӣ" - 12,1%, "Ба ман фарқ надорад" - 30%.

Аз ин таҳлили нишондиҳандаҳо бармеояд, ки барои ташаккули принципҳои баланди ахлоқӣ дар байни хонандагон нисбат ба проблемаи миллӣ ва фарҳанги миллӣ дар раванди тарбия низоми кори мақсаднок зарур аст.

Қанбаи охириро мо дар қисмати саволҳо, ки мо онро "рафтор" номидем, ошкор кардем. Аз хонандагон хоҳиш карда шуд, ки дарачаи маданияти муоширатро дар гуруҳи хонандагон баҳо диҳанд. Дарачаи баланди маданияти муоширати байни миллатҳо дар гуруҳи хонандагон аз рӯи ҷавобҳои хонандагон 35 фоиз, ба ҳисоби миёна 42,7 фоиз, паст — 22,3 фоизро ташкил медиҳад. Дар маҷмӯъ 154 нафар пурсиш гузаронида шуд. Чунин парокандагии афкори хонандагон дар баҳодихии маданияти муошират аз он гувоҳӣ медиҳад, ки тренинги махсус тартиб дода, кори тарбиявӣ, ки ба баланд бардоштани маданияти муоширати байни хонандагон нигаронида шудаанд, зарур аст.

Мундариҷаи барномаҳои тадриси муассисаҳои таълимӣ, ки дар ривочи худшиносии миллии насли наврас саҳми асосӣ доранд, нақлу ривоятҳо ва ҳадисҳоро, ки интиқолдиҳандаи таърихи кӯҳан ва урфу одатҳои миллии халқи мо мебошанд, хеле кам фаро гирифтаанд. Ҳол он ки нақлу ривоят ё ҳикояҳо аз саҳфаҳои рӯзгори аҷдоди бо тасвири низоми таълиму тарбия миллии воситаи пурқудрати ташаккулдиҳии шуури ахлоқӣ ва меъёри рафтори насли наврас буда, истифодаи онҳо дар маҷмӯи дигар воситаҳои педагогикаи халқӣ ва илмӣ хеле самарабахш аст.

Дар чараёни дарки худшиносии миллии бузургдошти забони модарӣ муҳим буда, таърихи ниёгон бо он пайванд мебошад. Эъзоз намудани мероси фарҳангии миллии, ки дар шаклу намудҳои гуногун то ба мо расидааст, муҳим буда, хотираи таърихӣ имконият медиҳад, ки ҳисси худшиносии миллии, ватанпарварӣ ва ваҳдати миллии насли наврас ташаккул дода шавад.

Маҳз тавассути бузургдошти забони модарӣ шахс бо ниёгонаш пайванд мегардад. Бо як ибора, забон унсури асосӣ ва нишондиҳандаи фарҳангу тамаддуни миллат аст. Гум кардани забон ин гум кардани гузаштаи таърихӣ, решаҳои миллии ба шумор меравад. Забон моя ифтихор ва маҳсули маънавии худшиносӣ аст.

Зимни муайян кардани вазифаҳои илми педагогика дар мавриди таҷдиди унсуриҳои арзишҳои миллии дар тарбия, олимони шинохтаи тоҷик чунин саволро ба миён гузоштаанд: Педагогика ҳамчун илми тарбия ба суолҳои зерин бояд ҷавоб гӯяд: «насли наврасро чӣ тавр бояд тайёр кард; дар насли наврас кадом сифатҳо бояд ташаккул дода шавад; ба насли наврас чиро ва чӣ тавр бояд омӯзонд?» [18, с.10].

Ҳангоми ҷустуҷӯи роҳу воситаҳои навини истифодаи арзишҳои миллии дар таълиму тарбия, чун қисми таркибии арзишҳои маънавай ва динӣ, лозим меояд, ки айнан ба ҳамин саволҳо ҷавобҳои саҳеҳ дода шавад. Насли наврасро чӣ гуна бояд тайёр кард, ки онҳо дар

маърифатнокию ҷаҳонбинӣ сазовори ифтихор буда, худшиносии миллӣ, ифтихори ватандорӣ ва масъулияти шаҳрвандии онҳо баланд бошад. Дар ин ҷода ба барномаи таълимии мактаб ҳарчӣ бештар дохил намудани асосҳои миллии таълиму тарбия мавқеи баланд дорад. Дар ин кор бояд муҳити таълимии мукаммал ташаккул дода шавад, ки ҷаъолияти ҷории таълимӣ, берун аз синфӣ ва берун аз мактабро дар бар гирифта, хусусиятҳои таърихӣ-фарҳангӣ, этникӣ ва минтақавиро дар бар бигирад. Зимни чунин иқдом албатта истифодаи арзишҳои динӣ ба сифати як воситаи таҷдиди арзишҳои миллӣ бояд дар мадди назар бошад.

2.3. МЕЪЁРҲОИ БАҲОДИҲИИ БОСАМАРИ ТАШАККУЛИ ҶАҲОНБИНИИ МИЛЛИИ НАВРАСОН ТАВАССУТИ ПЕДАГОГИКАИ ХАЛҚӢ

Масъалаи рушду такомули низоми миллии таҳсилот ва педагогикаи миллӣ аҳамияти муҳим касб менамояд. Дар раванди ҳаллу фасли он мебояд таҷрибаи назарӣ ва амалии гузаштаре пурсамар истифода барем. Стратегияи рушди таҳсилоти миллӣ ғояҳои умумибашарино, ки дар мероси педагогии ниёғони мо дарҷ ёфтаанд, бояд дар бар гирад, зеро он ба ҳамгирозии мероси маънавии халқи тоҷик бо тамоюлҳои демократии башарӣ ва, умуман фарҳанги ҷаҳон равона гардидааст.

Яке аз роҳҳои наздикшавии халқҳо омӯзиш ва аз худ намудани мероси ахлоқии инсоният мебошад. Мероси ахлоқии гузашта ҷузъиёти фарҳанги бисёр халқҳоро дар бар гирифта, бари таҳаввули минбаъдаи афкори ҷамъиятӣ замина фароҳам меорад. Тасодуфӣ нест, ки ақидаҳои Арасту аз ҷониби файласуфон ва мутаффакирони асрҳои миёнаи шарқ дастгирӣ диданд ва сипас тавассути осори онҳо боз дар Аврупо густариш ёфтанд.

Имрӯз нисбат ба низоми миллии таҳсилот муносибати эҷодона зарур аст. Ин муносибат бояд ба ақидаи педагогии ниёғон асос ёбад. Дар робита бо ин ба тавлиди ғояҳои алоқи байнифаннӣ, таълими ҳамгиро ва тафриқа, ки дар осори педагогии мутаффакирон Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Носири Хусрав, Абӯали ибн Сино, Мавлоно ва дигарон инъикос ёфтаанд, диқати махсус бояд дод.

Татбиқи амалии технологияи нави педагогӣ, тағйири муносибатҳои тарафайни омӯзгорон ва хонандагон, тағйири муҳити таълим, таъмини фазои психологӣ, интиҳоб ва амали озод омили муҳими муваффақияти раванди таҳсилот ба шумор меравад.

Консепсияи тарбия тавассути муҳит зиддияти корбастиимконоти таъсири муҳит ба инсонро ҳал менамояд, яъне он тарзи ташкили муҳит

ва муътадилсозии таъсири он ба шахсияти хонанда мебошад. Тарбия тавассути муҳит муносибати инсон ба муҳит ва муҳит ба инсон махсуб меёбад. Аз лиҳози илмназария ва технологияи идораи бавосита (тавассути муҳит) равандҳои ташаккул ва рушди шахсияти наврас аст.

Ба иттифоқи аксари файласуфон ва намояндагони улуми гуманитарӣ воқеияти ҷаҳони имрӯза босуръат тағир меёбад. Дар робита бо ин масъала тарбияи шахсияте, ки дар анбӯҳи ҳодисаю иттилоот роҳ ва мақсаду мароми хешро муайян карда тавонад, аҳамияти муҳим касб мекунад.

Имрӯз дар тарбия тарғиби шиносӣ бо меъёру намунаҳои фарҳангӣ идома дорад, аммо ин ҷо шароити ботинии фарҳангӣ ва иқтидори худинкишофёбии навраси имрӯза, заминаи мураккаби иҷтимоию фарҳангии мавҷудияти ӯ, ҳамзамон хусусиятҳои давраи ҳозираи иқнишофи ҷомеа ба назар гирифта намешавад.

Фазои мушаххаси имкониятҳо ба наврасон шароит муҳайё месозад, ки талаботҳои ҷаҳонро қонеъ созанд. Шартан онро метавон ба табиӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ тақсим намуд. Он метавонад асари санъат, ҳузури дӯстон, фаъолияти таълимӣ, барномаи телевизион, як гӯшаи табиат ва ғайра бошад. Он таълими ахлоқӣ, моддӣ ва иҷтимоӣ буда, талаботи наврасонро қонеъ месозад, хусусиятҳои субъективии шахсиятро ба зухур меорад, инкишофи фардии ӯро имконпазир мегардонад.

Дар фасли сеюми ин боб «Амсилаи муаллифӣ тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон» пешниҳод гардида, пеш аз ҳама, қайд мешавад, ки раванди педагогӣ ягонагии мазмуну мундариҷа ва методологияи раванди таълиму тарбия ва муттасилиро дар ҳамаи марҳилаҳои раванди таълим таъмин менамояд. Дар ҷадвали 23 (дар матн) блокҳо ва принципҳо, вазифаҳои он нишон дода шудаанд. Блоки мақсаду вазифаҳо қисматҳои, мисли ҳадафҳо, вазифаҳо, низоми талаботи иҷтимоию педагогӣ нисбати фаъолияти таълимӣ-тарбиявӣ, принципҳои ташкил ва татбиқи вазифаҳоро дар бар мегирад. Блоки технологӣ – амсилаҳо

самтҳои асосии мазмун ва шаклҳои ташкилии таълим ва фаъолияти тарбиявиро тавсиф мекунад. Дар блоки натиҷаҳо тавсифи меъёрҳои баҳодихии самаранокӣ ва сатҳи рушди сифати шаҳрвандӣ, ҳуқуқӣ ва ватандӯстӣ оварда шудааст. Озмоиши ташаккулдиҳанда тайид ва татбиқи консепсияи амсилаи педагогӣ, технологияи тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстии хонандагон дар шароити кор дар муассисаи таҳсилоти умумиро фаро гирифт.

Расми 5.

Муҳит дар назария ва амалияи тарбия аҳамияти муҳим дорад. Маъноии муносибат тавассути муҳит нуктаҳои зайлро дар бар мегирад:

- муҳит шахсиятро пурраю мукамал месозад;

- муҳити озод – озодӣ, муҳити солим – солимӣ, муҳити маҳдуд – маҳдудият месозад.
- муҳит барои идрок, муошират имкон дода, чиҳати ба даст овардани комёбие (дар варзиш, эҷод, ахлоқ ва ғайра) шароит фароҳам меорад. Ин имконияти муҳит ба наврас имкон медиҳад, ки чун шахсият ташаккул ёбад;
- Муҳит ба тарзи зисти наврасон таъсир мерасонад, онҳоро водор месозад, ки тибқи имконот амал намоянд. Дарк ва сохтани баъзе имконият, муқобилият ва рақобат имконияти дигарро ошкор месозад;
- Муҳит ба истилоҳ воситаи зебо, зебо ва мутаҳҳидсозанда мебошад.

Бинобар ин, дар самти маърифатнокию ҷаҳонбинӣ наврасон худшиносии миллӣ, ифтихори ватандорӣ ва масъулияти шаҳрвандии онҳоро баланд бардоштан лозим аст. Дар ин ҷода ба барномаи таълимии муассисаи таълимӣ бештар дохил намудани асосҳои миллии таълиму тарбия мавқеи баланд дорад. Дар ин кор бояд муҳити таълимии мукамал, ки фаъолияти ҷорӣ таълимӣ, берун аз синфӣ ва берун аз муассисаи таълимиро дар бар гирифта, хусусиятҳои таърихӣ-фарҳангӣ, этникӣ ва минтақавиро дорад, ташаккул дода шавад.

Қорҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №10,1-и ноҳияи Восеъ, №21-и шаҳри Кӯлоб ва №№35.36-и шаҳри Душанбе, наврасони синни15-17 солаи ҷамоати шаҳраки Ҳулбук, ҷамоати деҳоти Тугараки – н.Восеъ баргузор гардид. Дар рафти озмоиш қариб 120 нафар наврасон (хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва наврасоне, ки аз таҳсил дур мондаанд), 35 нафар омӯзгорон ва 25 нафар намояндагони гуруҳҳои гуногуни аҳоли иштирок намуданд.

Дар рафти тадқиқот аз ҷониби хонандагон, омӯзгорон ва коршиносон силсилаи пешниҳодҳо оид ба интизории онҳо аз барномаи таълимӣ зикр шуд. Аз ин рӯ, тавсияҳо ба се бахш ҷудо намудем, ки

танҳо барои омода намудани барномаи таълимӣ ва истифодаи минбаъдаи он пешбинӣ шудааст.

Тартиби баргузори таҳқиқот ва барномарезии он таҳия гардид, ки дар натиҷа ба **се марҳила** ҷудо гардид:

Марҳилаи 1: Гузаронидани корхое, ки ба ташаккули тавачҷуҳи устувор ба омӯзиши анъанаҳои миллӣ ва мероси маънавии халқи тоҷик, амалӣ намудани ниёзҳо ва худтакмилдиҳӣ нигаронида шудаанд;

Марҳилаи 2: мутахҳид намудани фаъолияти оила, муассисаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, марказҳои фарҳангу дӯстӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, муассисаҳои таълимӣ ва равандҳои педагогии мақсаднок барои шиносии наврасон бо арзишҳои маънавӣ;

Марҳилаи 3: Ташкил ва гузаронидани чорабиниҳои оммавӣ, сайругашт, инчунин гузаронидани вохӯриҳо бо ходимони илму фарҳанг, омӯхтани мероси Ватан, ташкили намоишҳои хунароҳои мардумӣ ва ғайра.

Барои ташаккули **ҷаҳонбинии миллии наврасон дар фаъолияти беруназтаълимӣ** чунин чорабиниҳои тарбиявӣ анҷом дода шуд:

1. Баланд бардоштани самаранокии корҳои тарбиявӣ, таъмини фароғати насли наврас, фаъолияти эҷодӣ ва тарзи ҳаёти солим дар давраи фориг аз таҳсил (соатҳои тарбиявӣ, маҳфилҳои хунаромӯзӣ ва фаъолияти эҷодӣ ва тарзи ҳаёти солим.

Баргузор намудани мулоқоту вохӯриҳо бо кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, ветеранҳо (иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва ҷанговарони байналмилалӣ), ходимони дин ва ғайра;

2. Идомаи нашри мақолаҳо дар матбуоти даврӣ;

4. Ташвиқи наврасон ба китобдустӣ ва китобхонӣ;

6. Тағйири арзишҳои имрӯзаи мардум барои рушди солими ҷомеа;

Дар ноҳияи Восеъ, шаҳрҳои Душанбе ва Кӯлоб барои баланд бардоштани сатҳи тарбияи наврасон, тарғибу ташвиқи одоби муошират,

риояи арзишҳои миллӣ ва умумибашарӣ ва дар рӯҳияи ватандӯстӣ, ҳештаншиносӣ ва ҷавонмардиву ахлоқи ҳамида ба воя расонидани наврасон чунин корҳо ба анҷом расонида шуданд:

-ташаккули андешаву шуури миллӣ, гиромидошти анъанаҳои умумибашарӣ, ҳисси ватанпарастӣ, зехни солиму ақли расо, хислатҳои ҳамидаи инсонӣ, аз ҷумла рафтор, пиндор ва гуфтори нек;

-ташвиқ ва тарғиби пандномаи ахлоқии ниёгон, таҳаммулпазирӣ, муомилаву муошират ва фазилатҳои писандидаи инсонӣ;

-ба роҳ мондани тарғибу ташвиқот тариқи воситаҳои ахбори омма ҷиҳати рушду ташаккули тарбияи насли наврас дар шароити муосир;

-таъмини тарзи ҳаёти солим, пешгирӣ намудани ҳодисаҳои ҷинояткорӣ ва рафторҳои номатлуб.

Дар рафти озмоиш мо дар мактабҳои озмоишӣ ташаккули худшиносии мили наврасонро дар корҳои беруназсинфӣ ҷорӣ намудем, ки аз шаклҳои гуногуни кори тарбиявӣ иборат мебошад. Технологияи мазкур таъсиси иттиҳодияву маҳфилҳои ҳаваскорӣ, ташкили вохӯриҳо бо ходимони илм, фарҳанг ва санъати халқҳои гуногунро дар назар дорад. Ҳамчунин, экскурсияҳо, фестивалҳо, шабнишиниҳо, озмунҳо, корҳои мақсадноки кишваршиносӣ, бозиҳои зехнӣ, чорабиниҳои ҷустуҷӯӣро низ дар ин радиф ном бурд. Саёҳатҳои экологӣ-фарҳангӣ, таъсиси лагерҳои махсус барои ҷавонон низ муҳим арзёбӣ мегарданд.

Барои муайян кардани вазъи корҳо дар самти ташаккули донишҳои хонандагони синфҳои 7-9 дар гуруҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ аз рӯйи ташаккули ҷаҳонбинии миллӣ мо байни хонандагон пурсиш гузарондем. Баъд аз гузаронидани таҳқиқот натиҷаҳо ҷамъбаст гардиданд.

Моҳияти раванди ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасонро мавриди баррасӣ қарор хоҳем дод. Шаҳрвандият ва ватандӯстӣ, одатан ҳамчун сифатҳои баланди маънавие баррасӣ карда мешаванд, ки бояд ба ҳар як шаҳрванд хос бошанд. Масъулияти баланди шаҳрвандӣ ва ҳисси ватандӯстӣ коркарди мавқеи ҳаётии хонандагонро дар назар дошта,

ҳифзи манфиатҳои ҷамъиятӣ ва шахсӣ, риояи қонунҳо ва муҳаббат ба Ватанро дар назар доранд.

Самти мазкури тарбия бояд ба рушди маҷмуи арзишҳои шахрвандӣ-ватандӯстӣ дар байни хонандагон ташаккули тафаккури интиқодӣ ва ҷаҳонбинии васеъ, ҳавасмандгардонии хонандагон, эътирофи баробарҳуқуқии ақидаҳои гуногун, маҳорати муттаҳидсозии фалсафаи худ бо гуногунандешии фарҳангӣ ва миллӣ ва ба маҳорати ба маънои шахсиятии ҳар қору фаъолият таъкид намудан, мусоидат менамояд. Мавриди зикр аст, ки дар тарбияи шахрвандӣ дониستاني таъриху фарҳанги кишвари худ, дониستاني забони давлатӣ, аз худ қардани забонҳои хориҷӣ нақши муассир доранд ва онҳо, дар навбати худ, омилҳои муҳими амалисозии иртиботи байнифарҳангӣ маҳсуб меёбанд.

Дар раванди озмоиш қормандон ва методистони шубҳаҳои маорифи ва хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №10,1-и ноҳияи Восеъ, №21-и шаҳри Дар таҷрибаи омӯзгорони пешқадам таъсиррасонии бевосита ба шуури хонандагон бо чунин сифот, аз ҷумла ростқавлӣ, умқи эътиқодот, манфиатдорӣ ва хоҳиши шахсӣ барои таъсир расонидан ба шуури хонандагон иртибот дорад. Машғулиятҳо, соатҳои дарсӣ, дигар усулҳои тарбияи шахрвандӣ-ҳуқуқӣ ва ватандӯстии хонандагон аз роҳбари синф омодагии қомил ва ҳамаҷонибаро талаб менамояд. Самаранокии таълим ва таъсиррасонӣ ба шуури хонандагон дар саъю қӯшиши ботинӣ нисбати худомӯзии сиёсӣ зохир мегардад. Қори мустақилона бо қитоб, омода намудани ҳисоботи дорои мазмуни сиёсӣ, иштирок дар мусбоҳисаҳо-ҳамаи ин талаботро ба донишҳои сиёсиро тақвият мебахшанд.

Омӯзгоре, ки ба баррасии салоҳиятнокии шахрвандӣ шуруъ мекунад, пеш аз ҳама, бояд истилоҳот ва мафҳумҳои асосии ташаккули худшиносии мили хонандагонро донанд. Омӯзиши системавии истилоҳот ба омӯзгор дар мавридҳои зерин қумак мекунад:

- аввалан, дар дарки аниқи тасаввурот дар бораи таъинот, вазифаҳо, нақш, ҷойгоҳ, маънии маърифатнокии хештаншиносӣ, ватандӯстӣ кумак хоҳад намуд;

- дуом, ба муколамаи созанда бо ҳамкорон, хонандагон, созмонҳои ҷамъиятӣ, марказҳо, клубҳо, созмонҳои мактабӣ ва ғайра мусоидат хоҳад кард.

Зери мафҳуми шахсият бояд сифатҳои интегративии хонандагон дар ҷанбаҳои зерин фаҳмида шаванд:

а) ҷаҳонбинӣ: дониш, эътиқодот, арзишҳо;

б) рафторӣ: меъёрҳо, тамаркуз, муносибат, амалҳо ва ғ.;

в) арзёбӣ: вазъи мақоми ахлоқӣ, сиёсӣ, ҳуқуқӣ, тарзи тафаккур, арзёбии маърифатнокӣ, сифат, вижагии ҳақиқат, мантиқ ва далел;

г) вижагии фарҳангӣ: эҳсосот, муносибатҳо, рафтор, шаклҳо, мазмун, ҳунархандӣ ва ғайра.

Барои дар сатҳи зарурӣ ташаккули ҷаҳонбинии наврасон мавриди истифодаи педагогикаи халқӣ бояд корҳои зерин анҷом дода шаванд:

1. Бештар гузаронидани машғулиятҳои амалӣ ва семинарҳои, ки дар бо истифода аз усулҳо ва шаклҳои ҷустуҷӯӣ ва усулҳои самараноки омӯзиш баргузор мешаванд. Ин машғулиятҳо хонандагонро ҳангоми иштирок дар раванди ҷустуҷӯ ва кашфи донишҳои нав, ҳалли масъалаҳои дорои хусусияти проблемавӣ фаъол мегардонанд.

2. Ҳавасманд кардани хонандагон, дарки муҳимият ва ба мақсад мувофиқ будани омӯзиши фан дар умум ва фаслҳои алоҳидаи он.

3. Ба роҳ мондани тарбияи худшиносӣ тариқи баргузори чорабиниҳои гуногун ба самаранокии он мусоидат менамояд. Самтҳои асосии фаъолият, ки ба тарбияи шахрвандӣ ва ватандӯстӣ таъсир мерасонанд, иборатанд аз: пажӯҳишҳои аудиторӣ, маҳфилӣ, минтақашиносии кишваршиносӣ, корҳои ҷустуҷӯӣ, чорабиниҳо доир ба ҳифзи муҳити зист ва фаъолияти иҷтимоӣ-сиёсӣ

Дар идома анҷом додани корҳои зерин ба мақсад мувофиқ аст:

1. Зиёд кардани ҳиссаи машғулиятҳои амалӣ – семинарҳои, ки дар асоси усулу шаклҳои ҷустуҷӯӣ ва самараноки таълим омода гардидаанд. Ин машғулиятҳо хонандагонро ҳангоми иштироки онҳо дар раванди ҷустуҷӯ ва кашфи донишҳои нав фаъол гардонидани, масъалаҳои дорои характери проблемавиро ҳал менамоянд.

2. Баланд бардоштани сатҳи ҳавасмандгардонии хонандагон, дарки муҳимияти мавзӯи баррасишаванда.

3. Бештар истифода бурдани методҳои сотсиологӣ ва ташҳисӣ аз ҷониби омӯзгор. Дар ташаккули шахрвандият ва ватандӯстии хонандагон фаъолият нақши муассир дорад. Таъкид бар ҷанбаи шахрвандият ва ватандӯстӣ дар баргузориҳои ҷорабиниҳои гуногун ба самаранокии он мусоидат хоҳад кард.

Асарбахшӣ ва самаранокии раванди ташаккул ва рушди мавқеи фаъоли шахрвандӣ-ватандӯстии хонандагон, пеш аз ҳама, бевосита ба сатҳи рушди мавқеи шахрвандӣ-ватандӯстии худӣ омӯзгор алоқаманд мебошад. Мавқеи фаъоли шахрвандӣ ва ватандӯстии омӯзгор, майлу рағбати ӯ нисбати фаъолияти дорои аҳамияти ҷамъиятӣ яке аз шартҳои асосии ташаккул ва рушди мавқеи фаъоли шахрвандӣ-ватандӯстии хонандагон маҳсуб меёбад.

Истифодаи технологияҳои инноватсионӣ ва интерактивӣ дар машғулиятҳо ва фаъолияти беруназсинфӣ имкон медиҳад, ки раванди таълиму тарбия фаъол гардад, мустақилияти хонандагон дар дарки воқеият ташаккул ёбад ва ин ба омӯзгорон имконият фароҳам меорад, ки сатҳи сифати тарбияи шахрвандӣ-ватандӯстии хонандагонро на танҳо дар раванди таълимӣ-тарбиявӣ, инчунин дар фаъолиятҳои фароғатӣ низ баланд бардоранд.

Хусусияти фарқкунандаи модели низоми тарбияи шахрвандӣ-ҳуқуқӣ ва ватандӯстии хонандагони танҳо дар сурати мавҷуд будани се шартҳои иҷтимоӣ-педагогии мазкур самаранок буда метавонад: фаъолгардонии мавқеи шахрвандӣ-ватандӯстии омӯзгорон; баландбардории сатҳи ҳавасмандгардонии онҳо барои ҳамкориҳои

мутақобила бо хонандагон, рушди маҳорату малакаҳо ва қобилиятҳо дар рафтори шаҳравандӣ-ватандӯстии хонандагон дар намудҳои интерактивии фаъолият; ҷалб намудани хонандагони синфҳои болоӣ ба лоихакашии иҷтимоӣ.

Тавре дар фаслҳои пешинаи рисола гуфта гузаштем, анъана, расму оинҳои миллӣ, ки ақлу заковат, хиради азали, фарҳангпарвариву инсондӯстии мардумро инъикос мекунад, асоси худшиносии миллӣ буда, тавассути таълиму тарбияи хуб ва донишу маърифати баланд ба даст меояд. Агар худшиносӣ мақому манзалати инсонии худро бо решаҳои таърихӣ бо сарнавишти миллату халқи худ дарк кардан дониста шавад, пас он ҳатман бо расму оини миллӣ муштарак аст.

Зимни таҳқиқи мавзӯи интихобшуда намунаҳои осори классикони адабиёти халқҳои Осиёи Марказӣ ва ҳадисшиносон низ баррасӣ гардида, аз онҳо маводи доманадоре оид ба ҷанбаҳои педагогии арзишҳои миллӣ гирдоварӣ шуд. Дар асарҳои онҳо ба анъана ва расму оинҳои халқҳои Осиёи Марказӣ, қоидаҳои одобу рафтор ва ахлоқи ҷамъиятӣ аз нуқтаи назари илмӣ-адабӣ баҳо дода шуда, роҳҳои тарбия дар оила ва ҷамъият таҳлил гардидааст.

Худтарбия ва худбаҳоидиҳӣ, ҷанбаҳои худшиносии миллӣ нишон дода шудаанд. Ба зумраи чунин манобеи илмӣ асарҳои Ал-Ҳашими Муҳаммад Алӣ, Мавлоно Ҷалолуддини Румӣ, Имом аль-Мунзирӣ, Имоми Аъзам, Абӯҳанифа Нуъмон ибни Собити Куфӣ (р), Фаридуддини Аттор, Яҳё ибни Шарафуддин ан-Навави мисол овардан мумкин аст.

Тавре таъкид кардем, меъёрҳои асосии одоб ва ё ахлоқ аз рӯйи шариат, асоси дарси мактабиро ташкил карда, он бо Ҳадисҳои шариф ва асарҳои панду ахлоқии намояндагони адабиёти мумтоз таҳким бахшида мешуд. Дар ин дарс пеш аз ҳама, баъзе қоидаҳои асосии шариат шарҳ дода шуда, нуқтаҳои асосии одобу рафтори шахсӣ шарҳ дода мешуданд. Дар ҷараёни дарс порчаҳо аз ин гуна асарҳои панду ахлоқӣ хонда шуда, маънидод мешуданд. Қисме барои азёд вазифа дода мешуданд. Ҳар як

нуктаи тарбиявии ин асарҳои панду ахлоқӣ бо ҳадисҳои шариф муқоиса карда шуда, хулосаи зарурӣ бароварда мешуд.

Бештар аз ҳама панду ҳикматҳои Унсурулмаолии Кайковус мисол оварда мешуд, ки ба омӯзиши илму дониш ва касбу ҳунари гуногун диққати зиёд додааст. Аз ҷумла ӯ фармудааст: «Пас, агар хирад дорӣ, бо хирад ҳунар омӯз, ки хирад бе ҳунар чун тана бошад бе ҷома ва шахсе бувад бе сурат...». Ва ё аз Низомии Ганҷавӣ бисёр меҳонданд ва ёд мекарданд. Шоир аз ростӣ сухан зиёд мегӯяд, дурӯғро фасод мешуморад, аз қадри инсон, некномӣ, хулқу одобӣ ҳамида, покиву ҷуду қарам, адолату дод, аҳду вафою, дидори дӯст, қимат шуморидани зиндагонӣ андеша меронад. Аз ҷумла ӯ панд медиҳад:

Ҳунар омӯз, к-аз ҳунармандӣ,
Даркушое кунӣ, на дарбандӣ. [78, с.5].

Ҳамчунин як қатор китобҳои панду ахлоқии дигар, аз ҷумлаи «Дурр-ул-аҷоиб», «Ҳидояи шариф», «Адаб-ул-мутааллимин» ба тарбияи ахлоқии муҳассилин бахшида шуда буданд.

Ба ҷумлаи асарҳои назмӣ куллии ғазалҳои Ҳофиз ва «Гулистон» ва «Бӯстон»-и Саъдӣ, куллии назми Бедил мавриди омӯзиш қарор мегирифт. Шоири маорифпарвар Фурқат дар ёдномаи худ менависад, ки ман аввал «Мантукуттайр»-ро дар шаш моҳ аз худ намуда, баъд ба хондани ғазалҳои Ҳоҷа Ҳофиз оғоз намудам ва ба мисли булбул аз боғи маъонӣ баҳра бардоштам. Сипас ба Бедил гузаштам ва осори ӯро дар панҷ моҳ аз худ карда шудам. Пас аз нӯҳсолагии худ ман бо забони туркӣ ба омӯзиши Мир Алишер Навоӣ оғоз намудам [80, с.252].

Аз баҳористони маънавии Саъдӣ Шерозӣ, ки пур аз ҳикмат ва ақидаҳои панду ахлоқӣанд, тамоми аҳли зиёи мамлакатҳои форсидони ҷаҳон то ба имрӯз баҳра мебардоранд. «Гулистон» ва «Бӯстон»-и ӯ китоби рӯимизии ҳар як оилаи фарҳеҷтарешаи Осиёи Миёна буд. Саъдӣ Шерозӣ, ки дар оилаи арбоби дин тарбия ёфта, дониши фаровони худро ба масъалаи тарбияи ахлоқи мусулмонӣ бахшида, ҳикоятҳои дилчаспи худро бо воқеаҳои ҳаётӣ таҳким бахшидааст. Хондани ин гуна ҳикоятҳо

барои муҳассилин осон ва шавқовар буда, онро бо майли том дар мактабу мадорисҳо мехонданд ва байтҳои андешаомезашроо ёд мекарданд, ки то ба имрӯз ин анъана пойдор мондааст. Масалан, хикояте аз ӯ омадааст: “Ду амирзода дар Миср буданд. Яке илм омӯхту дигаре мол андӯхт. Оқибатулумр он яке алломаи аср гашт ва ин яке азизи Миср шуд. Пас ин тавонгар ба чашми ҳақорат дар фақеҳ назар кардӣ ва гуфтӣ:

– Ман ба салтанат расидам ва ин ҳамчунон дар масканат бимондааст.

Аз ин боис барқарор намудани арзишҳои муҳими миллӣ, ки дар урфу одат ва ахлоқи мардуми Машриқзамин ҷой гирифтааст ва аз ҷиҳати назариявӣ ва амалӣ асоснок намудани истифодаи онҳо дар таълиму тарбия имрӯз вазифаи муҳими соҳаи педагогика ба шумор меравад.

Насли наврасро ҷӣ гуна бояд тайёр кард, ки онҳодар маърифатнокию ҷаҳонбинӣ сазовори ифтихор буда, худшиносии миллӣ, ифтихори ватандорӣ ва масъулияти шаҳрвандии онҳо баланд бошад. Дар ин ҷода ба барномаи таълимии мактаб ҳарҷӣ бештар дохил намудани асосҳои миллии таълиму тарбия мавқеи баланд дорад. Дар ин кор бояд муҳити таълимии мукамал, ки фаъолияти ҷорӣ таълимӣ, берун аз синфӣ ва берун аз мактабро дар бар гирифта, хусусиятҳои таърихӣ-фарҳангӣ, этникӣ ва минтақавиро дорад, ташаккул дода шавад. Зимни ҷунин иқдом албатта истифодаи арзишҳои динӣ ба сифати як воситаи таҷдиди арзишҳои миллӣ бояд дар мадди назар бошад.

Олимони соҳаи педагогика имрӯз дар ҷустуҷӯи роҳу воситаҳои таълим ва тарбия кӯшиш ба ҳарҷ медеҳанд, ки аз технологияи нав ва методҳои замонавии таълиму тарбия ҳарҷӣ бештар истифода баранд.

Мувофиқи анъанаҳои мардуми мо тарбия қиматбахотарин сарват, аслиҳаи пуршарафе ба шумор мерафт, ки ба инсон иззату эҳтиром ва мавқеи сазовор муҳайё менамояд. Тарбия аз овони кӯдакӣ ташаккул дода шуда, бо инкишофи анъана ва фарҳанг дар ҷамъият,

мухити ичтимой, маҷмӯи тарбия дар оила ва мактаб ва ғ. муқаррар карда мешуд [119, с.14].

Шоирони форсизабони асри VIII дар ашъори худ аз андарзҳои паҳлавӣ, ба мисли андарзҳои «Пандномаи Бузургмехр», «Андарзи доноён ва маздаиснон», «Андарзи Озарбади Маҳраспандон» фаровон корбаст карда онҳоро ба забони арабӣ тарҷума кардаанд, ки аз густураи ин фарҳанги бузурги инсондӯстонаи қадима ҳидоят мекунад. Айнан дар ҳамин давра адаб ва маҳсули он адабиёт воситаи асосӣ дар роҳи тарбияи ахлоқии мардум мегардад. Меъёрҳои муносибатҳои инсонӣ, арзиш ва идеалҳои ҷамъияти инсонӣ, ки инсоният аз рӯзҳои аввали мавҷудияти худ меҳост ба онҳо ноил гардад, бештар ба воситаи асарҳои адибон расонида мешаванд. Адибон гурӯҳи одамони соҳибмаърифат ва тарбиядидае мебошанд, ки ҷаъолияти доманадори эҷодӣ дошта, баъди густариш ёфтани дини ислом ба идеал ва арзишҳои миллӣ ҷомаи нави динӣ пӯшонидани дини исломро мутақаббир ва муқтадир намуданд. Адаб гуфта, хулки хушу рафтори рафтори некӯи қобили таваҷҷӯхро мегӯянд. Шахси тарбиядида, меҳрубон хушхулқу боадабро муаддаб ҳам гуфтаанд. Назарияи адабро илми ахлоқ ҳам мегӯянд, ки ҷузъи донишҳои амалӣ ба шумор меравад. Адибон бештарин арзишҳои умумибашарӣ, аз ҷумла инсонпарвариро дар асарҳои худ таҷассум намуда, бештар аз ҳама паҳн мекарданд.

Айнан аз ҳамин давра мо таҳаввулоти боиктидори адабиётро мушоҳида мекунем, ки он бо номи Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Сино, Носири Хусрав, Умари Хайём, Абдурахмони Ҷомӣ, Алишер Навоӣ ва дигарон вобаста буданд. И.Брагинский ба давраи Сомониён баҳо дода, чунин менависад: «Бухоро на танҳо ба пойтахти ин давлат, балки ба маркази ҳаёти фарҳангии тамоми Эрон ва Осиёи Миёна табдил ёфт. Маҳз дар Бухоро аввалин мактаби назм ва наср ба забони форсӣ ташаккул ёфт. Мероси гаронбаҳои ин мактаб анъанани классикии инкишофи минбаъдаи адабиёт гардид» [32, с.256].

Назми волои ин адибони маъруф саршор аз идеяҳои инсондӯстӣ буда, халқро ба гирифтани дониш ва ахлоқи ҳамида таблиғ мекарданд. Аз ҷумла дар сатрҳои Фирдавсии бузургвор ин ақида беш аз ҳама мушоҳида мешавад:

Туро донишу дин раҳонад дуруст,
Раҳи растагорӣ бобояд-т ҷуст.
Агар дил нахоҳӣ, ки бошад нажанд,
Нахоҳӣ ки доим бувӣ мустаманд,
Ба гуфтори пайғамбарат роҳ ҷӯй,
Дил аз тирагиҳо бад-ин об шӯй.

Имрӯз ба ҳама маълум аст, ки дин ва забони баёни он дорои хусусияти бо рамз ифода намудани маъниҳои амиқ аст. Агар сатрҳои болоиро бо яке аз оятҳои сураи Наҳл муқоиса кунем, як мазмун бармеояд, ки ин аст: «Мардумро бо ҳикмату панди некӯ ба роҳи Парвардигорат бихон ва бо беҳтарин тарз бо онон мучодала кун. Зеро Парвардигори ту ба қасоне, ки аз роҳи ӯ қачрав шудаанд, огоҳтар аст ва

Ҳурмату эҳтироми пирону қалонсолон

Пир нест, тадбир нест.

Бе пир марав дар амонӣ,

Ҳарчанд, ки Сикандари замонӣ!

Пирӣ неъматӣ фаровонест, ки ба ҳама қас ба зиёдатӣ бирасад.

Чун пир шудӣ кори ҷавон натвон кард,

Пирит ба кофирӣ ниҳон натвон кард,

Дар торикии шаб ҳар он ҷӣ кардӣ,

Дар равшании рӯз ҳамон натвон кард.

Рӯдакӣ

Пир-солхӯрда, куҳансол- умрдида; муқобили ҷавон.

Тавоно бувад, ҳар кӣ доно бувад,

Зи дониш дили пир барно бувад.

Абдулқосим Фирдавӣ

Танатро чу кардам тавоно ба шир,

Чавонӣ макун бар парастори пир.

Шамсиддин Шоҳин

Пиру чавон-куҳансолу барно; калону хурд; маҷозан ҳама.

Раҳ ба мақсуди худ зи пири чавон,

Чуст чандон, ки дошт тобу тавон.

Абдурахмони Қомӣ

Пирӣ дарахтест, ки на ҳар навниҳол ба он бирасад. Дили пирон чун шишаи булӯрин нозук ва пурэхтирос мешавад. Чуноне, ки бузургон гуфтаанд, ҳеҷ кори бад ба ранҷонидани дил ва ҳеҷ амали хайр (кори хубу нек) ба дилёбӣ баробар намешавад:

Санги роҳи худ шуморад Каъбаву Бутхонаро,

Ҳар кӣ чун Бедил тавофи каъбаи дилҳо кунад.

Бедил

Чавони доною баадаб бояд саъю кӯшиш кунад то бо сухани хуш ва бо рафтори неки худ, пеш аз ҳама, дили пиронро ба даст оврад.

Гуфтори талху нохуб таъби нозуки пиронро нохуш ва чеҳраи (чабини) пурчини дили он рӯзгордидагонро ғамгин намояд. Чавонӣ бо адаб ба чунин кори бад ҳеҷ гоҳ роҳ нахоҳад дод.

Шеъри Лоик Шералӣ ҳам дар қолабҳои суннатӣ, чун ғазал, қасида, маснавӣ, қитъа, рубоӣ, дубайтӣ, тарҷеъбанд, таркиббанд, мусаллас, фард ва ҳам дар шаклҳои нави шеърӣ, мисли чаҳорпора, шеъри озод, шеъри сафед суруда шудааст. Дар ин шеъраш диди амиқи худшиносӣ доштан ва ҳамқадами замони хеш будани адибро бараъло эҳсос намудан мумкин аст. Ба чанд байти ин ғазал тавачҷуҳ намоед:

Эй бародар, ману ту ҳамватанем,

Булбули шоҳи гули як чаманем.

Зодаи чашмаи як домани кӯҳ,

Рӯди ҷорӣ сӯи дашту даманем.

Дар замоне, ки ба Моҳ бояд рафт,

Баҳри ҳамдигарамон чаҳ наканем.

Сар бикубем кафандуздонро,

То замоне, ки бурун аз кафанем.

Худшиносии миллӣ дар ниҳоди инсон он вақт пайдо мегардад, ки аввал бояд худро шиносад ва баъд дигаронро шиносаду эҳтиром намояд. Шоир аз панди мӯйсафедони деҳа бо муҳаббат ва эҳтироми тамом ёд мекунад, мегӯяд: Ба деҳ коре сару сурат нагирад, Бидуни дасти хайри мӯсафедон. Зи бисмиллоҳи онон гардад оғоз, Шавад анҷом бо омини эшон... Гузоранд охирин мерос аз худ - Ба фарзандон диҳанд андарз ҳар дам: Ту аввал ёб худро, пас худоро, Гар аз худ монӣ, монӣ аз худо ҳам. [9, 57]

Дар ин шеър маъруфттарин ҳадиси набавӣ «Ҳарки худро шинохт, ҳаққо Худои худро шинохт» зикр шудааст, ки ин зинаи аз ҳама болои худшиносии миллӣ аст. Устод Лоиқ Шералӣ ҳамзамон ва ояндагонро ба дарки шадиди масъулият даъват намуда, ҳаргиз ифтихори хушк ва маҳзро нарасондааст:

То чанд ту бо гузаштагон менозӣ,

Бо Рӯдакию ба Ҳофизи Шерозӣ?

Вақт аст, сари минбари озоди суҳан,

Хайёми дигар, Ҳофизи дигар созӣ! Албатта, шеъри дар боло зикргардида ҳеҷ гоҳ аҳамияти худро гум нахоҳад кард. Шоир таъкид ба он мекунад, ки насли ҷавони имрӯза ва оянда бояд донишҳои замонавӣ ва илму технологияи навро омӯзанду дар амал тадбиқ намоянд ва ҳамқадами замон бошанд.

Бояд гуфт, ки таълим ва тарбия бевосита бо иқтисоди таълимӣ ва тарбиявӣ омӯзгор ва хонанда алоқаи ногусастанӣ доранд. Агар омӯзгорону мураббӣён (омӯзгор, роҳбари синф, волидайн) бо дарназардошти вижагиҳои синнусолӣ, маънавӣ-ахлоқӣ ва дигар хусусиятҳои хоси тарбиятгирандагон бо онҳо бархӯрд намоянд ва ба онҳо таъсир расонанд, он гоҳ самаранокии фаъолияти таълимӣ-тарбиявӣ боз ҳам баланд мегардад.

Ҳадафҳои омӯзишӣ инҳо мебошанд: аз ҷониби хонандагон муайян намудани арзишҳои умумишаҳрвандии универсалии сиёсӣ ва ватандӯстӣ

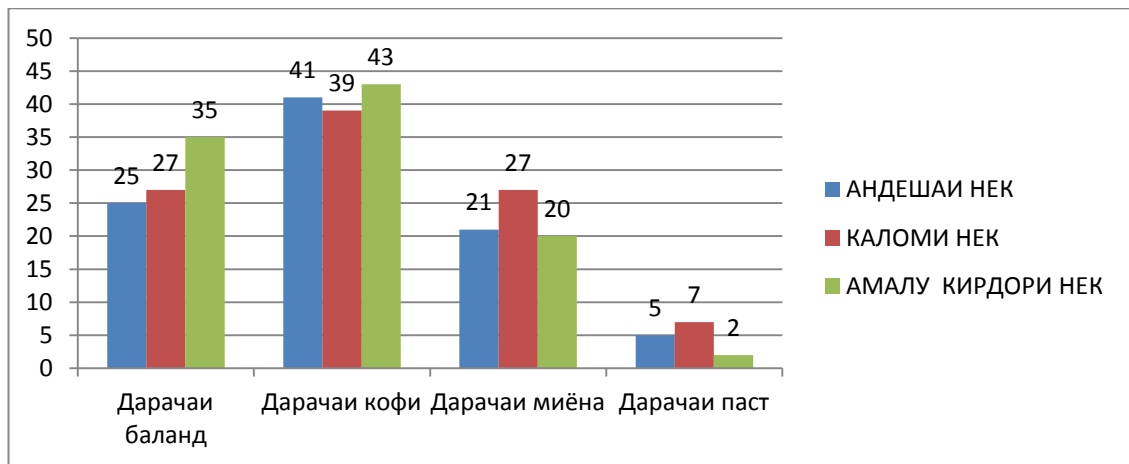
ва самтҳои азнавсозии ҷомеа; дар хонандагон ташаккул додани малакаву маҳорати муколамаи шахрвандӣ, ватандӯстӣ ва фарҳангӣ, маҳорати пешбурди мубоҳиса, санъати суҳанварӣ ва қобилиятҳои ташкилотчигӣ, тасаввуроти муайян ва мушаххас оид ба ғояи озодии суҳан. Қобилиятҳои монологи муассир, эътимодноқ ва асоснокро рушд дода, қобилияти дар назди удитория баромад кардан, дар хонандагон низоми устувори фарҳанги анъанавии шахрвандӣ, малакаву маҳорати ҳифзи мавқеи худро ташаккул медиҳад; дар шароити демократия, ҷомеаи шахрвандӣ ва озодандешӣ зиндагӣ намуданро меомӯзад.

Маҳз дар ҳамин маврид дар хонандагон чунин ҳиссиёт, ба монанди ватандӯстӣ ва интернационализм, сифатҳои волои ахлоқӣ ва сиёсӣ: ростқавлӣ, покнатӣ дар муносибат бо одамон, нисбати моликияти ҷамъиятӣ, интизомноқӣ ва масъулиятшиносӣ, зиракии сиёсӣ, интиқодпазирӣ, қобилияти ҳалли масоил ва ғайра ташаккул меёбанд.

Гуруҳи омилҳои объективӣ, аз ҷумла ирсият, вазъи саломатӣ, айнияти иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ба муҳити наздиктарини хонанда таъсир мерасонанд. Вазъи ҳаёт, анъаноти фарҳангӣ, мақоми касбию иҷтимоӣ, хусусиятҳои кишвар ва даврони таърихӣ низ ба сифати тарбияи шахрвандӣ-ватандӯстии хонандагон таъсири мусбат мерасонанд.

Баъди баргузори чорабиниҳои банақшагирифта дар гуруҳҳои озмоишӣ доираи ҷаҳонбинии миллии наврасон хеле тағир ёфт ва дараҷаи дарку фаҳмиши онҳо оиди ҷузъҳои худшиносӣ ва ифтихори миллий – “андешаи нек”, “каломи нек”, “амалу кирдори нек” то дараҷаи қонёқунанда боло гирифт, ки натиҷааш дар диаграммаи 4 оварда шудааст.

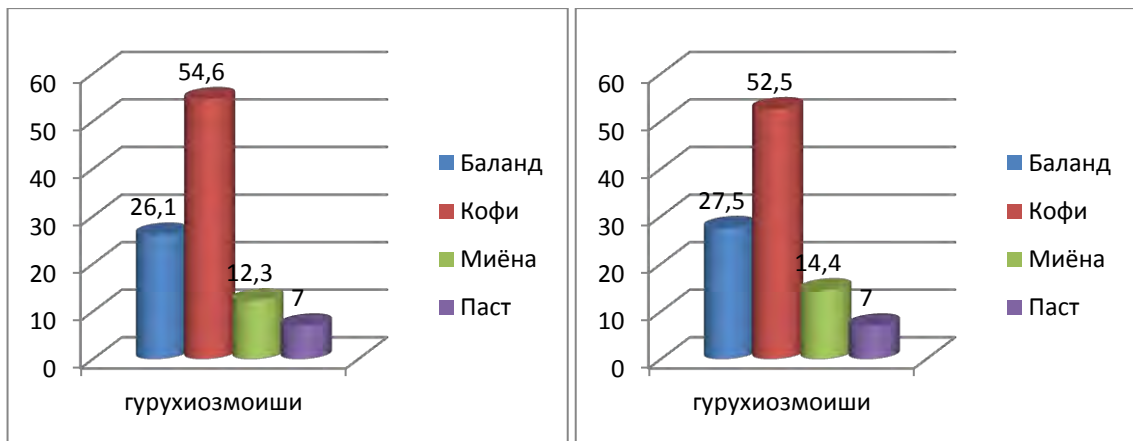
Диаграммаи 8.

Диаграммаи 9.

АНДЕШАИ НЕК

АМАЛУ КИРДОРИ НЕК

Диаграммаи 10.

КАЛОМИ НЕК

Натиҷаҳои бадастомада нишон медиҳанд, ки танҳо чоряки хонандагон ба масоили ҷамъиятию сиёсии мамлакат тавачҷуҳ зоҳир менамоянд.

Дар марҳилаи 2-юм фарқияти ҷавобҳои хонандагони ноҳияи Восеъ, Кӯлоб ва хонандагони ш.Душанбе дар ҷавобҳои «Бале» 1,1% (69,5%/62,6%)-ро ташкил дод, хонандагони ш.Душанбе пешсаф буданд. Фарқ байни марҳилаҳо дар ҷавобҳо 3,9%/-1,1%)-ро ташкил дод, хонандагони МТУ №35 ш.Душанбе пешсаф буд (59,2% дар марҳилаи дуюм); дар ҷавобҳои «Не» фарқият байни марҳилаҳо -2,8,% (-3,1%/-1,7%)-ро ташкил дод, аз рӯйи ҷавобҳои манфӣ хонандагони н. Восеъ (31,6%) пешсаф буданд.

Таблитсаи 8.

№	Гурӯҳҳо Буришҳо	Дараҷаи ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон (%)			
		Баланд	Кофӣ	Миёна	Паст
Натиҷаи буриши яқум					
1.	Гурӯҳҳои озмоишӣ	12,2	31,4%	31,7%	24,7%
2.	Гурӯҳҳои назоратӣ	11,2%	29,1%	36,3%	23,4%
Натиҷа баъд аз баргузории қорҳои озмоишӣ-эксперименталӣ					
1.	Гурӯҳҳои озмоишӣ	24,6%	54,4%	,13,6%	7,,4%
	Гурӯҳҳои назоратӣ	13,,2%	36,2%	29,7%	20,9%

Табиист, ки илму маърифат, расму оин, марзу бум, забон, ваҳдату сулҳу субот ва муққадасоти дигар барои бақои ҳар як миллат зарур буда, маҳз ҳамин арзишҳо барои рушди давлат ва миллат хизмат мекунанд. Дар ин ҷода баланд бардоштани дониши динӣ ва дунявии ҷавонон метавонад, омили паст шудани гароиши ҷавонон ба ҳизбу ҳаракатҳои тундрав дар ҷомеа гардад.

Гузашта аз он, таълиму тарбия дар он сурат пойдор хоҳад монд, ки хусусиятҳои миллиро таҷассум намуда, ниғаҳдори арзишҳои

таърихии халқу миллат, мояи равнақу ривочи худшиносӣ ва ифтихори миллӣ бошад.

Ҷамаҷониба густариш бахшидани худшиносиву худогоҳии миллӣ, хисси ватандӯстиву ватандорӣ муҳассилин ва баланд бардоштани маърифати сиёсӣ ҳуқуқии онҳо, яке аз ҳадафҳои имрӯзаи рушди давлатдорӣ миллӣ маҳсуб мешавад. Баланд шудани худшиносиву худогоҳии миллии ҷавононро танҳо тавассути донишҷӯи таърихи кишвар ва бархурдорӣ ҳар чӣ бештар аз мероси ниёгон ноил гардидан мумкин аст. Дар ин ҷода, арзиши муҳими дини ислом, тарбияи ахлоқӣ ҳамчун яке аз шаклҳои шуури ҷамъиятӣ, маҷмӯи меъёр ва қоидаҳои асосии муносибати байни ҳамдигарӣ, оилавӣ ва ҷамъиятии одамон нақши пешбарандаро иҷро намуд. Он ҳамчун қувваи пешбари ҷамъият тавонист, ки дар муддати кӯтоҳ одобу рафтори одамонро ба қолаби муайяни анъанавӣ дарорад, ки асоси онро таълиму тарбия ташкил меод. суннатҳои давлатдорӣ ва расму оинҳои аҷдодӣ хизмат мекунад. Аз ин рӯ, ҳар як халқ ба арзишҳои таърихии худ ҳамеша ниёзмандии зиёд дорад. Ин арзишҳо, дар мазмуни арзишҳои миллӣ пайваста ва оқилона барои тарбияи ахлоқию маънавии наслҳо истифода шуданд ва ба фарҳанги миллӣ арзишҳои миллии таърихии халқҳои Осиёи Марказӣ ҳамеша ғайр гардонидани мешаванд.

Имрӯзу фардои ҳаёти маънавии мардумони Осиёи Миёна чун ҷузъи таркибии аҳли башар ба ҳамгирӣ чанбаҳои тарбиявӣ-педагогии арзишҳои пурқимати миллӣ, мероси бойи ниёгон эҳтиёҷи бештар пайдо хоҳанд кард. Ҷангоми таҷлили ҷашнҳои миллӣ воситаи роҳҳои навгонӣ, бозиҳои маърифатӣ, бозиҳои миллӣ, мқоисаву мубоисаҳо, озмунҳо оид ба ҷашнҳо, маросиму анъанаҳои миллӣ, шабнишинӣ ва шабҳои савлу ҷавоб, конференсияҳо, хониши асарҳои бадеӣ, мусобиқаҳои варзишӣ, намоиши асарҳои маҳфилҳои навқаламон, намоиши дастовардҳои техникҳои ҷавон, боғбонии ҷавон, пухтупази таомҳои миллӣ мавриди истифода қарордода шаванд.

Хулоса, тарбияи миллии наврасон равандест, ки дар асоси истифодаи асарҳои пурарзиши педагогикаи халқӣ маърифатнокии сиёсӣ, маънавӣ ва ахлоқии ташаккул ёфта, тавассути ба роҳ мондани курсҳои омӯзишӣ, корҳои беруназсинфӣ, бунёди муҳити демократӣ ва ҳуқуқӣ, тариқи ба роҳ мондани фаъолияти иҷтимоӣ ва иртиботӣ ҳангоми фаъолияти беруназтаълимӣ татбиқ мегардад.

Чунин тарбия бояд ба рушди маҷмуи арзишҳои миллии наврасон ташаккули тафаккури интиқодӣ ва ҷаҳонбинии васеъ, ҳавасмандгардонии хонандагон, эътирофи баробарҳуқуқии ақидаҳои гуногун, маҳорати муттаҳидсозии фалсафаи худ бо гуногунандешии фарҳангӣ ва миллӣ ва ба маҳорати ба маънои шахсиятии ҳар асар таъкид намудан, мусоидат менамояд.

Дар ҳамин маврид дар хонандагон ҳисси ватандӯстӣ ва интернационализм, сифатҳои волои ахлоқӣ ва сиёсӣ, аз ҷумла, ростқавлӣ, покқивдони ва масъулиятшиносӣ дар муносибат бо одамон, зиракии сиёсӣ, интиқодпазирӣ, қобилияти ислоҳи хатогиҳо ва ғайра ташаккул меёбанд.

ХУЛОСАИ БОБИ 2

Низоми нави ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар назди мактабу маориф дар самти таълиму тарбияи насли наврас мақсаду вазифаҳои нав мегузорад. Дар ин маврид нақши мактаб ва омӯзгор меафзояд. Низоми тарбияе зарур аст, ки ба тарбияи миллӣ ва гуманистӣ асос ёфта бошад, аз ҷумла дар самти тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстӣ.

Тарбияи худшиносии миллии хонандагон дар машғулиятҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ, дар оила ва ё аз ҷониби хонандагон ба таври мустақилона, инчунин дар татбиқи амалии донишу малакаҳои бадастомада идома меёбад.

Ба ҳам пайвастании равандҳои синфӣ ва беруназсинфӣ тарбияи шаҳрвандӣ-ватандӯстӣ на танҳо омӯзиши мафҳумҳоеро, ки фанҳои таълимӣ онҳоро дар бар мегиранд, ҳавасманд мегардонад, балки амалан

хонандагонро ба ҳаёт омода сохта, арзишҳои ахлоқии башариятро ташаккул медиҳад, ки ба хонадагон имконият медиҳанд дар муносибатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, байнишахсӣ ва дигар муносибатҳо мавқеи худро муайян кунанд, дар баробари таъсири манфии воқеияти муосир муқовимат кунанд.

Анъана, суннатҳои воло, арзишҳои миллии халқи тоҷик, ки дар давоми қарнҳо ба тарзи ҳаёти мо ворид шудаанд, менталитет ё маҷмуи сифатҳои онро ташкил медиҳанд. Одобу рафтори шахс аз талаботи ахлоқ сарчашма гирифта, ҳамзамон бо меъёрҳои ахлоқӣ баҳо дода мешавад. Дар маҷмӯъ ҳамаи навъҳои рафтор мавриди танзими ахлоқӣ қарор мегиранд.

Мавриди зикр аст, ки ҷанбаҳои тарбиявии педагогикаи халқӣ, ҷойгоҳ ва мақоми низоми арзишҳои миллии ва анъанаҳои таърихӣ фарҳангии халқ дар рушди худшиносии миллии наврасон иборат буда, онҳо, дар маҷмӯъ, дар манфиати давлат ва ҷомеа, инчунин шахсияти ватандӯст ифода мекунанд.

Роҳу воситаҳои ташаккули худшиносии миллии наврасон тавассути педагогикаи халқӣ коркард ва асоснок шуданд. Инчунин тавсияҳои методӣ оид ба такмили ин раванд пешниҳод гардиданд.

Хусусиятҳои минтақавии ташаккул ва зухуроти ҷаҳонбинии миллии наврасон ошкор гардида, дар асоси он роҳҳои бартараф намудани мушкилот дар шаҳру ноҳияҳои таҷрибавӣ муайян карда шуданд. Аҳамияти тадқиқот дар таҳияи барномаи ташаккули ҷаҳонбинии миллии насли наврасон, ки «принсипҳои педагогикаи халқии тули асрҳо инкишофёфта» дар асоси арзишҳои миллии ва умумибашарию дарбар мегирад, собит мегардад.

Таҳияи «Барномаи ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон тавассути педагогикаи халқӣ берун аз фаъолияти таълимӣ», ки дар он пешбинӣ шудааст, ки дар он коркарди роҳу равиш ва шаклҳои босамари истифодаи арзишҳои миллии ва анъанаҳои фарҳангии халқ дар ташаккул ва рушди маънавиёти миллии наврасон барои гузаронидани

муколамаи асоснок ва муоширати боэътимод, шарху тавсифи оқилонаи маводи таълимӣ, эҷоди фазои солим мавриди таҳқиқ қарор ёфтанд.

Тарбияи шахрвандӣ-ватандӯстӣ масоили тарбия ва таълими насли наврасро ба шарте ҳал менамояд, ки агар ба дониши хонандагон доир ба таърихи мамлакати худ асос ёфта бошад. Бояд равандҳои дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа ҷараёндошта, ҷанбаҳои мусбат ва манфии ҳаёт, нақши шахсият ва давлат дар шароити дигаргуниҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсиро донист.

- муносибати нав ба ташаккули худшиносии наврасон дар асоси арзишҳои миллӣ ва башарият таҳия ва татбиқ карда шуданд. Хонандагон дар машғулиятҳо ва ҷорабиниҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ, дар оила ва мустақилона, инчунин омӯзиши мероси таърихию фарҳангии халқ, меъёрҳои ахлоқии рафтор шавқманд гарданд.

- ба ҳам пайвастании равандҳои синфӣ ва беруназсинфӣ тарбияи ташаккули ҷаҳонбинии наврасон на танҳо омӯзиши мафҳумҳоеро, ки ҷанҳои таълимӣ онҳоро дар бар мегиранд, ҳавасманд мегардонад, он амалан хонандагонро ба ҳаёт омода сохта, арзишҳои маънавии онҳоро ташаккул медиҳад. Ин ба онҳо имкон медиҳад, ки мавқеи худро дар муносибатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, байнишахсӣ ва дигар муносибатҳо муайян кунанд, ба таъсири манфии воқеияти муосир муқобилат нишон диҳанд.

ХУЛОСА ВА ТАВСИЯҲО

1. Дар даврони истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси дастовардҳои навтарини илми ҷаҳонӣ барои таълими насли наврас ва тарбияи ахлоқи ҳамида ва рӯкнҳои волои он, чун ростӣ, эҳсон, шафқат, сидқу вафо, саховату каромат ва амсоли он ҷораҳои зиёде андешида шуданд.
2. Дар маркази ҷаҳонбинӣ ҷаҳонфаҳмӣ, яъне маҷмӯи донишҳои муайян дар бораи маҳфуз аст. Ин дониш ва андешаҳо на танҳо ба имрӯз, балки ба гузашта ва интизори оянда низ ишора мекунанд. Онҳо олами маънавии одамонро бо ҳам нигоҳ медоранд. Дар асоси ҳамин гуна дониш ва ақидаҳо дар ҳамаи соҳаҳои фаъолияти инсон анъанаҳо ба вучуд омада, ташаккул ва инкишоф меёбанд.
3. Тарбияи маънавию ахлоқии насли наврас ҳамчун рӯкни асосии давлатдорӣ миллӣ дар рушди ҷомеаи муосир яке аз самтҳои асосӣ маҳсуб ёфта, масъалаи дар зехну шуури хонандагон ва ҷавонон тарбия кардани эҳсоси ҳудогоҳии миллӣ, худшиносии таърихӣ, истифодаи анъанаҳои беҳтарини маорифи миллӣ ва умумибашарӣ, арзишҳои фарҳангии ахлоқӣ.
4. Анъана, суннатҳои воло, арзишҳои миллии халқи тоҷик, ки дар давоми қарнҳо ба тарзи ҳаёти мо ворид шудаанд, менталитет ё маҷмӯи сифатҳои онро ташкил медиҳанд. Одобу рафтори шахс аз талаботи ахлоқ сарчашма гирифта, ҳамзамон бо меъёрҳои ахлоқӣ баҳо дода мешавад. Дар маҷмӯъ ҳамаи навъҳои рафтор мавриди танзими ахлоқӣ қарор мегиранд.
5. Тарбияи ҷавонони муосир бояд ба ташаккул додани майл ба худтакмилдиҳива ҳадафҳои муайяни ҳа тӯдар шуури онҳо равона карда шавад. Дар нтиҳоби роҳи ҳаёт ҷаҳонбинӣнақши арзанда дорад. Дар зери мафҳуми ҷаҳонбинӣсистемаи ақидаҳои инсон нисбат ба ҷомеа, табиат ва худ фаҳмида мешавад. Ҷаҳонбинӣдар раванди фаъолияти амалӣ ва идрок (донистан) ташаккул меёбад.
6. Дар рисола концепсияҳои педагогӣ ва иҷтимоии асосҳои педагогии ташаккули ҷаҳонбинии миллии насли наврас ҷамъбаст карда шудааст;

моҳияти педагогии ибораи «чаҳонбинии миллӣ», мазмун ва ҷузъҳои сохтори он муайян карда мешавад; аҳамияти педагогикаи халқӣ ҳамчун эҳтиёҷоти ангезандае муайян карда мешавад, ки раванди ташаккули чаҳонбинии миллии наврасонро таъмин менамояд.

7. Перомуни шахсиятҳои бузурги таърихӣ, қаҳрамонони миллии мардуми тоҷик ва муосир силсилаасарҳо, асарҳои сахнавӣ, филмҳо ба вучуд омада, аз як су, боиси тарбияи миллии мардум, хусусан насли наврас мегарданд, аз сӯй дигар, хазинаи маънавияти мардумамон ғанӣ мегардад. Ҳамгирии тарбия бо таълим боз ҳам устувор гардида, инсон ва мақоми он дар ҷомеа боло мегирад.

8. Дар соҳаи тадқиқот бо таҳлили ҳамаҷонибаи мушкилот, пайвастагии мувофиқи тадқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ муайян карда шуда, таҳлили миқдорӣ ва сифатии маълумоти бадастомада, истифодаи маҷмӯи усулҳо ва усулҳои марбут ба ҳадаф ва вазифаҳои омӯзиш мавриди истифода қарор ёфтанд.

9. Хусусиятҳои минтақавии ташаккул ва зухуроти чаҳонбинии миллии наврасон ошкор гардида, дар асоси он роҳҳои бартараф намудани мушкилот дар шаҳру ноҳияҳои таҷрибавӣ муайян карда шуданд.

10. Худтарбиякунӣ дар асоси кӯшишу ғайрати шахсии ҳар як фард чараён мегирад ва ба ҳосил кардани донишҳои нав, васеъгардонии чаҳонбинӣ, азхудкунии таҷрибаи ҷамъиятӣ, худшиносӣ, ташаккули сифатҳои беҳтарини маънавӣ равона карда шудааст.

11. Барномаи ташаккули чаҳонбинии миллӣ тавассути педагогикаи халқӣ дар фаъолияти беруназтаълимӣ» бо истифода омӯзиши мероси намояндагони адабиёти классикӣ ва муосир, анъана ва ойинҳои миллӣ, ташкил ва баргузориҳои чорабинӣҳое, ки дар рафти онҳо ҳисси мансубият ба арзишҳои маънавии мардум ташаккул ёфта, фаъолияти иҷтимоӣ ва фарҳангӣ зоҳир мегардад, коркард ва асоснок шуда, тавсияҳои методӣ оид ба тақмили ин раванд пешниҳод гардид.

12. Яке аз усулҳои тарбияи худшиносии хонандагон ҷалби онҳо ба корҳои беруназсинфӣ маҳсуб меёбад. Шаклу усулҳои гуногуни кори беруназсинфӣ доир ба тарбияи худшиносии миллии ва донишҷӯи арзишҳои миллии хонандагон мавҷуданд, аз ҷумла гузаронидани чорабиниҳои дорои хусусияти маърифатӣ дар осорхонаи маҳаллӣ. Ин чорабиниҳо иборатанд аз тамошои осорхона, машғулият-экскурсия ба осорхона, дарси шуҷоат, шабнишиниҳои осорхонавӣ, конференсияи хонандагон, истифодаи экспонатҳои осорхона ба сифати васоити таълимӣ дар синфхона, намоиши ашӯҳои осорхонавӣ дар рафти мусоҳиба бо омӯзгорон, тайёр намудани маърузаҳо, гузоришҳо ва машғулиятҳо аз ҷониби хонандагон бо роҳбарии омӯзгорон дар асоси кори мустақилонаи онҳо дар осорхона ва чорабиниҳои дигар.

13. Ниёгони суҳанвару донишманди мо ба миқдори зиёд асару рисолаҳои ахлоқӣ ба мерос гузоштаанд, ки аз онҳо бархурдор нашудан, ё худ, баҳра набардоштан гуноҳест азим ва хатоест ислоҳнопазир. Ин китобҳо ба сархирад, ҷону ҷисм роҳат, ба дил нерӯ ва ба ҷашм нур мебахшанд. Роҳу воситаҳои ташаккули худшиносии миллии наврасон тавассути педагогикаи халқӣ коркард ва асоснок шуданд. Асарҳои чун «Қобуснома», «Шоҳнома», «Бӯстон», «Гулистон», «Калила ва Димна», «Кимиёи саодат», «Баҳористон», «Китоби Ҳаким Синдбод», «Сиёсатнома», «Ҳазору як шаб», «Самаки айёр» ва ғайра маҳз барои тарбияи ахлоқию маънавии одамон таълиф ёфтаанд, ҷиҳати омӯзиш қарор ёфтанд.

14. Дар рафти озмоиш мо дар мактабҳои озмоишӣ ташаккули худшиносии мили наврасонро дар корҳои беруназсинфӣ ҷорӣ намудем, ки аз шаклҳои гуногуни кори тарбиявӣ иборат мебошад. Технологияи мазкур таъсиси иттиҳодияву маҳфилҳои ҳаваскорӣ, ташкили вохӯриҳо бо ходимони илм, фарҳанг ва санъати халқҳои гуногунро дар назар дорад. Ҳамчунин, экскурсияҳо, фестивалҳо, шабнишиниҳо, озмунҳо, корҳои мақсадноки кишваршиносӣ, бозиҳои зехнӣ, чорабиниҳои ҷустуҷӯйиро низ дар ин радиф ном бурд. Ҷалби мақсадноки табақаҳои гуногуни

аҳоли ба чорабиниҳои маърифатӣ ва фарҳангӣ, ки ба табдил додани дониш дар бораи арзишҳои миллӣ ва фарҳангии халқи худ ба ҷаҳонбинии миллӣ, тарбияи шахрвандӣ, ба худшиносии шахсият мусоидат мекунанд;

15. Ташаккули ҷаҳонбинии миллии наврасон тавассути омӯзиши амиқи таърихи халқи тоҷик, мероси намояндагони адабиёти классикӣ ва муосир, дин, анъана ва ойинҳои миллӣ, ташкил ва баргузори иҷро, ки дар рафти онҳо ҳисси мансубият ба арзишҳои маънавии мардум ташаккул ёфта, ҷаҳолияти иҷтимоӣ ва фарҳангӣ зоҳир мегардад.

16. Вазифаҳои тарбияи худшиносии наврасон дар раванди ягонаи педагогӣ бо дарназардошти хусусиятҳои синнусолии хонандагон амалӣ карда мешаванд. Хонандагони синну соли гуногун, ки дар муҳити муайяни иҷтимоӣ умр ба сар мегаранд, аз таъсирот ва асаргузори сиёсӣ барканор буда наметавонанд. Ин амри воқеӣ аз омӯзгорон ва волидайн талаб менамояд, ки бо донишҳои махсус барои аз ҷониби хонандагон дуруст дарк намудани маълумоти сиёсӣ, мавқеӣ, далелҳо ва рӯйдодҳо мусаллаҳ гарданд.

17. Хулоса, тарбияи миллии наврасон равандест, ки дар асоси истифодаи асарҳои пунарзиши педагогикаи халқӣ маърифатнокии сиёсӣ, маънавӣ ва ахлоқии ташаккул ёфта, тавассути ба роҳ мондани курсҳои омӯзишӣ, корҳои беруназсинфӣ, бунёди муҳити демократӣ ва ҳуқуқӣ, тариқи ба роҳ мондани ҷаҳолияти иҷтимоӣ ва иртиботӣ ҳангоми ҷаҳолияти беруназтаълимӣ татбиқ мегардад.

РҶҶҶҶҶҶ АДАБИЁТ:

1. Абдурахмони Ҷомӣ. Баҳористон.- Душанбе: “Адиб”, 2014.
2. Абдулатипов Р.Г. Природа и парадоксы национального "Я". - Мысль, 1991. -169 с.
3. Алиев А.Х. Традиции обучения и воспитания предков - таджиков в контексте современных проблем образования / А.Х. Алиев. (на материалах арийской цивилизаций). АКД. - Душанбе, 2012. - 28 с. Абулкосим Фирдавси. Шахнаме. /Под ред. Жул Мул. - Тегеран: изд. Бехзод, 1375. - 824 с.
4. Атаев К.К. Развитие национального самосознания туркменского народа.
5. Автореф.дисс... канд.псих.наук. -М., 1995. -20 с. 12.
6. Альшевская, Лидия Александровна. Формирование национального самосознания старшеклассников в учебно-воспитательной работе школы,
7. Акулова Н.А. Проблемы формирования научного мировоззрения у школьников в современных условиях / Н.А.Акулова // Воспитание школьников. - 2011. - №10. - С.68 - 70.
8. Афзалов, Х. Таърихи педагогикаи тоҷик /Х.Афзалов.–Душанбе: Матбуот,2002.-100с.
9. Ашурова Б. Формирование общечеловеческих ценностей учащихся общеобразовательных школ нового типа (на примерах школ Республики Таджикистан) /Б. Ашурова. - Душанбе, 2006. - 174 с.
10. Акрамова, М.Х.Семья источник формирования человеческих достоинств /М.Х.Акрамова, Б. Мирбобоева /Методическое пособие.- Душанбе.Типография Сифат, 2015.- 80 с.
11. Аль-Фараби. О разуме и науке. - Алма-Ата: Наука, 1973. - 425 с.
12. Альшевская Л.А. Формирование национального самосознания старшеклассников в учебно-воспитательной работе школы: Дис. канд. пед. наук. -Минск, 1993. - 150 с.
13. Аль-Фараби Социально-этические трактаты. - Алма-Ата: Наука, 1973.

- 399 с.

14. Амонов Р. Эҷодиёти дахонакии водии Зарафшон. Душанбе, 1960.
15. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. / АН СССР, Ин-т психологии. -М.:Наука.1977.- 380 с.
16. Апина И.А. Национализм или национальное самосознание. // Латвия на грани эпох. Vbni.IV - Рига, 1990.-С. 18-22.
17. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. - М.: Наука, 1997.-380 с.
18. Антологияи афкори педагогии халқи тоҷик – Душанбе: Матбуот, 2009. – 448 с.
19. Атахонов Т., Лутфуллоев М., Шарифов Ф. Очеркҳои афкори педагогӣ /Т.Атахонов, М.Лутфуллоев, Ф.Шарифов [Матн]: Душанбе, 2005.- 248с.
20. Бабков В.Г., Семенов В.М. Национальное сознание и национальная культура: (методол. пробл.). - М., 1996. -70 с.
21. Бабосов Е.М. Политическая культура и ее роль в формировании личности . -Минск: Знание, 1982. - 22 с.
22. Барномаи давлатии тарбияи насли наврас дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2017. –Душанбе, 2012.
23. Барномаи давлатии тарбияи ватандӯстӣ ва таҳкими ҳувияти миллии ҷавонони Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022”. – Душанбе, 2017.
24. Белостечник А.К. Роль периодической печати в формировании национального самосознания: Автореф. дис. канд. полит, наук. - Кишинев. -1992.-26 с.
25. Берне Р. Развитие Я. - концепции и воспитание / Р. Берне. - М.: Прогресс, 1986. 421 с. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. - М.: Просвещение, 1968. - С. 30-36.
26. Божович Л.И. Личность и формирование в детском возрасте. Психологическое исследование. - М., 1968. - №10. - С. 85-87.

27. Бозоров О. Патриотическое воспитание младших школьников на материале детской Таджикской художественной литературы в системе урочной и внеурочной работы / О. Бозоров. АКД.Д., 1993. - 22с.
28. Волков, Г.Н. Этнопедагогика / Г.Н. Волков.- Москва, 1999. -168с.
29. Дониярова П. Б. Особенности формирования национального самосознания старшеклассников (на материалах исследования общеобразовательной школы республики Таджикистан). Автореф. дис. канд. Педагог.наук. - Душанбе, 2012. -22 с.
30. Волков Г.Н. Исследование, изучение, освоение и применение народной педагогики // Материалы Всесоюзн. науч.-практ. конф. - Чебоксары,- 1993. - С.6-21.
31. Волков Г.Н. Этнопедагогика: Учеб, для студ. сред и высш. пед. учеб, заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 1999.-168 с.
32. Выготский Л.С. Педагогическая психология // Под ред. В.В. Давыдова. - М.: Педагогика, 1991. - 480 с.
33. Выготский Л.С. Сб. соч. в 6-ти т. (гл. ред. А.В. Запорожец). - М.: Педагогика. - 1985. Т. 1. - 103 с.
34. Гальперин П.Я. Введение в психологию. - М.: Учпедгиз, 1960. - 328 с.
35. Гербарт И.Ф. Избранные педагогические сочинения // Пер. с нем. Т. 1. - М, 1940. - 152 с.
36. Гершунский Б.С. Прогностика управления решений в образовании // Советская педагогика. - 1988. - №1. - С. 50-56.
37. Гасанов З.Т. Педагогика межнационального общения.- М., 1999. -390 с.
38. Гулмадов Ф. Теоретические основы формирования духовно-нравственных убеждений учащихся начальных классов: автореферат дис. ... доктора Педагогических наук: - Душанбе, 2016. – 58 с.
39. Гулматов Ф. Ҳамгирии ташаккули донишҳои ахлоқӣ ва рафтори мактаббачагони хурдсол . – Душанбе: «Ирфон». 2014. – 205 с.
40. Фафуров, Б. Тоҷикон (Таърихи қадимтарин, қадим, асри миёна ва давраи нав) /Б.Фафуров. - Душанбе: Ирфон, 1998. – 412 с.

41. Зиёев, И.Ф. Ахлоқ ва зебоишиносӣ / И.Ф. Зиёев, З.И. Зиёева. – Душанбе: Донишварон, 2019. – 480 с.
42. Зиёзода Т.Н., Джононов С. и другие. Основы гражданского образования / Т.Н. Зиёзода., Джононов. С. - Душанбе: Ирфон, 2010. - 356 с.
43. Дайри Н.Г. Проблемность в обучении // Народное образование. - 1973. - №10.
44. Данилюк, А.Я. Духовно-нравственное развитие и воспитание младших школьников: Методические рекомендации. В 2-х ч. Ч. 1. / А.Я. Данилюк, Т.Л.
45. Джунусов М.С. Национализм в различных измерениях. - Алма-Ата: Наука, 1990. - 197 с.
46. Джуринский А.Н. История педагогики. Учеб. пос. для студ. пед. вузов. - М.: Владос, 2000. - 432 с.
47. Дониш Ахмад «Наводир-ул-вақоъ» - Душанбе.: Ирфон, 1976. - 156 с.
48. Дониярова П.Б. Особенности формирования национального самосознания старшеклассников. автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Душанбе – 2012. – 22 с.
49. Дробижева Л.М. Историческое самосознание как часть национального самосознания народов // Традиции в современном обществе. Исслед. этнокульт. процессов: / Сб. ст. / АН СССР, Ин-т этнографии им. Н.Н. Миклухо-Маклая: Отв. ред. Л.М. Дробижева, М.С. Кашуба. - М.: Наука, 1990. - С. 226-233.
50. Дробижева Л.М. Национальное самосознание: база формирования и социально-культурные стимулы развития // Советская этнография. - 1985. - № 5. - С. 3-16.
51. Дубровинский Г.М., Калина, В.Ф. Правовое воспитание и формирование нравственных убеждений молодежи / Г.М. Дубровинский., В.Ф. Калина. – Советская педагогика, 1970, - № 11. Закон Республики Таджикистан «Об образовании». - Душанбе, 2013.

52. Ерошенко А.А. О правовом воспитании подростков / А.А. Ерошенко. - Краснодар, Иностр.изд., 1979. - 71 с.
53. Ефремова Г.Х. Некоторые вопросы правового воспитания школьников / Г.Х. Ефремова. - Вопросы изучения и предупреждения правонарушений несовершеннолетних, ч. I, - М.; 1970, -150 – 158 с.
54. Иванова Н.А. Особенности этнического самосознания подростков-казаков в контексте межнационального общения. Автореф.дисс.... канд.псих.наук. М., 1995. -20 с.
55. Иматова Л.М., Ризоева М. Арзишҳои миллӣ ҳамчун заминаи ташаккулёбии ҷаҳонбинии миллии насли наврас. //Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. – Душанбе. 2020.- № 2 (30). – С. 196-199. - ISSN 2617 –
56. Здравомыслов А.Г. Динамика национального самосознания россиян и этнические конфликты //Обновление России: трудный поиск решений.
57. Кадыров С., Миралиев А.М., Ниёматова Н.А. Программа и методические рекомендации по предмету «Методика воспитательной работы».-Душанбе, 2003. – 22 с. (на тадж.яз.)
58. Калтахчян С.Т. К вопросу о понятии национального самосознания // Вопросы истории. -1966. - №8. - С.3-6.
59. Караковский В.А. Стать человеком: общечеловеческие ценности - основа целостного учебно - воспитательного процесса / В.А.Караковский. - М.: Прометей, 1993. - 80 с.
60. Каримова И.Х. Теоретические основы гуманизации гуманитарного образования учащихся таджикской школы / И.Х. Каримова [Текст]: дисс. ... доктора пед. наук. - Душанбе, 2000. – 385 с.
61. Каримова И.Х., Ф.Шарифзода. Учитель-творец добра и прогресса / И.Х. Каримова [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 2010. – 179 с.
62. Ким В., Байсеркеев Л. О нравственном становлении личности и обновлении многонационального общества //Поиск. - 1997,- № 1- С. 180- 184.
63. Кисриев Э.Ф. Особенности формирования национального самосознания у подростков в одно- и многонациональной среде

- //Молодежь Дагостана.-Махачкала. 1987.-С. 112-119.
64. Коджаспирова Г.Н., Коджаспирова А.Ю. Педагогический словарь: для студентов высш. и сред. пед. учеб, заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2003. - 176 с. - С. 149.
 65. Козлов В.И. Некоторые проблемы теории нации // Вопр.истории. 1967. N 1. -С.88-99.
 66. Козлов В.И. Проблема этнического самосознания и ее место в теории этноса //Сов.этнография. 1974. N 2. -С.79-92.
 67. Кодиров К.Б. Таърихи тарбия аз аҳди бостон то замони Сомониён. – Душанбе, 2012. – 240 с.
 68. Қодиров Қ.Б. Таърихи афкори педагогии халқи тоҷик. - Душанбе: 1996. -264 с.
 69. Кожанов А.А. Методика исследования национального самосознания. (Опыт разработки на материале Карелии); Автореф. дис. канд. ист. наук. -М., 1978.-25 с.
 70. Кон И.С. Психология юношеского возраста: (Проблемы формирования личности).- М.: Просвещение, 1979.-175 с.
 71. Константинов Н.А., Медынский Е.Н., Шабаета М.Ф. История педагогики. Изд. 5-е, доп. и перераб. -М.: Просвещение, 1982. - 447с.
 72. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2003.
 73. Концепсияи мактаби миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. Душанбе: Матбуот, 1994.
 74. Концепсияи миллии маълумот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. - Душанбе: Матбуот, 2003.
 75. Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3.03.2006, №94 тасдиқ гардидааст [Матн]. – Душанбе, 2006. – 26 с.
 76. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” [Матн]. - Душанбе, 2011.
 77. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” [Матн]. - Душанбе: “Шарқи озод”- (22.07.2013,№1004). 34 с.

78. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон». –Душанбе, 2022.
79. Кукушкина Е.И., Логунова Е.Б. Мировоззрение, понятие, практика. - М., 1989.
80. Кучуков М.М. Национальное самосознание и межнациональные отношения. - Нальчик: Эльбрус, 1992. - 232 с.
81. Луғати мухтасари фалсафа – Душанбе, 1986.
82. Лутфуллоев, М. Эҳёи педагогикаи Аҷам/М.Лутфуллоев.- Душанбе, 1997. -148 с.
83. Лутфуллоев М. Шарафномаи миллат / М. Лутфуллоев [Матн]. Душанбе, 2003. -320с.
84. Лутфуллоев М. Педагогикаи миллии халқи тоҷик - Душанбе.:Ирфон, 2001. - 318с.
85. Лутфуллоев М. Истиклолияти Тоҷикистон ва маълумоти муосир. Душанбе.: Ирфон, 2006. -146 с.
86. Мавлоно Ҷалолуддини Румӣ. Мактубот.- Душанбе.:Ирфон, 2017.
87. Мавлоно Ҷалолуддини Румӣ. Маҷолиси сабъа.- Душанбе.:Дақиқӣ, 2014.
88. Мадатова М.Т. Педагогические условия формирования ценностных ориентаций старших подростков во внеклассной деятельности общеобразовательной школы: автореф. дис. канд. аед. наук. / М.Т. Мадатова АКД. - Душанбе, 2012. - 21 с.
89. Макаренко А.С. Проектировать лучшее в человеке. - Минск.: Университет, 1989. - 416 с.
90. Матюшкин А.Н. Развитие творческой активности. - М.: Педагогика, 1991. - 155 с.
91. Мирахмедов Ф.М. Формирование национального самосознания средствами социально-культурной деятельности (На прим. Таджикистана): Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 : СПб., 1998 129 с.
92. Мандрагеля, Владимир Андреевич. Особенности формирования национального самосознания личности (методологический аспект),

93. Матюшкин А.Н. Развитие творческой активности. - М.: Педагогика, 1991. - 155 с.
94. Маджидова Б. Традиции и обычаи таджикского народа в формировании нравственных качеств личности: монография. / Б.Маджидова. –Душанбе, 2004. -212с.
95. Межнациональные отношения. Термины и определения. — Киев: Наукова думка, 1991. - 33с.
96. Микуч Т.Н. Этноязыковые процессы и система национального самосознания: (на материале Белоруси). Автореф.дисс.... канд.ист.наук. -Минск, 1991. -19 с.
97. Мирахмедов Ф.М. Формирование национального самосознания средствами социокультурной деятельности (на примере Таджикистана): Автореф. дис. канд.пед .наук. - Душанбе ,1998. - 26 с.
98. Мубинова З.Ф. Воспитание национального самосознания и межэтнической толерантности в процессе преподавания обществоведческих наук в многонациональной городской школе (на примере школ Республики Башкортостан: Автореф. канд. пед. наук. Уфа, 1998 . - 24 с.
99. Мирбобоев, М.Ахлоқ ва одоби муошират/М.Мирбобоев, Ф.Рустамова.-Хучанд, 2018.-120 с.
100. Насируддини Тӯсӣ. Ахлоқи носирӣ.- Душанбе, 2009.
101. Насриддинова М. М. Педагогические особенности формирования национального самосознания студентов в условиях реформирования высшего образования в Республике Таджикистан. - Автореф. кандидата педагогических наук: 13.00.08 / Насриддинова, 2019.- 25 с.
102. Насриддинова М.М. Методические рекомендации «Формирование национального самосознания студентов при изучении курса «Этнопедагогика» (на материале педагогической прессы). - Худжанд: Изд-во ХГУ им. акад. Б. Гафурова, 2016. - 42 с.
103. Нуров Б. Национальные и общечеловеческие ценности: основы

- появления, развитие и их роль в воспитании личности. - Душанбе, 2003 (на тадж. языке).
104. Общечеловеческие духовно - нравственные ценности и воспитание молодежи: Сб. научн. тр. (К междунар. научн. - практ. конф. 23 - 25 сент. 1996 г. Серпухов). - М.; Серпухов: МГПУ, 1996. - 117 с.
105. Общечеловеческие ценности в образовании (передовая) / Педагогика. - 1992. - №5 - 6. - 3 – 14 с. Овлякулиев С. Е. Формирование национального самосознания средствами радиовещания (на материалах современного радиовещания Туркменистана 1990-1994). Автореф. канд. пед. наук. Уфа, 1998 . - 25 с.
106. Овлякулиев Е. Национальное самосознание: социально-философский анализ. - Ашхабад, 1992. - 254 с.
107. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. - М.: Сов. энциклопедия, 1986. - 780 с.
108. Орифӣ, М. Аз таърих и афкори педагогии халқи тоҷик/ М.Орифӣ.- Душанбе, 1962.-143с.
109. Орифи М. Некоторые педагогические идеи Ахмада Дониша./Советская школа.1953.-№1. - С.28-42.
110. Паём ва рисолати созандаи он. //Маҷмӯи Паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2000-2016). Хучанд, «Нури маърифат», 2017. -516с.
111. Пандномаи Анӯшервон.- Душанбе: “Маориф ва фарҳанг”, 2008.
112. Пахлавонов А. Педагогическая мысль таджикского народа вXVI-XVII вв [Текст]: автореф. дис. ... д - ра пед. наук. /А. Пахлавонов - Душанбе: ТГПУ, 1995. 46с. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б.М. Бим-Бад. - М.: Большая Российская Энциклопедия, 2003. - 528 с.
113. Песталоцци И.Г. Избранные педагогические сочинения в 2-х томах // Под ред. В.Н. Столетов - М.: Педагогика, 1981. - 334 с.
114. Петерич О.М. Развитие национального самосознания в советском

- обществе: Автореф. дис. канд. филос. наук. - Харьков, 1991. - 29 с.
115. Пиаже Ж. Природа интеллекта. - М.: Смысл, 2001. - 425 с.
116. Пидкасистый П.И. Педагогика. Учебное пособие. - М.: Педагогика, 1997. -386 с.
117. Платонов К.К. Структура и развитие личности. -М.: Наука, 1986. -254
118. Подласый И.П. Педагогика. - М.: Владос, 1999. - 576 с.
119. Поздняков Э.А. Нация. Национализм. Национальные интересы. -М.: Прогресс, 1994. -125 с.
120. Приписнова, Н.А. Влияние семьи на нравственное воспитание детей дошкольного возраста. - М.: Просвещение, 1996.-240 с.
121. Раджабов М.Р. Фирдоуси и современность / М.Р. Раджабов. - Душанбе: Ирфон, 1976. - 136 с.
122. Рахимов Хурам. Прогрессивные традиции таджикского народа как средство подготовки старшеклассников к семейной жизни : автореферат дис. ... кандидата педагогических наук : 13.00.01 / Казах. гос. пед. ин-т им. Абая.- Алма-Ата, 1990.- 18 с.
123. Рахимзода Хуррам Влияние социальных институтов воспитания на подготовку старшеклассников к семейной жизни : Дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 : Душанбе, 2002. - 324 с.
124. Рахимов Б., А. Нуров. Педагогикаи этники ва ахлокии мардуми тоҷик. Душанбе,2008.
125. Раҳимов Б. Педагогикаи этникӣ ва халқии мардуми тоҷик /Б.Раҳимов,А.Нуров.-Душанбе: Шарқи озод, 2008.-295 с.
126. Расулов Д. Педагогика (назарияи тарбия) /Д.Расулов, Л.Сайидахмадов, А.Ғаффоров.- Душанбе: Маориф, 2009. -268 с.
127. Сабзаалиев Ф. Формы и методы воздействия на правосознание молодежи / Ф. Сабзаалиев / Проблемы рыночной экономики ДТКН, - Душанбе, 1997. - 33 – 35 с.
128. Сайидзода З. Густариши ахлоқи миллӣ – посух ба пайомадҳои манфии ҷаҳонишавӣ.- Душанбе – 2014.
129. Саъдии Шерозӣ Гулистон. - Маориф ва фарҳанг, 2008, 283 с.

130. Саъдии Шерозӣ Бустон. - Маориф ва фарханг, 2008, 292 с.
131. Сиддикова З.К. Педагогические взгляды Носира Хусрава и их осуществление в современном обществе/З.К. Сиддиков. АКД. - Курган - Тюбе, 2010. - 22 с.
132. Сино.Осори мунтахаб.Чилди 1.-Душанбе: Дониш,2005.-852 с.
133. Серова И.И. Культура межнационального общения, - Минск: Университетское, 1986. - 157 с.
134. Содиқов, А. Ақидаҳои ахлоқии мутафаккирони Шарқ /А.Содиқов.- Душанбе: Ирфон, 1989.-165с. Спиркин А.Г. Сознание и самосознание. - М.: Политиздат, 1972. -303 с.
135. Спиркин А.Г. Сознание и самосознание. - М.: Политиздат, 1972. -303 с
136. Суверенитет и этническое самосознание: идеология и практика. - М.: ИЭА, 1990. - 299 с.
137. Сулаймонов С., Холматов И. Муаллим ва шогирд: аз афкори тарбиятии Шаҳидии Сонӣ; Академияи таҳсилоти Тоҷикистон/ С.Сулаймонов, И. Холматов [Матн]. - Душанбе: Ирфон, 2013.-162 с.
138. Суханҳои ҳикматомӯзи Президент Эмомалӣ Раҳмон дар бораи забон. – Душанбе: Бунёди забон, 2015. - 116 с.
139. Сухомлинский, В.А. Асарҳои мунтахаби педагогӣ. Иборат аз 3 ҷилд. Ҷилди сеюм. Душанбе: Маориф, 1988. – 672с.
140. Сыроева Н. А. Воспитание патриотизма будущего учителя средствами народной (допрофессиональный этап образования) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 Волгоград, 2006 174 с.
141. Турсунова М. Педагогические особенности формирования национального самосознания (на примере средних специальных учебных заведений культуры и искусств Республики Таджикистан): автореф. дис. ... канд.пед.наук. / М. Турсунова - Душанбе, 2005. - 22 с.
142. Турсунов Ф.А. Социокультурные особенности становления и развития национального самосознания (на примере таджикского народа) :автореф. дис. ... канд. филос. наук. / Ф.А. Турсунов - Душанбе, 2002. - 23 с.

143. Унсурмаолии Кайковус. Қобуснома.- Душанбе: “Маориф”, 1979. - 183 с.
144. Ушинский, К.Д. О народности в общественном воспитании //Избр.пед.соч. В 2 т./К.Д. Ушинский.- Москва, 1974. –Т.1 –с.51-123.
145. Файзалиев Дж.Х. Педагогические взгляды таджикско – персидских мыслителей XII - XIII вв. на формирование совершенного человека: дис. ... канд. пед. наук. / Дж. Файзалиев - Душанбе, 2007. - 167 с.
146. Файзалиев Джума Холович. Философия образования таджикско-персидских мыслителей средневековья и их ценность в развитии современной национальной педагогики: диссертация ... доктора педагогических наук: - Душанбе, 2015.- 94 с.
147. Филонов Г.Н. «Мудрые заповеди народной педагогики» // Предисловие к книге З.Л. Васильцовой. - Хабаровск,1989.- С.3-6.
148. Философский словарь. - М.: Сов.энциклопедия, 1987.- 504 с.
149. Фарҳанги забони тоҷикӣ (аз асри X то ибтидои асри XX). Иборат аз ду ҷилд. Дар зери таҳрири М.Шукуров, В.А.Капранов, Р.Ҳошим, Н.Маъсумӣ. - Москва,1969.
150. Фирсова Т.А. Психолого - педагогические факторы развития правового сознания подростков /Т.А. Фирсова. АКД. - Самара, 2012. - 24 с.
151. 355.Фокина Н.Н.Педагогическая регуляция воспитания ценностных предпочтений у молодежи в учреждениях культуры / Н.Н. Фокина. АКД. - М., 2011 - 25 с Филиппов В.Р. Из истории изучения русского национального самосознания //Сов.этнография. 1991. N 1. -С.25-33.
152. Хабибулина К.Н. Этническое самосознание в современных национальных движениях России //Этничность. Национальные движения. Социальная практика. -СПб, 1995. -С.178-193.
153. Харисов Ф.Ф. Организационно-педагогические условия формирования национального самосознания учащихся гимназии: Автореф. дис. канд. пед. наук.- Казань, 1994. - 28 с.
154. Храпченков Г.М. Ушинский о народности в воспитании //Вестник

НПЦ, 1994.

155. Христова Е.А. Народная педагогика: историографические и теоретико-методологические проблемы: Автореф. дис. канд. пед. наук. - М., 1988. - 20 с.
156. Ҳусайн, Воизи Кошифӣ. Футувватномаи султонӣ. Ахлоқи Мӯҳсинӣ. Рисолаи “Ҳотамия”. - Душанбе: Адиб, 2009.-320 с.
157. Чагай Л.П. Национальное самосознание личности: сущность, противоречия, проблемы формирования: Дис.. канд. филос. наук. - М., 1993.-208 с.
158. Чеснокова И.И. Проблема самосознания в психологии. /АН СССР, Ин-т психологии - М.: Наука, 1974. - 144 с.
159. Шарифзода Ф., Каримова И., Сулаймонӣ С., Булбулов Ҷ. Педагогикаи ибтикорӣ. - Академияи таҳсилоти Тоҷикистон / Ф. Шарифзода, И. Каримова [Матн]. Душанбе: Ирфон , 2013.- 544 с.
160. Шарифзода Файзулло Педагогика: назарияи инсонофар ва ҷомеаи фарҳангӣ /Ф. Шарифзода.- Душанбе, Ирфон, 2010.-543 с.
161. Шарифзода Ф., Каримова И.Х. Педагогика. (Курси лексия). Душанбе: «Ирфон», 2008. – 284 с
162. Шарофов, Ш. Муошират ва худшиносӣ /Ш.Шарофов.-Хучанд, 2017.- 302 с.
163. Шакурӣ, М. Хуросон аст ин ҷо (Маънавият, забон ва эҳёи миллии тоҷикон) /М.Шакурӣ. -Душанбе:Оли Сомон, 1997. -292 с.
164. Шилова М.И. Социализация и воспитание личности школьника в педагогическом процессе. - Красноярск: РИО КГПУ, 2009. - 218с.
165. Ширматова Г.Ш. Взаимодействие национальных культур и духовное формирование личности. - Ташкент: Фан, 1986. -145 с.
166. Шоев Н.Н. Усул ва манбаъҳои баланд бардоштани сифати таълиму тарбия дар муассисаҳои олии таълимӣ. - Душанбе, «Ирфон», 2003. - С.
167. Хаустов, В.Т. Проблемы нравственного воспитания детей в семье/В.Т.Хаустов.-М.: Просвещение, 2004. - 124 с.
168. Хотинец В.Ю. Этническое самосознание и его роль в развитии индиви-

- дуальности человека. -Ижевск. 1996. -75 с.
169. Эмомали Рахмон. Ответственность за будущее нации. Душанбе, 2003.
170. Эмомалӣ Раҳмон Тоҷикон дар оинаи таърих. Китоби дуум. Аз Ориён то Сомониён/Э. Рахмон. -Душанбе: Ирфон, 2002.-128с.
171. Эҷодиёти даҳонакии халқи тоҷик. Душанбе: Ирфон. 1988. -186 с.
172. Юнусов Ю. Педагогика / Юнусов. - Душанбе, «Маориф ва Фарҳанг», 2005.
173. Ядов В.А. О диспозиционной регуляции социального поведения личности //Методологические проблемы социальной психологии. Сб. статей. /Отв. ред. Е.В.Шорохова.-М.: Наука, 1975,- С. 89-105.
174. Яхъёев М. Педагогические основы формирования позитивного поведения и профилактика правоотклонений у подростков /М. Яхъёев. - Душанбе,2007. - 321 с.
175. Emerson R. From Empire to Nation. - Cambridge. - Messacsetta, Harvard University. Press, 1960. - 137 p.
176. Snlzbach W. National Consciousness. - Washington, 1943. - 152 p.
177. Bern Stanly. - Nationalism // The Encyclopedia of Philosophy. - N.V.-L., 1967. -Т.1 - P.441-454.
178. Smith A. Theories of Nationalism. - London, 1971. - 163 p.
179. Daiyker C.P, Freiyda N.H. National character and national stereotypes.- Amsterdam, 1960. - P. 39.
180. Geyer G. The New Latins Fateful Chang in south and central America. - Garden Pity (N.W.), 1970.-240 p.
181. Baily S. (Ed). Nationalism in Latin America. - N.V., 1971. - 186 p.
182. <https://allinweb.ru/pedagogika/546/>
183. Volkov, G.N. Ethnopedagogy: manual for the students of secondary and higher pedagogical educational establishments / G.N. Volkov // - М.: Academy publishing-center. 1999. - 168 p.
184. Kon, I.S. To the Problem Beset with National Character / I.S.Kon // - М .: 1971. - 97 p.
- 185.

РҶҶҲАТИ ИНТИШОРОТИ
ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМИИ НОМЗАДИ ИЛМҶОИ ПЕДАГОГӢ
РИЗОЕВА НИГИНАМО МАҲМАДУЛЛОЕВНА

И. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи бонуфузи аз ҷониби КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва КОА-и Федератсияи Россия тавсияшуда нашр шудаанд:

[1-М] Ризоева Н.М. Арзишҳои миллӣ ҳамчун заминаи ташаккулёбии ҷаҳонбинии миллии насли наврас. //Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. – Душанбе. 2020.- № 2 (30). – С. 196-199. - ISSN 2617 – 5620.

[2-М] Ризоева Н.М. Масъалаҳои назариявии тарбияи худшиносии миллӣ зимни омӯзиши ашъори Лоиқ Шералӣ, моҳият ва сохтори худшиносии миллӣ // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. 2022.- № 1 (37). – С. 78-83. - ISSN 2617 – 5620. (ҳаммуаллиф)

[3-М] Ризоева Н. М. Масъалаҳои тарбияи ахлоқӣ ва моҳияти он дар иҷтимоишавии ҷавонон. //Паёми Академияи таҳсилот. – Душанбе. 2022.- №4 (34). - С.174-182 - ISSN 2222 – 9809.

[4-М] Ризоева Н.М. Ташаккули ҷаҳонбинии насли наврас дар асоси педагогикаи халқӣ. // Паёми Донишгоҳи миллӣ. – Душанбе. 2023. - №7 (0148). – С. 266-276 - ISSN 2074 –1847.

II. Научные материалы, опубликованные в других изданиях и журналах:

[5-М] Ризоева Н.М. Андоза ниғаҳ дор //Дин ва ҷомеа. – Душанбе, 2017-№5(38). – С.14-17.

[6-М] Ризоева Н.М. Ба хотири рӯзгори обод //Фируза. – Душанбе. 2017. - № 4. – С.5 –8.

[7-М] Ризоева Н.М. Ҷавонон, равандҳои муосир ва хуввияти миллӣ //Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ «Педагогикаи халқӣ ва таҳсилоти муосир: анъана, таҷриба ва инноватсия» – Душанбе.2019. – С. 44-45.

[8-М] Ризоева Н. Сущность духовных ценностей в формировании мировоззрения подростков // Материалы VI Международной научно-практической конференции «Наука и образование в современном мире: вызовы XXI века». - Нур-Султан. 2021. - С.109-112.

[9-М] Ризоева Н.М. Муносибати дифференсиалӣ дар раванди инкишофи худшиносии миллӣ дар замони муосир //Маводи конференсияи

байналмилалии илмию амалӣ «Таҳқиқоти педагогӣ: мушкилот ва дурнамои он дар замони муосир». –Душанбе. 2021. – С. 274-277.

[10-М] Ризоева Н. Ҳамкориҳои раванӣ-педагогии омӯзгорону волидон дар тарбияи наврасон. //Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ «Нақши донишҳои психологӣ дар пойдории муносибатҳои оилавӣ». - Душанбе. 12.03. 2022. - С.201-205.

[11-М] Ризоева Н. Ташаккули ҷаҳонбинии шахсияти наврас ва воситаҳои ташаккули он. // Маводи конференсияи байналмилалии «Масъалаҳои мубрами назария ва амалияҳои таҳқиқоти педагогӣ: дурнамои инкишофи он дар замони муосир». _ Душанбе, 2023. -С.308-312.

Тавсия доир ба худтарбиякунӣ ба хонандагон

Дар фаъолияти амалӣ доир ба худтарбиякунӣ, метавон, қоидаҳои зеринро пайгирӣ кард:

«ҲАМА ВАҚТ ВА ДАР ҲАМАИ КОРҲО»:

1.Тамоми таваччуҳи худро ба кори оғозкарда равона карда тавонистан.

2.Дар вақти кор фикратро парешон макун.

3.Аввал худат фикр кун, агар кор барор нагирифт, онгоҳ барои маслиҳат ба дигарон муроҷиҳат кун.

4.Кори оғозкардари ба анҷом нарасонда, кори дигарро оғоз накун.

5. Кӯшиш кун, ки ҳамаи корро саривақт, мустақилона ва оқилона анҷом деҳ.

6.Ҳангоми кор душворӣ пеш ояд ҳам, корро қатъ накун.

7. Худро ташвиқ намо: «Ту аз дигарон кам нестӣ», «Сабр кун, ягон ҳодиса рух намедиҳад», «Андеша кун», «Агар хоҳӣ, ту мекунӣ».

8.Босабр бош, вақте ки бо мушкилӣ ва ҳолатҳои шадид мувоҷеҳ мешавӣ.»

9. Андеша кун, ки дар чунин ҳолатҳо чӣ тавр фаъолият ва рафтори худро ба нақша гирифт.

10.Нисбати ҳама хушмуомила ва боодобона рафтор кун.

11. Аз дағалӣ худдорӣ кун, ҳатто дар муносибат бо онҳое, ки нисбати ту дағалона рафтор мекунанд.

12.Оромона рафтор кун, вақте ки туро танқид мекунанд ва агар танқид беасос бошад, онгоҳ барои суҳанронӣ иҷозат пурсед ва ақидаи худро баён намоед.

13. Аз ранҷидан худдорӣ намо: сабаби он шояд тасодуф бошад.

14.Гӯш кардану мушоҳида карданро ёд гир ва дар ҷойи қору дар хона вазъияти мусоидро фароҳам соз.

15. Роҳнамоӣ ва маслиҳатҳои калонсолон, гуфтаҳои рафиқонро бодикқат гӯш кун, ин барои ҷилавгирӣ аз бисёр хатоҳо мадад мерасонад.

16.Андеша кун, ки чаро маҳз ба унвони ту эътироз баён намуданд ва ё туро танқид карданд.

Албатта , наметавон, барои ҳамаи ҳолатҳои ҳаёт қоидахоро муайян кард ва гумон кард, ки аз ёд кардани онҳо кофӣ аст, то ки як одами тарбиятдида гардӣ. Ҳаёт ва фаъолияти амалӣ он қадар мураккаб, гуногун ва тағйирёбанда аст, ки ҳама чизро пешбинӣ кардан имконнопазир аст, вале кӯшиш барои худ, худро такмил додан доимо зарур аст.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ТАШКИЛИ ВОХҶҲРИҲО БО ВОЛИДОН

Инҳоянд чанд маслиҳат барои вохӯриҳои бомуваффақияти волидон:

1. Дар ҷо ва маконе, ки барои волидон қулайтар аст, вохӯри ташкил кунед..

2. Кӯшиш кунед, ки дар ҳолати зарурӣ бо модар ва падар алоҳида вохӯред.

3. Худро муаррифӣ кунед.

4. Сабаби вохӯриро ба таври возеҳ шарҳ диҳед (масалан, кӯдак дарсҳои зиёдро тарк кардааст, кӯдак ба дарс дер меояд, кӯдак рафтори хуб надорад, кӯдак хуб таҳсил намекунад, кӯдак хеле хаста ба назар мерасад ва ғайра).

Аз волидон хоҳиш кунед, ки нуқтаи назари худро оид ба мушкилот баён кунанд, шарҳи худро бидиҳанд.

7. Роҳҳои имконпазири мушкилотро муҳокима кунед: дар бораи он, ки шумо ҷӣ кор карда метавонед, фикр кунед барои ҳалли он ҳар як ҷониб (муассиса, волидон, дигар аъзоёни ҷома ва ғайра) фикрҳоро баён кунед.

7. Ба волидон маълумот дар бораи кӯмаки иҷтимоӣ ва дигар имтиёзҳо ё дастгириҳоро расонед.

8. Қадамҳои минбаъдаро ба волидон фаҳмонед, ки барои дастгирии онҳо ҷӣ кор карда мешавад.

10. Ба волидайн ташаккур изҳор намоед, ки вақт ҷудо карда бо шумо вохӯрданд.

Гуманизм ҳамчун ҷаҳонбинӣ дар саросари дунё калима, ибора ва таркибҳои адлу адолат, сулҳу амонӣ, раҳму шафқат, иззату эҳтиром, ваъдаю вафо, дӯсту бародар, некӣ ва накӯкорӣ, ақлу хирад, муруввату мадоро, саховат, дили нек, нияти соф, дасти пок, хушбин, амният, неъматӣ фаровон, фароғату истиқомат, насихату маслиҳат, панду андарзро мепарастад ва аммо калима, ибора ва таркибҳои бадбахтӣ, коҳилӣ, ҷоҳилӣ, нокасӣ, бекасӣ, уҷбу такаббур, айб ҷустан, бухлу бахилу бахилӣ, сифлагӣю шайтонӣ, хашму ғзаб, хабисию ғайбат, тамаъ ва шӯҳрат, ҳавою ҳавас, нафси шум, беморӣ, моли ҳаром, дурӯғ, бадхӯ ва махсусан бадӣ, душманӣ ва ҷангро дида наметавонад.

Гуманизми олишони аҷамиён аз «Авесто» ибтидо мегирад, ки «саранҷом нур бар зулмот ва ҳақ бар ботил ғолиб омада ва олами ҳастӣ ғарқ дар нуру рӯшноӣ ва адлу инсофот мегардад». Дар ин ақида ҷаҳон-ҷаҳон орзуо умеди халқ ифода ёфтааст.

+++++

Беҳтарин восита ва манбаи зиндагӣ ҳунар аст. Ҳунар барои инсон бори сангин нест, баръакс ҳунар қадру қимати инсонро меафзояд. Ҳунар омӯхтан ҳеҷ гоҳ дер намешавад. Вале барои он ки инсон аз ҳунар ҳар чӣ бештар нафъ бардорад, аз хурдӣ бояд онро омӯхт. Солҳои мутаммадин бо сабабҳои гуногун мо ҳунарҳои зиёдеро аз даст додем, фаромӯш кардем. Яке аз иллатҳои дар рӯзҳои мо бекор мондани ҷавонон ҳам дар ҳамин аст. Ҳунар, ки нест ҷавонон намедонанд худро ба кучо зананд.

+++++

Халқ мегӯяд, ки ба ҳар як ҷавон чил ҳунар кам аст. Чил ҳунар не, дута, сега, панҷтаашро ёд гиред кифоя аст. Агар мактаб имконият надошта бошад, ки ҳунар ёд гиред, худатон ҳунар ёд диҳад, худатон ҳунару ҳунармандро бичӯед, шогирд истед, ба ҳунаристонҳо бишито бед. Ҳунар, ки омӯхтед, гавҳари хирад худаш меояд, рӯҳу танатон осуда мегардад.

Бишнавед аз Фирдавсӣ:

Тӯро бо ҳунар гавҳар асту хирад,
Равонат ҳаме аз ту ромиш барад

Шайх Аттор дар паҳлӯи мӯъчибҳои бадбахтии ҷоҳилӣ, бекасӣ ва нокасӣ коҳилиро ҳам мегузорад ва таъкид менамояд, ки ҳамин чор чиз, яъне ҷоҳилӣ, коҳилӣ, нокасӣ ва бекасӣ осори бадбахтӣ бувад. Агар биандешем, ки ин чор чиз он қадар мушкил нест, ки фарзанди инсон онҳоро рафъ накунад. Якояк мебинем: ҷоҳилӣ ба ифодаи дигар нодонӣ. Агар хоҳем, ки дар банди нодонӣ намонем, яъне ҷоҳил набошем назди устоде сабақ биомӯзем ва ё аз ҳама беминат мактаб аст.

Марди ҳунарманд дар ҳеч ягон кишвар, ҳатто агар дур аз ватан дар ғарибӣ афтад ҳам, азоб намекашад. Дар ҳама ҷо ӯ сарфарозу сарбаланд аст ва миннат аз касе намекашад. Сайидо мегӯяд:

Ба зери бори миннат кай ҳунарвар мениҳад гардан?

Наҷунбад кӯҳкан, гар бар сари ӯ бесутун афтад.

Шахсе, ки ба касбаш, ба кораш, ба амалаш, ба шӯғлу ҳунараш ошиқ нест, вазифа ва ҳунарашро дӯст намедорад, онро бо ҷону дил ҳимоя намекунад ва ниҳоят равнаку ривоҷ намедихад, оқибат надорад. Ин гуна шахс ҳунарро танҳо ба воситаи рӯзгузарони истифода мебарду халос. Ҳол он, ки ин тавр нест. Чун мо ҳунарро, касбу корро бо ақлу заковат ва бо дили пурҳарорат мепазирем, вай ҷузъи мо, ҳастии мо, як қисми таркибии мо қарор мегирад, то андозае, ки мо худро бе он тасаввур ҳам карда наметавонем. Аз ин ҷо масъалаи тарбияи касбу ҳунар дар дили шахс ба миён меояд, ки

Бе азму дурусту саъи комил,

Касро нашавад мӯрод ҳосил.

Барои соҳиби касбу ҳунар шудан ирода, азм ва чидду ҷаҳд мебошад. Масалан, одамоне азм мекунанд, ки ба ваъдашон вафо намоянд. Бисёр вақт ин муяссар мегардад. Пас чаро азм накунанд, ки ба ҳунарашон вафо кунанд, яъне дар ҳама кор азм (саъю кӯшиш) лозим. Ҳатто аз худ дур қардани

одатҳои номатлуб ҳам бе азм намешавад. Хусайн Воизи Кошифӣ дар хусуси азм мефармояд:

Чун ба қасди коре камар бандад ва ба сохтани муҳиме шуғл намояд ба маъни ҳеҷ монеае мумтанеъ нагардад ва қусуру футур ба азми худ роҳ надихад. Аз ҳақиме пурсидаанд, ки азми мулук дар чӣ маҳал некӯ менамояд ва дар чӣ вақт ба кор меояд. Фармуд, ки дар дафъи душманони мамлакат бағоят писандидааст, чӣ ҳар гоҳ, ки подшоҳ аз рӯи таваккал пои азимат дар риқоби таваккал орад, ҳар оина лашкари фатҳу зафар ба истиқболи ӯ мутаваҷҷеҳ мешаванд, зеро азми дуруст нишои ғалабаву нусрат аст.

Овардаанд, ки яке аз мулук ба хӯрдани гиле одат карда, чунон ки ҳукамову табибон манъ мекарданд ва зарари онро боз менамуданд, аз он кор боз намеомад. Рӯзе яке аз дарвеш ба дидани вай омада, ӯро ба ғояти зорунизор ёфт. Рухсораи арғувонии ӯро заъфаронӣ дид ва тан бе тобу тавон, ӯро дар бандӣ нотавонӣ гирифторм ёфт. Сурати ҳол пурсиш намуд. Султони ҳақиқати воқеа бозгуфт, ки маро аз чихати хӯрдани гиле пойи ҳайрат дар гил аст ва дасти ҳасрат бар дил. Дарвеш фармуд, ки чун медонӣ, ки аз ин амр зарар ба ту мерасад, тадорук намекунӣ. Гуфт: «Чандон ки чаҳд менамоям, ба худ бознамеоям» Дарвеш гуфт: «Кучост он азде, ки подшоҳонро мебошад, ки ҳеҷ навъ эшонро аз он бознаметавон дошт». Султони аз ин сухан мутаасир шуд, азм кард бар он ки дигар гил намехӯрад ва ба баракати азимат аз он зарар халос ёфт. Саҳ.354